

QUADERNS DE PALAFRUGELL

Un passeig per Palafrugell

Un passeig per Palafrugell

Puri Abarca

Puri Abarca

Puri Abarca (Mont-ras, 1966). És periodista i politòloga. Va treballar al diari *El Punt* durant 22 anys, de 1989 a finals de 2011, on va exercir de periodista de diferents temàtiques. Ha col·laborat amb Televisió de Girona, en la direcció i presentació de programes de debat. Des de 2011 treballa com a autònoma, de periodista i politòloga, i forma part de l'equip de l'editorial Edicions Baix Empordà. Coordina diverses publicacions municipals, de caràcter mensual i anual, al Baix Empordà, i llibres de temàtica diversa. També coordina la publicació *Crònica d'un any*, de Palafrugell. Col·labora amb alguns mitjans escrits, com ara la *Revista de Girona*.

Paco Dalmau (Palafrugell, 1953). Fotògraf, activista cultural i col·leccionista d'imatges. Ha fotografiat tot tipus d'activitats a la vila des dels anys seixanta, i ha recollit nombroses imatges antigues i documents històrics, part dels quals ha cedit a l'Arxiu Municipal de Palafrugell (2012). Va ser un dels protagonistes destacats de les Festes de Primavera de Palafrugell des de l'any 1969, quan va començar de carrossaire, fins que el 2001 va deixar la coordinació del Grup Festes de Primavera. Cofundador, juntament amb Joaquim Turró i Santi Massaguer de l'editorial Edicions Baix Empordà, als anys vuitanta.

QP25

QUADERNS DE PALAFRUGELL
Novembre 2016

Un passeig per Palafrugell

Puri Abarca

DATA D'EDICIÓ
Novembre 2016

TIRATGE
500 exemplars

EDICIÓ
Ajuntament de Palafrugell
Diputació de Girona

© TEXTOS
Puri Abarca

© FOTOGRAFIA
Paco Dalmau Fàbrega i fonts indicades

© IMATGE DE LA PORTADA
Imatge del nucli antic de Palafrugell, presidit per l'església. Paco Dalmau

REDACCIÓ I ADMINISTRACIÓ
Ajuntament de Palafrugell
Institut de Mitjans de Comunicació Pública i
Unitat de Publicacions

ASSESSORAMENT LINGÜÍSTIC
Jordi Curbet Hereu

© DISSENY
Lupagrafics

MAQUETACIÓ I IMPRESSIÓ
Impremta Palafrugell, SL

DIPÒSIT LEGAL
GI 1154-2016

ISBN
978-84-936116-8-2

Excepte en els casos específicament previstos per la Llei, qualsevol reproducció, distribució, comunicació pública o transformació d'aquesta obra només pot ser realitzada amb l'autorització dels titulars dels drets que s'indiquen en els crèdits. Dirigiu-vos a l'editor si desitgeu obtenir autorització per efectuar-les.

Agraïments

Els meus agraïments a totes les persones que m'han ajudat a recollir la informació per elaborar aquest llibre, especialment a l'equip de l'Arxiu Municipal de Palafrugell. Un agraïment especial també a la Fundació Pla i a la seva gerent, Anna Aguiló, per la predisposició a facilitar dades i fotografies necessàries per donar forma a aquest treball.

Un reconeixement especial al fotògraf, Paco Dalmau, que fa dècades que recull imatges del municipi, imatges que enriqueixen en gran manera el contingut de les següents planes.

D'altra banda, aquest llibre es nodreix, en part, dels treballs previs d'investigació que els autors de la resta d'obres de la col·lecció Quaderns de Palafrugell han fet des de la primera publicació, el 1993. Un treball que ha permès, durant 23 anys, descobrir la història, el patrimoni i els secrets amagats de la vila, per deixar-ne constància en una col·lecció completa. Agraïments, doncs, a tots ells, per la gran tasca realitzada.

(Fragment) Feines de desenfardar pannes de suro al pati de la fàbrica Trefinos SA, l'any 1930.
ARXIU MUNICIPAL DE PALAFRUGELL. COL·LECCIÓ LLUÍS ROMERO BONANY

Pàg. 1
El nucli de Calella, amb la muntanya de Sant Sebastià al fons.
PACO DALMAU

Pàg. 2 i 3
Imatge del nucli urbà de Palafrugell, amb les Gavarres i els Pirineus al fons.
PACO DALMAU

Pàg. 4
El mercat diari de la vila.
PACO DALMAU

Pàg. 7
El mercat al carrer Pi i Margall, als anys 60 del segle XX.
ARXIU MUNICIPAL DE PALAFRUGELL. FONS FRANCESC ALSIUS

Sumari

11 Plaça Nova, el centre neuràlgic

El Centre Fraternal
El Cercle Mercantil
Del cinema Victòria al Teatre Municipal
Vila emmurallada
L'església de Sant Martí
Carrers i nuclis amb història

39 La civilització del suro

Una indústria centenària
Centre de l'associacionisme
La valorització del suro
Can Mario, emblema surer
El dipòsit modernista
Les bòbiles
El Museu del Suro
Industrials capdavaners
Carrers commemoratius
Les Gavarres, l'origen
La Festa de la Pela del Suro
Els Bassa Rocas

61 Vila d'escriptors

Poble de setmanaris
El pòsit d'escriptors i periodistes
Josep Pla, un vilatà universal
El quadern gris
L'Obra completa
El planià Josep Martinell
La Fundació Josep Pla
Les rutes planianes
L'Aula de Lletres
Josep Martí i Clarà, 'Bepes'
Engràcia Ferrer i Mascort
Tom Sharpe i Llafranc
L'herència literària i periodística
La Revista de Palafrugell
Sant Jordi i la lectura continuada
La poesia
Les trobades poètiques
Els premis literaris

89 La ruta de l'art i el coneixement

Cuixart i Dau al Set
La Fundació Cuixart
Un extens repertori d'artistes
El Museu de Can Mario
Arteca, la promoció de l'art local
Miserachs i la fotografia documental
La realitat en imatges
El cinema
El teatre
La recerca i la difusió del coneixement

113 Festes i esports

Les Festes de Primavera
Flors i Violes
La festa major
Les festes majors de nuclis i barris
Els premis ciutadans
L'esport

133 La música

Dels cors i orfeons
A ritme de cobles i orquestres
Terra de corals
Els mestres
La tradició clàssica
El festival d'estiu per excel·lència
La força del jazz
Bressol d'artistes

153 L'havanera

Els orígens
Les tavernes
La Cantada de Calella
De cantaires,colles i grups
La Fundació Ernest Morató
Reculls i llibres
El concurs L'Hermós

173 Aire mariner

Els primers habitants
El poblat ibèric
El Llafranc romà
Les torres de guaita
El conjunt de Sant Sebastià
Calella
Llafranc
Tamariu
La pesca
Les barraques
El turisme

205 L'exploració del paisatge

Riquesa natural
Els camins de ronda
Els camins i el contraban
Terra endins
Les fonts
El valor del massís
Fauna i flora
Les Formigues

227 La gastronomia

Els àpats i les xefles
La memòria gastronòmica
Les campanyes
Literatura i receptaris
La formació culinària
Interpretació de la gastronomia

247 Hemeroteca i fonts d'informació

Una imatge de plaça Nova,
amb el Fraternal al fons.

PACO DALMAU

Ambient de terrasses, a plaça Nova.

PACO DALMAU

Plaça Nova, el centre neuràlgic

«Palafrugell, antigament, era un poble molt petit, murallat. La gent vivia de l'agricultura. La taverna (d'en Gervasi) tocava a la torre de l'angle sud-est de la muralla. Davant de la taverna hi havia un olivar [...]». Així descrivia Josep Pla, en aquest fragment d'*El quadern gris*, com era l'antiga vila i el lloc on ara se situa la plaça Nova, el centre neuràlgic del municipi, testimoni de fets i gent, i punt de partida ideal per iniciar un passeig físic i històric per Palafrugell.

La plaça Nova va néixer com a tal l'any 1758, aixecada en un espai de camps de cultiu, anomenat clos d'en Carreres, a les portes de la muralla medieval. Se la va anomenar Nova perquè ja n'existia una altra dins del recinte emmurallat, la plaça de l'Església, on s'hi feien totes les activitats del poble. El nou espai va impulsar un creixement fora muralla en direcció al sud, i van ser articulats els carrers de Sant Sebastià, abans del Clos –via de sortida cap a la muntanya de Sant Sebastià–, de Santa Margarida i de Sant Martí –ambdós patrons de Palafrugell–. Tot plegat quedaria unit a l'antic nucli emmurallat (anomenat Dins la Vila) i seria el punt de partida per a una expansió urbana progressiva. Ben aviat, plaça Nova –els vilatans sempre l'han anomenat sense l'article– es va convertir en el punt de trobada dels habitants del poble i l'espai es va omplir, a poc a poc, de botigues, i locals culturals i d'oci, un dels quals, el Centre Fraternal, ha perdurat al llarg del temps. No es tractava només de locals d'esbarjo on poder prendre begudes o menjar-hi, sinó que s'hi feien trobades socials, polítiques, literàries, artístiques...

Vista general de plaça Nova, des del balcó del Centre Fraternal.

PACO DALMAU

Plaça Nova és, des de la seva creació, el melic de Palafrugell i, malgrat les transformacions que ha experimentat des que va ser construïda, no ha perdut aquest caràcter de punt de trobada per als vilatans. Josep Pla gaudia de les estades en aquesta plaça i ho deixa clar en algun dels seus textos, com en aquest fragment del llibre *Palafrugell, peix fregit*, publicat el 1954: «A l'estiu, una de les coses més agradables que es poden fer, al vespre, a la vila, és anar a seure a Plaça Nova, a esperar la fresca del ventet de la terra. A les terrasses dels cafès d'aquesta plaça s'hi està bé, sobretot ara que els arbres s'hi van fent i l'escenografia dels llums moderns es lliga tan bé amb la botànica municipal. Com que sempre hi trobeu gent que no calla mai –perquè el peix fregit és xafarder de mena–, gairebé no heu de fer cap esforç mental. A l'estiu, a Plaça Nova, s'hi bada admirablement.»

I és que a plaça Nova s'hi van instal·lar alguns dels establiments que han marcat la vida de Palafrugell. Al segle XIX, a més del ja citat Centre Fraternal –s'hi feien balls, teatre i cinema–, a la plaça hi havia hagut, entre d'altres i en diferents èpoques, el Cercle Mercantil, la taverna de Can Moragas, els cafès del Gran Hotel Orient i del casino El Siglo, la taverna de Can Tòful, el Nou Hotel, l'Hotel Pagès, el Círculo Palafrugellense, el Cafè de la Unió Republicana d'Esquerra –durant la Segona República– i els cinemes Variedades, Palafrugellense, Victòria i Barcelonès –Nuevo Barcelonés, Ideal Cine Barcelonés o Coliseo Ampurdanés, segons les èpoques–, aquest últim al carrer de les Ànimes, darrere dels edificis del Fraternal i el Mercantil. I no es pot oblidar els casinos i centres situats anteriorment en els edificis del Fraternal i el Mercantil: el Casino l'Aliança i el Centre Obrer, creats durant la segona meitat del segle XIX. La plaça va ser també el rovell de l'ou pel que fa a les seues de publicacions periòdiques de Palafrugell al llarg dels segles XIX i XX com ara *El Distrito*, *El Clamor* o *Baix Empordà*

Aiguat a plaça Nova, 1960.

ARXIU MUNICIPAL DE PALAFRUGELL. COL·LECCIÓ JOAN ISERN AMIR

Durant aquests més de 200 anys d'existència, plaça Nova ha estat testimoni de nombrosos esdeveniments. Des de manifestacions públiques d'eufòria per la proclamació de la República Catalana fins a l'obligada assistència dels veïns a la hissada de la bandera espanyola els primers anys del franquisme. Des de l'arribada dels primers cotxes fins a la primera remodelació moderna de l'espai, a finals dels anys 80. I des de la instal·lació de la Font Monumental, l'agost del 1882, al seu desmantellament, el febrer de 1932. La font havia estat encarregada a la Societat d'Alts Forns i Fonderies de Val-Dosne, a París, i, segons havia destacat Josep Pla en més d'una ocasió, havia estat fabricada per la casa Eiffel, la mateixa que va construir la famosa torre parisenc. La plaça no sempre ha estat anomenada Nova. El 13 de maig de 1931, les autoritats republicanes li va canviar el nom pel de *plaça de la República*. Acabada la Guerra Civil, immediatament va ser rebatejada per *plaza de España*, seguint les indicacions del règim franquista. Gairebé quaranta anys després, amb l'arribada de la democràcia, va recuperar el nom original.

Actualment, plaça Nova combina els trets urbanístics aplicats a les zones de vianants modernes amb els edificis històrics que s'han conservat i que han estat adequadament remodelats, i amb les activitats d'oci que continuen essent un pol d'atracció per a palafrugellencs i visitants. Situat al mig de plaça Nova, es pot contemplar una visió de 360 graus i deixar volar la imaginació per descobrir, amb els elements que hi ha ara, el passat d'aquest cèntric i bulliciós punt de la vila.

Edificis del Fraternal i el Mercantil, ja restaurats.

PACO DALMAU

El Centre Fraternal

Parlar del Centre Fraternal és evocar la història del Palafrugell de finals del segle XIX, el XX i l'inici del XXI, de manera continuada, amb més o menys batzegades i no poques complicacions. Això sí, el local no ha perdut mai l'ambient de trobada, tertúlia i animació que ja va caracteritzar els seus inicis. El Centre Fraternal, la referència visual més característica de plaça Nova, va ser creat l'any 1887 per antics socis d'El Palafrugellense i, tot i que la primera ubicació va ser a l'adjacent carrer de Sant Martí i poc després al proper de Santa Margarida, la seva situació des de 1889 ha estat sempre l'actual. Les dependències del centre ocupen els edificis on anteriorment hi havia hagut el cafè Orient i el casino L'Aliança. Des dels principis s'hi va instal·lar un cafè i s'hi feien activitats per als socis, com ara balls, teatre o conferències. Inicialment, els socis eren tapers o persones relacionades amb la indústria del suro, jornalers, comerciants, paletes, ferrers... En general, era un centre obert, a diferència del seu veí, el Cercle Mercantil, més adreçat a les classes benestants. És per aquest caire d'obertura que sempre va ser considerat el casino de les classes populars.

La sala del cafè va ser configurada per acollir un alt nombre de socis en els seus moments d'esbarjo –prop d'un miler de registrats–. Es va habilitar un espai de grans dimensions, amb terra de fusta, un gran taulell, taules de marbre i cadires de fusta, una tarima, un piano, una gran estufa..., tot el necessari per passar-hi una bona estona. Els socis s'hi reunien per jugar a cartes, discutir sobre temes d'actualitat, sovint en tertúlies que duraven hores, i prendre el cafè després de dinar o passar-hi les tardes de diumenge.

Els balls de cap de setmana del Fraternal eren famosos arreu de la comarca i han estat nombroses les anècdotes sobre aquelles trobades, com ara la vigilància maternal des del segon pis mentre sonaven els compassos de les cançons ballables de l'època. «La joventut dins d'aquell ball bullia al so dels valsos, xotis i fox trot.

Plaça Nova, amb els edificis del Fraternal i el Mercantil, principis del segle XX.

EDICIONS SALVADOR BONET. ARXIU MUNICIPAL DE PALAFRUGELL. FONS RAMIR MEDIR

Masurques i pilés, llancers... i el dia del primer ball, que es balla com es pot», explicava l'escriptor i poeta palafrugellenc Josep Martí i Clarà Bepes, sobre els balls del Fraternal.

Però les activitats del centre no es limitaven a l'oci més mundà. La junta directiva sempre es va mostrar disposada a organitzar i participar en activitats benèfiques i culturals. L'aportació en campanyes filantròpiques i la preocupació per facilitar l'accés dels palafrugellencs a les diverses disciplines culturals –va crear una biblioteca que, durant molts anys, va ser l'única disponible per al públic a la vila– van formar part sempre del tarannà del Fraternal. La biblioteca va ser creada l'any 1905, amb un nombre important de volums enciclopèdics i obres de temàtica humanística. Actualment no està oberta al públic, però es pot sol·licitar la consulta del seu fons.

I les tertúlies eren memorables, plenes de vida i diversitat, un estil de debat que ha perdurat al llarg dels temps. La seva importància ha estat destacada per escriptors i periodistes, participants en algun moment d'aquestes enriquidores trobades, com Josep Pla, que parlava de les «tertúlies importants i nombroses, d'inspiració permanentment progressista i que tenien l'encant de contenir persones que per anar-hi havien renyit amb la dona o amb la família». Per Pla, la sala del Fraternal podia ser considerada «l'àgora de Palafrugell».

Després de la Guerra Civil, així com plaça Nova va ser anomenada *plaza de España*, el Fraternal va haver de canviar el seu nom pel de *Centro Español*. Sota l'estricta vigilància franquista, la junta directiva del centre va haver de trampejar per organitzar les seves activitats, però no es va aturar mai la dinàmica social i lúdica del centre. L'any 1977, el casino va recuperar el nom de Centre Fraternal, un fet lloat pel poble i destacat en nombrosos escrits, com aquest del palafrugellenc Ramir Amir: «En l'esperit del poble, aquesta nostra societat sempre fou el Fraternal, a pesar que els papers cantessin un altre nom perquè a uns senyors no els va *sentar* bé que una societat recreativa pogués tenir fraternitat, o sigui, germanor.»

Interior del cafè del Centre Fraternal remodelat.
PACO DALMAU

Interior de l'antic cafè del Cercle Mercantil.
Darrere la barra, Andrea Plaja Rubau i dret, a la dreta, Guillem Frigola Sanz;
eren els responsables de la bona atenció als socis del Mercantil.
ARXIU MUNICIPAL DE PALAFRUGELL. COL·LECCIÓ GUILLEM FRIGOLA PLAJA

Cafè del Cercle Mercantil,
a finals dels anys 80.
ARXIU MUNICIPAL DE PALAFRUGELL. COL·LECCIÓ GUILLEM FRIGOLA PLAJA

La nova vida del centre

Les instal·lacions del Centre Fraternal han estat remodelades i adequades en diferents ocasions des que va ser inaugurat, per adaptar-les al pas del temps, mantenint, això sí, l'essència i el significat de tots i cadascun dels elements que en formen part. La remodelació de més envergadura, però, es va dur a terme a principis del segle XXI. L'any 2008, la sala cafè, l'ànima del centre, va ser reddecorada amb la col·laboració d'artistes establerts a la vila, com ara Blandine Pellet i Tano Pisano, que va donar un mural al centre, col·locat a la paret nord de l'espai, i algunes obres del pintor Modest Cuixart. A la paret est de la sala cafè es pot admirar una completa col·lecció de caricatures de personatges locals, realitzades pel reconegut ninotaire palafrugellenc Miquel Ros, un repàs profund a l'elenc artístic, cultural i polític de la vila. La sala, que ofereix servei de restaurant, està oberta la major part del dia, al llarg de tot l'any, i és un bon lloc per imbuir-se de l'esperit palafrugellenc d'ara i d'abans. S'hi reuneixen els socis, que hi fan tertúlia, juguen a cartes o dominó, veuen retransmissions de partits de futbol, llegeixen la premsa i, en general hi passen l'estona. Però l'espai és obert actualment a qualsevol persona que s'hi vulgui acostar a prendre alguna cosa, fer un mos o simplement admirar la decoració i respirar l'ambient del «baròmetre del poble que voltem», com deia en Bepes, en la seva obra *Un vol a la muralla*.

El teatre del Fraternal va ser construït en un edifici annex al del cafè. L'escenari té una gran alçària i l'espai on abans hi havia les butaques està envoltat per dos pisos d'amfiteatre en forma de ferradura. No s'hi fan obres de teatre, sinó que es destina a diversos actes culturals i festius, com ara balls, la quina nadalenca o actuacions diverses. El centre posa també a disposició del poble la sala familiar, al primer pis, per a la realització de reunions, exposicions, conferències i activitats en general de les entitats del poble.

El Cercle Mercantil

Al costat del Centre Fraternal, s'erigeix un edifici d'estil neoclàssic ocupat pel Cercle Mercantil, un casino creat l'any 1904 per membres de l'alta burgesia palafrugellenc, mitjançant una societat que va estar activa fins al 1989. L'adequació de l'edifici va ser una iniciativa del seu propietari, l'*americano* Martí Peya, el qual, en retornar de l'Havana, va demanar permís per a la reforma, amb l'objectiu posat en la creació de la nova societat per a les classes benestants del poble, integrades sobretot per industrials del suro. Empresaris surers *americanos* o indians ja havien estat els impulsors del primer casino documentat a Palafrugell (1862), el d'Amigos, conegut popularment com la Crosta.

La majoria de socis fundadors del Mercantil provenien de la societat La Alianza, un casino creat l'any 1882 per industrials surers i propietaris benestants. El Mercantil havia de satisfer les necessitats lúdiques i culturals d'aquests socis, però també es proposava crear llaços econòmics entre ells. En els seus inicis, va ser una societat tancada, selectiva amb els seus integrants, fet que va propiciar l'anomenada popular de l'entitat com el casino dels senyors. L'any 1916, sota la presidència de Francesc Sagrera, es va suprimir la quota d'entrada i es va iniciar un procés d'obertura social que es va acabar amb l'esclat de la Guerra Civil, quan el casino va ser confiscat. L'any 1941, el local es va tornar a posar en marxa. S'hi celebraven reunions, balls –que tenien lloc al local de l'Ideal Cine Barcelonés, del carrer de les Ànimes– i festes especials dels socis.

L'edifici, propietat ara de l'Ajuntament, està protegit com a bé cultural d'interès local, té planta baixa i dos pisos, fins a l'altura del veí Fraternal, i va ser remodelat l'any 2009. Actualment, hi ha constituït un consorci per a la gestió conjunta dels edificis del Fraternal i el Mercantil, per al qual es preveuen usos públics.

Aspecte de la platea del Teatre Municipal de Palafrugell.

PACO DALMAU

Escenari del Teatre Municipal, durant una Lectura de poemes d'arreu del món.

PACO DALMAU

Programa de l'antic Cinema Victòria.

ARXIU MUNICIPAL DE PALAFRUGELL

Plça Nova plena de gent. Al costat dret, l'última torre de la muralla (a can Moragas) i la font. Finals del segle XIX-principis del segle XX.

JAUME FERRER MASSANET. ARXIU MUNICIPAL DE PALAFRUGELL

Plça Nova, un dia de tardor.

PACO DALMAU

Del cinema Victòria al Teatre Municipal

Just al costat del Cercle Mercantil, al principi del carrer de Santa Margarida, hi ha el Teatre Municipal de Palafrugell, inaugurat l'any 1999, amb una programació teatral i de cinema estable des de llavors. A l'espai que ocupa el teatre, ara totalment remodelat, hi havia hagut amb anterioritat altres locals, sobretot de cinema, l'últim dels quals va ser el Victòria.

El cinema Victòria havia estat, fins l'any 1939, el Coliseo Ampurdanés –antic Cine Barcelonés–. El Victòria va mantenir una programació estable de cinema fins a finals dels anys 80 del segle XX, però també era utilitzat de tant en tant com a teatre, tant per grups locals com per a espectacles vinguts de fora. Va ser l'any 1986 quan l'Ajuntament va formalitzar la compra del local, amb l'objectiu de convertir-lo en l'actual Teatre Municipal.

En l'espai principal, amb capacitat per a prop de 500 persones, s'hi organitzen representacions teatrals, concerts, audicions, recitals, projeccions, congressos, conferències, debats, presentacions... L'edifici del teatre consta, a més, d'una sala d'exposicions al primer pis, on passen mostres de temes tradicionals, com ara de pessebres o fotografia dedicada a les tradicions locals d'*Els Pastorets*, del Carroussel Costa Brava o del Carnaval de les escoles; també s'hi fan exposicions solidàries organitzades per la Creu Roja i exposicions d'art contemporani, sobretot d'artistes del territori i de la Biennal Miserachs, entre d'altres. És, en definitiva, el punt que concentra la major part de les activitats socials i culturals populars de la vila.

Vila emmurallada

Palafrugell va ser una vila emmurallada i protegida per torres durant l'època medieval i bona part de la moderna. La primera referència documental coneguda a la vila de Palafrugell, anomenada llavors *Palacio Frugelli*, data del 988. Es calcula que llavors ja devia existir una fortificació, que va ser ampliada i reforçada durant el segle XIII, com a element de defensa contra les constants invasions de tropes reials i comtals, però també de pirates que arribaven a la zona a la recerca de botins. De la muralla i de les set torres que la definien, avui ja no en queda quasi cap vestigi. A finals de l'edat moderna, la muralla van començar a quedar desdibuixada, amb l'expansió urbanística del nucli. Les torres van ser enderrocades entre 1816 i 1818; només en va quedar una, l'anomenada de can Moragues, a plaça Nova, que finalment va ser desmuntada l'any 1908.

El recinte emmurallat, anomenat encara *dins la vila*, estava delimitat per l'espai pentagonal que formen actualment els carrers de Pi i Margall (a l'est), dels Valls (al nord), Cavallers (a l'oest i sud) i plaça Nova (sud). Aquesta delimitació, malgrat la inexistència actual de la muralla, ens pot donar una idea clara del que era l'antic nucli, amb l'església original de Sant Martí al centre –era de menors dimensions que l'actual–. Al nord de plaça Nova –cantonada amb el carrer Pi i Margall–, hi havia la torre del Consell (torre de can Moragues), que tenia una campana per convocar els jurats; més amunt, cap al nord –cantonada del carrer Pi i Margall amb el dels Valls–, hi havia una altra torre. Al carrer dels Valls –nord de la muralla–, n'hi havia dues més; una era la del portal d'Amunt i l'altra estava situada a la cantonada amb el carrer Cavallers. A mitjan del carrer Cavallers, hi havia la torre de la Presó i una altra al final del costat est de la muralla. Finalment, la setena torre es trobava al límit entre el carrer Cavallers i plaça Nova –sud de la muralla.

El carrer del Consell, vist des de dintre muralla.

PACO DALMAU

Entrada dintre de l'antiga vila per la portalada del carrer del Consell.

PACO DALMAU

Aspecte d'un tram del carrer de la Notaria.

PACO DALMAU

L'antic nucli fortificat encara conserva l'entramat de carrerons estrets i curts construïts inicialment. Des de plaça Nova es pot accedir, doncs, al carrer del Consell passant per sota l'arc que havia estat un portal d'entrada de la muralla. El nom del carrer recorda els jurats i consellers que es reunien a la torre adjacent del mateix nom. Paral·lel a aquest carrer, es troba el de la Notaria, on, com el seu nom indica, hi havia situats els serveis dels notaris. Més al nord, en direcció a l'església, hi ha el carrer d'en Vela, dit així pel cognom d'una família que hi vivia. Aquests tres carrers es trobaven entre el carrer de l'Allada a l'est –que fa una baixada sobtada al final– i Major –carrer principal del nucli– a l'oest. Un cop superats aquests carrers, ens trobem davant l'església i la seva plaça, que connecta amb el carrer Cavallers. Aquesta era la principal plaça del nucli fins que es va construir la Nova. Al nord de l'església hi ha la plaça del priorat de Santa Anna –priorat que havia tingut el domini sobre la vila, del qual es conserven dos emblemes, a la plaça de l'Església i al carrer Major–, on hi havia habitatges que van ser enderrocats i ara hi ha un aparcament. Darrere del temple trobem el carrer del Mercat, que limitava amb l'antic cementiri. Entre la plaça del Priorat i el carrer dels Valls transcorre el carrer de la Verge Maria, d'un lateral del qual surt un carreró sense sortida, el de Giralt i Subirós, dedicat a un perruquer palafrugellenc reconegut en l'àmbit internacional.

Segons un plànol elaborat basant-se en un capbreu medieval, la casa del prior havia estat situada entre els carrers Major i Cavallers, on actualment hi ha una farmàcia, prop de la torre de la Presó. El cementiri envoltava l'església pel sud i per l'oest, i hauria existit una petita plaça al costat de l'església i del carrer de la Verge Maria, anomenada Vella. La fortificació disposava inicialment de dos grans portals, el d'Amunt –encreuament del carrer Verge Maria amb el dels Valls– i el d'Avall –entre el carrer Major i el de Cavallers–. Més tard, quan ja no hi havia tanta amenaça d'invasions, es van construir altres portals: el de la Carnisseria, el portal Nou (al carrer Cavallers, on hi havia la torre de la presó) i el portal de plaça Nova, que ha estat remodelat i que uneix aquest espai amb el carrer del Consell.

Imatge general del nucli de Palafrugell, amb l'església de Sant Martí al centre.

PACO DALMAU

L'església de Sant Martí

El nucli medieval de Palafrugell va ser articulat al voltant de l'església parroquial, dedicada a Sant Martí de Tours i consagrada l'any 1019, sota la dependència del priorat de Santa Anna de Barcelona. Aquell, però, era el temple antic, del qual ara només es conserva un pany de paret a l'àrea septentrional de l'edifici. L'església, tal com la coneixem avui, és el resultat de diverses ampliacions realitzades entre els segles XIV i XVIII, unes obres que van configurar un temple de grans dimensions, amb una sola nau, capelles laterals i absis poligonal. Té dos campanars: un de petites dimensions, anomenat campanar vell –restaurat l'any 2014– i el més visible, de grans dimensions, que resta inacabat. Pel que fa a les capelles, n'hi ha una de dedicada a sant Sebastià de la Guarda (1441), una altra a santa Margarida (1264) i una tercera bastida en honor de sant Ramon (1614). La façana principal està orientada a ponent i té una portalada rectangular, amb elements clàssics, com ara un baix relleu dedicat a sant Martí. Al centre de la façana hi ha una rosassa.

L'església disposava d'un retaule barroc de grans dimensions realitzat per l'escultor Pau Costa al llarg del segle XVIII –havia substituït un altre de gòtic pintat per l'artista Lluís Borrassà–, però la peça va ser cremada el juliol de 1936, iniciada la Guerra Civil, juntament amb altres elements artístics, com ara talles, escultures, pintures i altars. De l'art que hi havia en aquella època, s'han conservat la creu major o processional de plata (segle XVII), el gran frontal, uns laterals d'altar de plata, una imatge de sant Sebastià de la Guarda del segle XVIII i dos relleus de l'artista Ramon Pericay de l'any 1918. Acabada la Guerra Civil, es va iniciar la restauració del temple. La decoració i la pintura mural van anar a càrrec de l'artista Guillem Soler i, entre les noves talles i objectes, hi ha el Sant Crist provinent del taller de Josep Llimona, diverses peces de Josep M. Camps, una creu grega esmaltada i un sagrari d'Emília Xargay, i un nou orgue construït per Gabriel Blancafort. Part de les obres artístiques i les restauracions que es van anar fent a l'església, van ser possibles gràcies a l'aportació econòmica d'americanos palafrugellencs.

Vista de la façana de l'església de Sant Martí, des del carrer Cavallers.

PACO DALMAU

El Mural de la Pau que hi ha dins l'església, obra de Tano Pisano.

PACO DALMAU

El Mural de la Pau

A l'interior de l'església, en una capella, es pot admirar el Mural de la Pau, una obra de Tano Pisano, artista italià resident a Palafrugell, i d'altres artesans catalans, formada per un vitrall, relleus, mosaics i un mural que tracta sobre el conflicte d'Israel i Palestina. El mural va ser donat a l'església l'any 2006, però la idea d'elaborar-lo va néixer el 2002, quan Pisano feia una instal·lació en el temple relacionada amb el conflicte entre Israel i Palestina. El llavors rector, Martirià Brugada, i el Bisbat de Girona van encarregar a l'artista un projecte amb significat similar, però de majors dimensions, i així va sorgir el Mural de la Pau. Seguint el disseny de Pisano, el vitrall va ser elaborat pel vitraller J.M Bonet; els dos mosaics van ser obra del ceramista Joan Raventós, mentre que els torners de Sis Mans es van encarregar dels dos canelobres –que representen fulles d'olivera– i el paleta Xavier Rodrigo va fer la instal·lació i el muntatge del mural. Lluís Gich va supervisar la realització dels dos canelobres, la làmpada de la volta i el moble del sagrari.

Interior de l'església, durant un concert.

PACO DALMAU

Fragment d'una de les pintures del temple que han estat restaurades.

PACO DALMAU

Restauració de les pintures

El 2015 es va iniciar la restauració de les pintures murals de l'església realitzades per Guillem Soler al llarg dels anys quaranta. Els treballs van permetre recuperar i donar més rellevància a les pintures situades a la part central de l'absis, al presbiteri, en un ull de bou i en un sector de l'anomenada capella Fonda. També van ser restaurades unes imatges de les columnes del presbiteri, que van ser convenientment il·luminades.

Les pintures restaurades daten de la postguerra, quan van ser encarregades a Guillem Soler –que també havia pintat l'absis de l'església del Mercadal de Girona– per intentar refer la imatge de l'església, després de la crema del retaule barroc i dels altres elements que es van perdre a principis de la Guerra Civil. Soler va aprofitar els anys que va durar el projecte, de 1943 a 1950, per pintar també el presbiteri de l'església de Llafranc, la capella del col·legi Vedruna i el baptisteri de l'església de Begur. El 1950, però, l'execució del projecte va quedar en suspens i les pintures van restar inacabades. L'autor va prendre persones de Palafrugell com a models per pintar alguns dels protagonistes de les imatges.

Entrat el segle XXI, la parròquia va encarregar un estudi per conèixer la magnitud dels treballs que s'havien de dur a terme per recuperar les pintures de Soler, que es trobaven en mol mal estat, a causa de les humitats i del fum dels ciris. Parròquia, ciutadans, feligresos i empreses de Palafrugell es van implicar en el projecte i van aconseguir reunir els diners suficients per iniciar la restauració. Entre els frescos restaurats, hi ha els de la capella de la Puríssima, les figures de Judit i Ester, el monograma amb el nom de Maria a la conca absidal, la imatge de la Immaculada a la fornícula central, i les imatges de sant Lluís Gonzaga i de santa Llúcia, situades a les fornícules laterals.

El carrer Cavallers, remodelat i convertit en zona de vianants.
PACO DALMAU

El carrer Cavallers en un dia de mercat, a finals del segle XIX-principis del segle XX.
A. MAURI. ARXIU MUNICIPAL DE PALAFRUGELL.
COL·LECCIÓ MIQUEL ROMERO GRANÉ

Carrer Cavallers a principis del segle XX.
ÀNGEL TOLDRÀ VIAZO. ARXIU MUNICIPAL DE PALAFRUGELL

Carrer de Cavallers.
JAUME FERRER MASSANET. ARXIU MUNICIPAL DE PALAFRUGELL

Carrers i nuclis amb història

Fora muralla, es van articular carrers que envoltaven la fortificació, els més significatius dels quals eren el Cavallers i el dels Valls. L'expansió urbanística extramurs es va iniciar durant el segle XVI, a partir de la sortida dels portals situats als carrers del Raval Inferior i Raval Superior, que conduïen a camins de connexió amb altres nuclis habitats. Així, a poc a poc, i amb altes i baixes de població causades per les epidèmies i les guerres, es van incorporar a la trama urbana veïnats com el de la Garriga, el Vilar, la Caritat, les Botines, la Font, el Pedró Gran, la Tarongeta o Sant Sebastià. La centralitat del poble continuava, però, en el nucli antic i d'entre tots els carrers, destacava el Cavallers, actualment de vianants. El nom, probablement, segons alguns historiadors, provenia de la concentració en aquest espai d'habitatges de vilatans amb un cert nivell social, tot i que també s'apunta la possibilitat que hi hagués la residència prioral dels cavallers del Sant Sepulcre de Jerusalem. En tot cas, es tractava d'un carrer important, al llarg del qual se celebrava el mercat medieval diari i, més endavant, el mercat setmanal dels dijous, fins l'any 1891. Al final del carrer, on aquest enllaça amb el de Quatre Cases, existeix un espai conegut popularment com a plaça del Gra, en al·lusió a un dels punts on hi havia parades del mercat. Al llarg del carrer Cavallers hi havia tres de les set torres que envoltaven la muralla. En el punt on el carrer enllaça amb la pujada de l'Església, es pot observar un esquema de ferro, a terra, que representa el traçat de l'antiga muralla.

Durant el segle XIX i principis del XX, el carrer Cavallers va ser un punt important de concentració de cafès, tavernes, i seus de societats i entitats. Pel que fa als cafès, s'hi van instal·lar el Reig *Cal Tinyoi* –posteriorment, aniria al carrer dels Valls i després, al Torres i Jonama–; Cal Pallot, de la família Albertí, freqüentat per personatges del poble com Josep Pla, que hi feien animades tertúlies –a partir dels anys 20, va ser el Gran Cafè del Centro–, i el Cafè l'Sport. Hi havia també la Fonda Nova d'Emili Rius i l'Hotel Mayol.

El carrer Cavallers va veure néixer el primer casino documentat a Palafrugell, el d'Amigos, que va sorgir a meitat del segle XIX. El carrer va ser la seu temporalment del Centre Obrer, que hi va ocupar el local de l'antic Cercle Tradicionalista, on hi havia ubicat també un teatre, el Teatro Fontova. El Centre Català, dissolt com a tal el 1907 i convertit en el partit polític Centre Nacionalista Republicà, també es va instal·lar al carrer Cavallers, així com ho va fer el Club 3x4 i Picu –situat en l'edifici que fa cantonada entre el carrer Cavallers i plaça Nova–, a principis del segle XX, un club de classes benestants que organitzava concerts, exposicions, conferències, tertúlies, balls i altres activitats d'oci. La Peña d'Esports i d'Esbarjo i la Peña del Porxo d'en Massot també van fixar la seu en aquest carrer, el qual va gaudir a més, durant uns anys, de les projeccions del cinema Moderno. La importància del carrer Cavallers va quedar del tot palesa quan el 1936, un cop proclamada la República Catalana, les celebracions es van concentrar en aquest punt, amb ball i sardanes, a càrrec de l'orquestra La Principal. Conjuntament amb plaça Nova, el carrer dels Valls i el Pi i Margall, sempre han estat un espai de passejada, de “volta a la muralla”.

El carrer dels Valls va ser també un punt important de concentració d'edificis públics i locals. Allà hi havia l'antiga casa consistorial, en una finca que va ser comprada per la Universitat (l'Ajuntament) el 1691 a un propietari de Torroella de Montgrí. A mesura que la vila s'expandia, es configurava una trama urbana que creixia a l'entorn del nucli antic i enllaçava, progressivament, amb els diferents veïnats. A l'oest del nucli, van sorgir els carrers de Pals –camí en direcció a aquesta població– i de la Caritat, en un local del qual es va instal·lar, el 1916, el Cercle de Catòlics, amb el nou nom de Casal Popular, un punt de trobada important per a activitats religioses i lúdiques, sobretot teatre, del Palafrugell del segle XX. Al sud del nucli antic, van ser articulats els carrers de la Font –que deu el nom a la Font Vella que hi ha situada en aquest tram– i de les Botines –ja mencionat a principis del segle XIV–. Al nord, l'expansió es va fer cap al Pedró Gran, un barri de gent d'oficis com ara mariners, carreters, mestres de cases, teixidors o traginers, datat a mitjans del segle XVI. I es va seguir ampliant l'actual carrer Pi i Margall, llavors part del dels Valls.

Plaça Nova i una perspectiva del carrer Pi i Margall.
ED. AGUSTÍ. ARXIU MUNICIPAL DE PALAFRUGELL. COL·LECCIÓ PACO DALMAU

El carrer Pi i Margall, durant un dia de mercat.
PACO DALMAU

Cap a l'est, els carrers de la Garriga –lloc on hi havia matolls i vegetació baixa de bosc–, de la Tarongeta –deu el seu nom a un antic joc del segle XVI– i de Sant Sebastià van completar la primera gran expansió urbana del poble. El carrer de Sant Sebastià s'anomenava popularment del Clos, perquè, abans de ser edificat, allà hi havia part dels camps del clos d'en Carreras.

Al llarg del segle XIX, l'expansió urbana es va produir seguint els camins principals: al nord, per l'espai de l'antic carrer del Sol, actual Torres i Jonama –dedicat a l'empresari surer i filantrop del mateix cognom–; al nord-oest, pel carrer de Cases Noves, conegut com a camí de la Bisbal; al sud-oest, pels carrers Palamós –sector anomenat també de la Creu Ratinyola, per on passava el tramvia de Palamós a Girona– i Ample –de més amplada que els antics carrers del nucli–, i a l'est, la prolongació de la Tarongeta, Sant Sebastià i de la Lluna cap al Camp d'en Prats –antic terreny de cultiu on, fins a l'inici de la Guerra Civil, hi havia un mas–. Més endavant, a meitat del segle XX, amb el creixement demogràfic propi i el causat per la immigració, es van articular nous barris al voltant del nucli original, com ara el de la Sauleda o el Molí de Vent.

Amb el pas dels anys es van incorporar al municipi veïnats adjacents, com el de Vila-seca, on hi ha una torre de defensa aïllada, de forma cilíndrica i d'uns 8 metres d'altura, datada entre els segles XVI i XVII –el veïnat ja figura en documents del 1333–. El veïnat de Santa Margarida o de Vilarnau, es troba al cim d'un pujol, en direcció a Calella i Llafranc. En aquest punt hi ha la masia de can Borrull, anomenada castell de Santa Margarida, i una capella del segle X, amb una volta de canó del segle XI; s'hi distingeixen una garita i una torre quadrada. Prop de can Borrull hi ha el mas Espanyol o torre de Santa Margarida, una torre de defensa del segle XVII. A l'est, a la carretera de Tamariu, hi ha el veïnat del Bruguerol, format per concentracions d'habitatges i masies escampades.

Vista general del nucli de Santa Margarida.
PACO DALMAU

Imatge del veïnat d'Ermedàs,
amb l'església en primer terme.
PACO DALMAU

El veïnat d'Ermedàs, situat al sud del nucli urbà i format per un grup de masos, està documentat l'any 1191. L'any 1553 tenia sis focs –unitat d'habitatge que servia per fer capbreus de població, amb una mitjana de 4,5 habitants per foc–. Ermedàs té una església dedicada a sant Ramon, del segle XVI. Prop del veïnat, hi ha el mas Fina, datat entre els segles XVII i XVIII, el mas Petit d'en Caixa i el mas Sureda, tots tres amb les seves respectives torres de defensa. La plana d'Ermedàs s'estén des del puig de ses Forques, al nord, fins al puig de Gallifa i el puig del Rodonell, al sud. L'espai que ocupen els masos s'intercala amb zones boscoses, amb turons i camps. Durant el segle XVIII, el veïnat va viure enfrontaments amb pirates i corsaris, i d'aquí la presència de torres de defensa.

Al llarg del segle XVIII, es comptabilitzaven 79 masos en tot el domini de Palafrugell, repartits principalment entre el Vilar, la Garriga, Ermedàs, Santa Margarida, Vila-seca, el Bruguerol, Mont-ras –no es va independitzar fins al 1858– i Llofriu.

Vista general del poble de Llofriu.
PACO DALMAU

Detall de l'edifici de l'església
de Sant Fruitós de Llofriu.
PACO DALMAU

Llofriu

Al nord-oest del nucli urbà, es troba el poble de Llofriu, agregat a Palafrugell des que, en època medieval, va passar a formar part dels dominis del castell d'aquest municipi, conjuntament amb Mont-ras. El lloc anomenat *Lofrid* ja era citat en un document de l'any 1062, com a possessió directa del comte Ramon Berenguer I, seguint la línia de la seva àvia, la comtessa Ermessenda. El poble, situat a peu de les Gavarres, té un petit nucli central, alguns barris i un seguit de masies escampades pel terme. D'entre els punts d'interès de Llofriu, destaca l'església de Sant Fruitós, que ja era esmentada l'any 1121, en el testament del clergue Berenguer Amat. A finals del segle XII, Palafrugell i tot el seu terme va passar a dependre directament de l'ordre del Sant Sepulcre de Jerusalem i el domini efectiu va passar a mans del priorat de Santa Anna de Barcelona l'any 1250. L'església de Llofriu va ser sufragània de la de Palafrugell fins al segle XVI, quan es va independitzar i va prendre alhora com a sufragània la d'Esclanyà.

L'edifici actual de l'església, que va ser reconstruïda sobre les restes d'un antic temple romànic, és una obra d'entre els segles XVII i XVIII. Consta d'una nau amb capelles laterals i un absis poligonal, i la portalada és rectangular, amb peces decoratives de forja romàniques. El campanar és de planta quadrada. La peça més preuada de l'església va ser, fins al 1936, el retaule barroc de Sant Fruitós, totalment destruït als inicis de la Guerra Civil. El retaule, que es pot observar en una fotografia d'autor desconegut que es conserva a la sagristia de l'església, estava format per cinc parts, amb sòcol, bancal, dos cossos i àtic.

Tot i que va néixer a Palafrugell, Josep Pla va viure a Llofriu, a la casa pairal, anomenada mas Pla, una masia del segle XVII, situada a la zona de la Fanga. L'escriptor està enterrat al cementiri de Llofriu, una construcció de 1895, d'estil neoclàssic. Un dels petits homenatges que la gent de Llofriu fa a Pla és l'entrega del guardó anual de l'Homenot, en referència a la sèrie de semblances que l'escriptor va publicar entre 1958 i 1962 sobre personatges del seu temps, *Homenots*. Alguns dels edificis destacats del poble són la casa pairal dels Bassa Rocas, on hi havia les antigues escoles, antiga residència d'aquesta família que va fer nombroses aportacions culturals, tant a Catalunya com a Amèrica. Era la llar de l'escriptora Irene Rocas i Romaguera, esposa de Joan Bassa i Bosch. Actualment, hi ha la seu del centre social i cultural Bassa Rocas.

Parades del mercat,
al voltant dels anys quaranta del segle XX.
ARXIU MUNICIPAL DE PALAFRUGELL. COL·LECCIÓ JORDI TAULER MARQUÈS

El mercat, als anys 60 del segle XX,
davant l'antic edifici de l'Ajuntament.
ARXIU MUNICIPAL DE PALAFRUGELL. FONS FRANCESC ALSIUS

Els mercats

La tradició palafrugellenca d'anar a *plaça* –no a mercat– s'ha mantingut amb el pas dels temps. Els orígens coneguts dels mercats setmanal i diari de Palafrugell es remunten a l'edat mitjana i a la moderna, períodes durant els quals es van instal·lar, ara aquí i ara allà, parades de venda de productes, sobretot alimentaris. L'any 1482, el priorat de Santa Anna va donar permís per construir taules de carnisseria i peixateria al porxo de la Casa de l'Almoina, que formava part de l'anomenada plaça Vella, i consta que l'any 1600, el castell de Palafrugell tenia una plaça de mercat fora del nucli emmurallat. Al carrer Cavallers, el mercat dels dijous s'hi va celebrar fins l'any 1891 i, poc després, els mercaders es van traslladar al carrer Pi i Margall, on feien parada cada diumenge al matí. Aquest mercat va ser declarat, l'any 1924, mercat tradicional pel Ministeri de Treball i ha estat mantingut i ampliat amb el pas dels anys. Cada matí, el carrer Pi i Margall acull el mercat d'aliments i els diumenges, l'oferta s'amplia amb tot tipus de productes.

El mercat de carrer és el complement perfecte per als ja consolidats i definitivament ubicats mercat de la carn o cobert i mercat del peix. L'edifici del mercat de la carn, situat entre l'església de Sant Martí i el carrer Pi i Margall, va ser construït l'any 1901, on anteriorment hi havia el cementiri del municipi. El mercat és una nau rectangular, de 476 metres quadrats, d'estil eclèctic, amb un teulat de tipus basilical i diversos elements de decoració, a l'interior i a l'exterior, com ara l'escut de Palafrugell a la façana principal. Les parades de l'interior estan distribuïdes entre el centre de la nau i els laterals. El mercat va ser remodelat l'any 1981 i recentment ha estat novament rehabilitat. Alberga nous serveis, com ara cafeteria i menjars preparats. Davant la reixa de forja de l'entrada principal, a la vorera, hi ha una escultura de l'artista Rodolfo Candelaria, dedicada a les dones del mercat.

Entrada del Mercat de la carn, amb l'escultura de la Teresina, obra de Rodolfo Candelaria, al davant.

PACO DALMAU

Parades a l'interior del nou Mercat del Peix.

PACO DALMAU

Al costat de l'edifici de les carnisseries i xarcuteries, va ser construït l'espai de venda de peix, amb l'única separació del carrer del Mercat al mig. El mercat del peix o peixateries es remunta també a principis dels segle XX i va ser remodelat per primera vegada l'any 1987. La segona remodelació va tenir lloc l'any 2011, quan, entre altres millores necessàries, van ser habilitats vuit espais de venda de peix, amb nous taulells d'acer inoxidable i refrigerats. La vila del Peix Fregit, tal com va ser definit Palafrugell en un poema anònim del segle XVII, continua fent gala, amb aquest mercat, de la tradició pesquera del municipi. La instal·lació combina l'activitat comercial amb l'art. A l'entrada del recinte, el 2011 va ser instal·lada una escultura de l'artista italià resident a Palafrugell Tano Pisano, realitzada en metall i ceràmica. L'entrada exterior del mercat ha estat objecte de decoracions durant la celebració de les diverses edicions del festival Flors i Violes de Palafrugell. L'any 2014, els artistes Enric Iglesias Girona i Johnnie Bisbe, van realitzar una de les decoracions més espectaculars que hi ha hagut al mercat. Amb materials reciclats, van fer una composició que van anomenar *El mercao salao*.

Edifici de Can Rosés, situat al carrer Major.

PACO DALMAU

Detall d'una de les finestres de Can Rosés.

PACO DALMAU

Detall de les balconades de la Casa Puig.

PACO DALMAU

Edificis emblemàtics

Durant el segle XIX, els eixamples de la vila es van produir seguint els camins principals. D'entre les cases, són característiques de l'època les d'una planta o dues, i les cases senyorials amb elements decoratius neoclàssics a les façanes, relleus de terra cuita i pintures murals a l'interior. Són nombroses les cases dites burgeses que es van construir durant l'eixamplament del nucli i algunes van ser edificades per indians que van tornar de fer les Amèriques. La millor manera de descobrir-les és establint un recorregut pels principals carrers de la vila i admirar així els petits tresors patrimonials encara existents.

- Al nucli habitat més primitiu, al voltant de l'església de Sant Martí, hi trobem can Rosés (carrer Major-plaça de l'Església), actual seu de l'Arxiu Municipal, de l'Institut de Promoció Econòmica i de la Fundació Ernest Morató. La casa és senyorial, d'estils renaixentista, barroc i contemporani, datada al segle XVII. És l'única casa notable que queda dempeus al rovell del nucli antic i era propietat d'una saga d'apotecaris, fet pel qual, als baixos, s'hi va instal·lar una farmàcia. A mitjan segle XIX, la farmàcia va ser traslladada a l'edifici del davant (actual Farmàcia Suñer). Can Rosés va ser rehabilitada entre els anys 1995 i 1996.

- La Casa del Sometent es troba entre la plaça de l'Església i el carrer Verge Maria, i està datada entre els segles XVI i XVIII, amb estils popular, gòtic i renaixentista. El seu nom es justifica perquè va servir de caserna del sometent durant el segle XIX.

- Entre la plaça de l'Església i el carrer Major, hi ha uns emblemes del priorat de Santa Anna. Es conserven una creu patriarcal, emblema de l'orde del Sant Sepulcre, i un escut heràldic dels antics senyors de la vila.

- La Casa Puig o Forn de Sant Jaume, d'estil modernista i eclèctic, està datada entre els segles XIX i XX. Fa xamfrà entre els carrers dels Valls, Verge Maria i la plaça del Priorat de Santa Anna. D'aquesta casa, construïda per *americanos*, en destaquen dues tribunes imponents en el primer pis, decorades amb relleus d'obra, columnes amb capitells i una barana amb motius calats. Els Puig n'eren els propietaris i abans de la Guerra Civil als baixos hi havia una fleca anomenada Forn de Sant Jaume.

La Casa Peya, situada en el punt d'unió entre el carrer Cavallers i el dels Valls.

PACO DALMAU

Façana de l'antic Hospital i de la capella annexa.

PACO DALMAU

- Can Perxés o Can Prats del Raval, datada entre els segles XVI i XVIII, es troba entre el carrer dels Valls i el Raval Superior. Antigament era una gran masia ubicada a la sortida d'una de les portes de la muralla medieval –el portal d'Amunt– i va quedar integrada en la trama urbana quan es van iniciar els primers eixamples.

- Can Pairet i Can Felip es troben just davant de Can Perxés i conjuntament amb aquesta, formaven part dels primers eixamples en direcció al camí vell que anava cap a Regencós i Begur. De fet, el Raval Superior ja era força habitat a mitjans del segle XVII.

- L'antiga Casa Estrabau i la Casa Peya són dues mostres de cases senyoriales d'estils neoclàssic i noucentista del carrer Cavallers.

- La casa de la Farmàcia Sunyer (antiga Farmàcia Matas) fa cantonada entre el carrer Cavallers i el Raval Inferior. És de finals del segle XIX i va ser construïda amb un estil modernista. Conserva elements originals com ara la fusteria de les portes, els taulells, els prestatges i les làmpades.

- La casa de la Fonda l'Estrella es troba al carrer Caritat –paral·lel al de Cavallers, en direcció a l'oest–. Va ser construïda al segle XVII, amb estil renaixentista i popular, seu de la Fonda l'Estrella, un dels establiments més característics i populars de Palafrugell des del segle XIX. Altres cases notables del mateix carrer són can Pouplana (ara Frigolet), can Barnoi, la Rectoria i ca l'Escolàstica, construïda l'any 1867, havia estat habitada per Escolàstica Bofill Serra i actualment és la seu d'una escola bressol.

- Can Vergonyós, del carrer de la Caritat, era el nom de la casa on hi havia hagut l'Ateneu Palafrugellenc, impulsor de la construcció d'un camp de futbol adjacent a l'edifici. L'Església va comprar l'espai i, sobre la casa, va edificar el Casal Popular, una societat recreativa catòlica, que va ser inaugurada l'any 1916 i que va desenvolupar una activitat important a la vila fins als anys 80, en matèria cultural i esportiva. Fins poc abans de la dècada dels 80, el camp de futbol del Casal, situat a l'antiga Horta d'en Jonama (ara un aparcament), era l'únic de la vila on es podia practicar aquest esport.

- L'Hospital Municipal i la capella dels Dolors es troben al carrer de la Font (s'encreua amb el de la Caritat, pel sud). L'hospital, d'estil barroc, va ser construït entre els segles XIV i XV, i reconstruït al XVIII. Actualment, no té un ús específic. Al costat, hi ha la capella dels Dolors, amb portalada barroca i un campanar d'espada-nya. Aquest carrer ja era molt poblat a mitjans del segle XVII i s'hi poden observar habitatges d'aquesta època i del segle anterior, com ara can Sagrera, d'estil neoclàssic, anomenada també cal Pilot, perquè hi havia viscut

Façana de l'antiga Cooperativa L'Econòmica, actual seu de la Biblioteca Municipal.

PACO DALMAU

Punt de continuació del carrer Major cap al Raval Inferior, creuant el carrer Cavallers.

PACO DALMAU

Els antics Magatzems Casa Granés, a la cruïlla entre el Raval Inferior i el carrer de les Botines.

PACO DALMAU

un pilot de la marina mercant del segle XIX pertanyent al llinatge d'industrialers surers Sagrera. En aquest punt, també hi ha una font fanal, del segle XIX, la qual, de fet, dona nom al carrer. L'aigua de la font provenia d'una deu de la finca on hi ha el Casal Popular i al costat hi havia un safareig. La mateixa deu alimenta el safareig públic del carrer Ample, uns metres més avall, que encara es conserva com quan va ser construït, al segle XIX.

- El Raval Inferior va ser un dels camins d'expansió de la vila fora muralla, en direcció a Palamós, i s'hi localitzen alguns edificis d'interès històric i patrimonial, com ara el dels antics Magatzems Casa Granés, d'estil eclèctic modernista, construït el 1895. És una de les botigues més antigues de Palafrugell i antigament s'hi venia roba –ara hi ha un altre tipus d'establiment–. També al Raval Inferior, hi trobem la casa de can Mascort del Cap de Vila, a la planta baixa de la qual hi havia la Farmàcia Cid, fundada el 1789 per Francesc Mascort –el 1936 la va comprar Ferran Cid.

- En direcció a l'est, des del Raval Inferior, trobem al carrer de les Botines, on hi ha l'antiga casa de La Previsió Obrera, una societat de socors mutus que va tenir un pes important en la població, a finals del segle XIX i principis del XX. L'edifici, datat el 1857 i d'estil neoclàssic, va ser adquirit per l'Ajuntament i dedicat a serveis públics.

- L'edifici de la Cooperativa L'Econòmica Palafrugellenca, al carrer de Sant Martí, a tocar de La Previsió Obrera, acull actualment la Biblioteca Pública. D'estil noucentista, va ser dissenyada pel reconegut arquitecte gironí Rafael Masó i construïda entre els anys 1926 i 1927. La reforma i l'ampliació per fer-hi la biblioteca va ser dissenyada per l'arquitecte Jordi Casadevall. L'edifici conserva la configuració original, amb algunes modificacions, i encara s'hi poden observar elements patrimonials molt valuosos, com ara una portada d'arquivoltes de ceràmica vidriada verda, amb elements de ceràmica vidriada blava, o el nom de l'entitat en rajola policroma i plafons decoratius de ceràmica amb dibuixos al·lusius a oficis diversos.

- En el carrer paral·lel al de les Botines, en direcció al sud, hi ha la casa Genís, que data de 1867 i és d'estil neoclàssic. Pertanyia a una família d'industrialers surers, que van establir a Palafrugell la primera indústria dedicada a l'exportació directa de suro a gran escala. Prop de la casa, al carrer Cervantes, hi ha l'edifici de l'antiga fàbrica surera Genís, reconvertit en centre cívica.

- Més avall, a l'encreuament del carrer de Cervantes amb l'avinguda Josep Pla, s'hi troba l'edifici de can Bech, actual seu de l'Ajuntament, construït l'any 1925 i ampliat el 1987, d'estil noucentista. Es tracta d'un gran casal que pertanyia a la família d'industrialers surers Bech de Careda, originaris d'Agullana.

Al carrer Sant Sebastià hi trobem diversos edificis del segle XVIII.

PACO DALMAU

Façana de l'antiga seu de l'Escola d'Arts i Oficis, i del Museu del Suro, al carrer de la Tarongeta.

PACO DALMAU

- De retorn cap al nord, enfilant el carrer de Santa Margarida i situats un altre cop a plaça Nova, l'expansió cap a l'est es va produir, sobretot, pel carrer Sant Sebastià. En aquesta via hi trobem diversos edificis que daten del segle XVIII, d'estil popular, amb llandes que donen pistes sobre les famílies que els van habitar i els oficis que tenien, com ara la que presenta esculpida en pedra les eines dels barbers.

- Can Bofill o ca l'Ambrós és un dels habitatges del carrer Sant Sebastià més destacats, d'estil modernista i amb una tribuna a la façana, construïda amb altes vidrieres separades per columnes i capitells.

- Al mateix carrer hi ha can Plaja, actualment un establiment hotel·ler, una gran casa senyorial de 1876 i d'estil neoclàssic. Els Plaja eren uns grans propietaris rurals de Fitor, que es dedicaven a l'explotació surera. En el relleu de la façana s'hi distingeixen imatges sobre el transport de suro en sacs.

- Can Casadevall, de 1866 i d'estil neoclàssic, és un altre valor patrimonial del carrer Sant Sebastià. Hi va viure el reconegut pintor Leopold Ferrer Casadevall. El pianista i compositor local Amadeu Roig, autor de minuets, tedèums, sardanes i cors, i casat amb Elvira Ferrer Casadevall, també va ser resident d'aquesta casa.

- Al carrer de la Tarongeta, cantonada amb el carrer de la Garriga, hi ha l'edifici de l'antiga Biblioteca Pública –la primera que hi va haver a la vila– i de l'Escola d'Arts i Oficis, construcció que també va acollir, durant uns anys, una escola de formació professional i, posteriorment, el Museu del Suro. Actualment, no té un ús definit. Data dels anys 30 del segle XX i és d'estil racionalista. En destaca l'escala i el pòrtic de la façana principal, amb tres arcades de mig punt sobre columnes cilíndriques d'obra.

- Al carrer de la Garriga, hi trobem la casa Miquel, Vincke i Meyer, d'estil modernista, construïda el 1910 per l'industrial surer Joan Miquel Avellí. Presenta una decoració notable de les façanes i elements de forja, com ara el portal d'entrada pel pati. A l'interior, s'hi conserven elements de mobiliari de l'època, com ara els de la sala on se celebraven les reunions dels consells d'administració de l'empresa surera Miquel, Vincke i Meyer.

El passeig del Canadell conserva moltes cases de vacances que van ser edificades per *americanos* de Palafrugell.

PACO DALMAU

La Llar Nostra Senyora de Montserrat, antic Asil d'Ancians, al carrer del Pedró Petit.

PACO DALMAU

- El carrer del Pedró Gran va ser un dels *camins* d'expansió de la vila fora muralles en direcció al nord. En aquest carrer s'hi troben dos pous d'estil popular i del segle XVIII, avui inutilitzats: el pou del Pedró Gran, situat a la part alta del carrer, adossat a una façana, i el pou d'en Bonet, a l'encreuament amb el carrer de Begur, que deu el seu nom del casal al qual està adherit i conserva una peça de ferro forjat clavada a la façana de la casa, que representa una àliga amb les ales desplegades, la qual sosté la cúrria del pou amb el bec.

- L'edifici de la Llar Nostra Senyora de Montserrat, antic Asil d'Ancians, datat el 1897, està situat a l'adjacent carrer del Pedró Petit. L'edifici, d'estil neoclàssic eclèctic, va ser construït amb els béns que va deixar l'empresari Esteve Casadevall, i està gestionat per les Germanes dels Ancians Desemparats, una congregació fundada per Teresa Forner. Hi ha una capella annexa a l'edifici.

- L'expansió de Palafrugell cap a l'oest es va fer seguint, sobretot, el carrer de Torres i Jonama. És en aquest vial on hi ha diverses cases d'estils neoclàssic i noucentista destacades. Can Pla, casa del pare de Josep Pla, Antoni Pla, data de l'any 1898. Josep Pla explica, a *El Quadern Gris*, les seves vivències infantils i juvenils en aquesta casa, tot i que ell havia nascut en un habitatge del carrer Nou, actual seu de la Fundació Pla.

- Altres edificis del carrer Torres i Jonama són can Cama, de 1894, que pertanyia a l'industrial Martí Cama, el qual residia la major part de l'any a França; can Rocas, datada l'any 1890; casa Bech, de l'any 1920, que havia estat quarter de la Guàrdia Civil fins al 1941; casa Dalmau, de 1925, i l'edifici on hi havia hagut unes escoles públiques per a nens, de principis del segle XX, d'estil eclèctic i premodernista, que també havia servit com a fàbrica de taps de suro i magatzem de materials per a la construcció. Gràcies a l'aportació de l'industrial palafrugellenc Josep Torres i Jonama (havia fet fortuna als Estats Units), l'any 1925 van ser inaugurades les escoles públiques de la zona del Camí Fondo.

La fàbrica de suro
Trefinos SA l'any 1930.
ARXIU MUNICIPAL DE PALAFRUGELL.
COL·LECCIÓ LLUÍS ROMERO BONANY

Treballadors a la fàbrica de suro Trefinos SA l'any 1930.
ARXIU MUNICIPAL DE PALAFRUGELL. COL·LECCIÓ LLUÍS ROMERO BONANY

La civilització del suro

«Ells eren diferents de l'altra gent, eren tapers i quan entraren de ple a la Vila, l'hi feren un veritable capgirell de dona [...] I feren de la Vila una Vila nova.» Aquestes paraules de l'escriptor palafrugellenc Josep Martí i Clarà Bepes il·lustren clarament la importància que la indústria surera ha tingut a la vila des que, a mitjan segle XVIII, s'hi van instal·lar els primers tallers de fabricació de taps. Malgrat les diverses crisis, que han fet minvar el nombre de fàbriques, la producció surera a Palafrugell continua viva i amb projecció internacional.

La dinàmica de les activitats econòmiques i socials de Palafrugell en els últims dos segles està estretament lligada a la història surera del municipi. No se sap la data exacta d'inici de les activitats a l'entorn del suro a la vila, però la primera constància que en tenim per escrit és la d'un jove, Anton Ferrer, inscrit amb ofici de taper en el llibre de confirmacions de la parròquia de Sant Martí amb data de 28 de maig de 1760. L'evolució més important de la indústria es va produir a partir del segle XIX i la prosperitat que això va comportar va propiciar el creixement demogràfic i urbanístic del municipi. Es va crear una nova societat, que va passar de pagesa a industrial, i les transformacions no es van observar tan sols en aspectes laborals; també van sorgir noves pràctiques socials i formes de diversió, amb l'obertura de casinos, bars i altres punts de trobada, tant de la classe obrera com dels empresaris tapers. Del treball manual a la mecanització i d'aquesta, a l'alta tecnologia, la fabricació de taps de suro a Palafrugell té una llarga trajectòria.

Neteja de pannes de suro al pati de la fàbrica de suro Trefinos SA l'any 1930.

ARXIU MUNICIPAL DE PALAFRUGELL. COL·LECCIÓ LLUÍS ROMERO BONANY

Una indústria centenària

Des dels inicis de l'activitat surera a la vila fins bona part del segle XIX, predominava la fabricació de taps de manera artesanal, repartida en petits tallers, molts dels quals cases particulars. L'any 1797 consta que ja hi havia 21 cases on es fabricaven taps amb material provinent dels boscos propers, entre els quals, els de les Gavarras. La progressió de tallers va augmentar de manera progressiva al llarg del segle XIX, cada vegada més mecanitzats i amb la introducció de nous processos de fabricació adaptats a les exigències del mercat. L'any 1845 hi havia 62 fàbriques a la vila. L'increment més important de la mecanització en aquesta indústria es va produir entre finals del segle XIX i principis del XX. Va ser llavors, concretament el 1901, quan es va fundar una de les indústries del sector més significatives del municipi, la de Miquel, Vincke i Meyer, que va convertir Palafrugell en el primer centre surer del país.

La indústria surera va superar, amb més o menys reajustaments, diverses crisis mundials, que van afectar durament la producció i l'estabilitat laboral de les plantilles, però també els negocis que treballaven per a les fàbriques taperes, com ara els de maquinària. Entre les crisis més importants hi va haver la causada per la Revolució de 1848 a França –anul·lació de comandes i paralització de negocis–, la de la I Guerra Mundial –el nombre de tallers va baixar de manera dràstica–, la del crac del 1929 –la caiguda de la borsa de Nova York–, la de la Guerra Civil i la de la Segona Guerra Mundial. A més, el sector va partir els efectes de l'agressiu intervencionisme de l'Estat en qüestions de subministrament de matèries primeres, i en el control de la producció i la distribució de productes.

Algunes de les indústries palafrugellenques van sobreviure als moments més crítics del segle XIX i part del XX, entre d'altres, Miquel, Vincke i Meyer –posteriorment Manufacturas del Corcho SA i més endavant, fusionada amb la nord-americana Armstrong Cork Co–; Trefinos –antiga Barris i Cia, i posteriorment, filial d'Arm-

Exterior de la unitat de producció de J. Vigas, als afores de Palafrugell.

PACO DALMAU

Una de les seccions de la fàbrica de J. Vigas.

PACO DALMAU

strong–; la Surera Bertran –que va tancar el 1989–; la fàbrica de Francesc Sagrera i la fàbrica Cama –actualment J. Vigas SA–; Genís i Cia, i la fàbrica Jubert.

Durant l'època daurada de la indústria surera, les aportacions a la societat i a l'arquitectura del municipi van ser notòries. A l'empara de l'activitat surera, el 1803 es va constituir la Germandat de Tapers, posteriorment Germandat de Fabricants de Suro, associació que va desaparèixer el 1856. La mutualitat La Unión Palafrugellense –constituïda per La Concordia, La Protectora i La Auxiliadora– va estar vigent entre 1886 i 1917, mentre que el 1901 es va crear La Nova Concòrdia, que va tancar el 1936. La dinàmica del suro va propiciar també la creació de societats formades per dones, com La Feminista (1905-1921), La Bienhechora (1908-1932), La Familiar (1904-1932) o La Moderna Palafrugellense (1924-1937). La majoria de mutualitats existents van acabar fusionades en La Previsió Obrera, creada el 1917 i extingida el 1970. Pel que fa a les associacions d'empresaris, la que va tenir una gestió més llarga a Palafrugell va ser el Foment de la Indústria i el Comerç Suro-taper, entitat creada el 1911, des de la qual es va promocionar la Federació Surera Catalana. De la fabricació inicial tan sols de taps, es va passar, a poc a poc, a l'elaboració d'altres productes relacionats, com ara el paper de suro i els aïllants. La indústria creixia i es convertia en exportadora mundial d'aquests productes.

L'activitat surera va ser, doncs, durant gairebé dos segles, el motor econòmic de la vila. Arribat els anys cinquanta del segle XX, però, una altra indústria, la turística, va prendre el relleu pel que fa a l'activitat econòmica i va passar a ser la principal font d'ocupació dels habitants del municipi, de manera directa o indirecta mitjançant activitats que hi estaven vinculades, com la construcció o el sector de serveis en general. Actualment, les empreses de la vila que es dediquen a la producció i comercialització nacional i internacional de taps de suro per a vins i caves són Trefinos, J. Vigas SA, Mauri Cork, Indústries Geyru i Francisco Sagrera. Pel que fa a la comercialització de productes de suro en general, hi trobem Articor i Cork 2000.

Pati de la seu de l'Institut Català del Suro.
PACO DALMAU

Laboratori de l'Institut Català del Suro.
INSTITUT CATALÀ DEL SURO

Centre de l'associacionisme

Palafrugell és la seu d'importantes associacions i entitats dedicades a la promoció i el foment de les activitats a l'entorn del suro, tant empresarials com socials. L'Associació d'Empresaris Surers de Catalunya, Aecork, té les oficines al carrer Miquel, Vincke i Meyer, i en formen part una setantena d'empreses del sector, aproximadament el 95 per cent dels fabricants de Catalunya. L'entitat va ser creada l'any 1977, seguint les passes de l'antic Grupo Provincial de la Industria y Comercio del Corcho, grup que el 1962 havia agrupat les diverses associacions creades per empresaris surers al país. Durant la primera dècada del segle XXI, la facturació global de les empreses adherides a Aecork va superar els 200 milions d'euros, la meitat dels quals, corresponents a exportacions.

A la mateixa seu que Aecork, hi trobem l'Institut Català del Suro (ICSuro), un consorci públicoprivat que va ser creat l'any 1991 per diferents departaments de la Generalitat, l'Associació d'Empresaris Surers, el Consorci Forestal de Catalunya, les cambres de comerç gironines, els ajuntaments de Palafrugell i Cassà de la Selva, la Universitat de Girona, la Xarxa Europea de Territoris Surers (Retecork) i el Centre Tecnològic Forestal de Catalunya. La seva composició dóna una idea dels objectius principals: la potenciació del suro català com a producte, el foment de la recerca i la innovació, l'impuls a la internacionalització, la interacció del sector industrial amb el de l'explotació forestal, i la millora de la competitivitat de les empreses. Des del seu laboratori, anomenat Cork Center, es realitzen controls de qualitat, s'analitzen mostres de productes i es validen les innovacions tècniques per a la indústria. D'altra banda, l'institut realitza cursos sobre tot el que envolta el món del suro i les novetats introduïdes en la indústria, i el 2010 va elaborar les Normes Catalanes del Suro, un referent de qualitat en l'àmbit mundial.

La xarxa de municipis surers treballa per posar en valor les suredes i el seu aprofitament.
RETECORK

Una de les jornades organitzades per Retecork sobre el patrimoni natural, amb l'excalcalde de Palafrugell Lluís Medir.
RETECORK

La valorització del suro

A Llofriu, a l'interior del centre cultural Bassa Rocas, hi ha la seu de Retecork, la Xarxa Europea de Territoris Surers. La xarxa va ser creada l'any 2007 i actualment en formen part una cinquantena de municipis de Catalunya, l'Estat espanyol, Portugal, Itàlia i França. El seu objectiu: promoure i donar a conèixer la cultura del suro i la seva història, més enllà de la comercialització dels productes. Mitjançant diferents accions, els membres de la xarxa es proposen defensar els interessos dels territoris surers, fent compatible l'activitat industrial amb els valors socials, culturals i ambientals. Per als socis de la xarxa –també en formen part associacions com Aecork i entitats com el Consorci Forestal de Catalunya–, l'activitat surera ha estat un element important per evitar la desertització i l'emigració dels territoris que tenen la sort de disposar de matèria primera –l'alzina sureira es troba sobretot a la Mediterrània occidental–. Les propietats físiques i químiques del suro, a més, ajuden al procés de vinificació i això situa les empreses que s'hi dediquen en un lloc preferent en el mercat mundial.

Retecork parteix de la base que l'activitat surera és sostenible, ja que la matèria utilitzada és natural, orgànica, renovable, reciclable i biodegradable, transformada amb sistemes no contaminants, consumidors de poca energia, i amb residus mínims. L'alzina surera també té una gran importància pel que fa a la lluita contra el canvi climàtic: millora els balanços hídrics i resisteix els incendis forestals, a més de regular l'equilibri de CO₂. Mitjançant Retecork, espais de les comarques gironines com l'Albera o el massís de les Gavarres han estat inclosos en un inventari estatal d'espais naturals surers que cal protegir. La xarxa incideix també en qüestions de modernització i potencialitat del sector industrial surer, amb aportacions com ara estudis i projectes de recerca.

Pati de Can Mario, en plena activitat, a principis del segle XX.
ARXIU MUNICIPAL DE PALAFRUGELL. COL·LECCIÓ ARMSTRONG

Aspecte del pati i la plaça de Can Mario, després de la remodelació i de la conversió de part de les instal·lacions en el Museu de la Fundació Vila Casas.
PACO DALMAU

Can Mario, emblema surer

La fàbrica de Miquel, Vincke i Meyer –inicialment Miquel i Vincke, i posteriorment Manufacturas del Corcho SA i Armstrong Cork Co– va ser la més representativa del sector en la seva època de funcionament, a Palafrugell, a Catalunya i a tot l'Estat espanyol. Popularment, però, era coneguda com Can Mario, en al·lusió al fundador, Joan Miquel Avellí, que tenia l'àlies familiar *Joanet Mario*. L'àlies li venia del seu pare, Mario Miquel Deulofeu, que havia estat encarregat de la fàbrica surera Bender. La fàbrica, que va tancar als anys setanta, va marcar la vida dels palafrugellencs durant tota una època i les instal·lacions –que ara acullen diferents serveis, com el Museu del Suro i la Fundació Vila Casas– s'han convertit, sobretot el dipòsit de l'aigua, en un dels emblemes de la vila. La sirena de Can Mario, que marcava l'entrada i la sortida dels treballadors, es podia sentir des de qualsevol punt del poble i la seva estridència va generar, fins i tot, alguna dita, com ara “sembles la sirena de Can Mario” quan algú cridava amb estridència o alguna mainada plorava.

El gran conjunt fabril de Can Mario, protegit com a bé cultural d'interès local, ocupa un espai important enmig del nucli urbà de Palafrugell. Hi trobem les diferents edificacions que havien estat destinades a l'activitat industrial, separades per patis i vials que connectaven les naus. Al centre de tot plegat, s'hi troba la torre on hi ha el dipòsit de l'aigua. La façana principal del conjunt dona al carrer Pi i Margall, i hi destaquen tres cruïes amb torreta central, alguns elements de ferro forjat, reixes treballades als finestrals i batents que cobreixen una gran portalada. En aquesta façana, es pot observar l'anagrama amb les inicials del primer nom de l'empresa, *M i V*, Miquel i Vincke.

Propera al conjunt industrial, hi ha Cal Ganxó, un habitatge que va ser comprat l'any 1920 per Manufacturas del Corcho –construït per Pere Brias Torrent i domicili, posteriorment, de Joan Reig Bonany– i que va passar a ser centre de treball per a algunes de les activitats de la fàbrica, com ara pintar paviments de suro o fabricar peces per a la indústria tèxtil. L'edifici va ser restaurat i el 2013 va ser destinat a les oficines del Museu del Suro, al Centre de Documentació del Suro Ramir Medir, i a un espai d'enoteca i vinoteca.

El dipòsit modernista, més conegut com la torre de Can Mario.
PACO DALMAU

Portal d'entrada a les instal·lacions de la fàbrica de Can Mario.
PACO DALMAU

El dipòsit modernista

La torre de Can Mario, convertida ara en element visual distintiu de Palafrugell i declarada bé cultural d'interès nacional, va fer les funcions de dipòsit regulador de la pressió de l'aigua per a la fàbrica. L'estructura de ferro va ser projectada pel reconegut arquitecte modernista General Guitart i Lostaló, i construïda entre els anys 1904 i 1905 per Talleres del Arquitecto Juan Torras, de Barcelona. La torre és una estructura metàl·lica amb forma helicoidal, sobre una base cilíndrica de pedra, on hi ha la porta d'accés a l'escala de la construcció. A dalt, es troba el dipòsit, també cilíndric, amb una barana de forja a la part superior, punt per sobre del qual hi ha un altre nivell, també amb barana de forja, des d'on hi ha una vista espectacular de la vila i de l'Empordanet. Al cim, 30 metres amunt des de la base, destaquen elements decoratius, com un casquet de forma cònica, que presenta un ornament amb l'emblema comercial de l'antiga empresa surera.

La torre i el dipòsit es poden visitar des del Museu del Suro. Un audiovisual sobre la cultura de l'aigua i una exposició inicien el viatge al passat d'aquesta construcció, element destacat del patrimoni industrial català. La visita s'inicia a través d'un túnel, on es pot contemplar l'exposició sobre la història de la torre, tant pel que fa als seus valors arquitectònics com des del punt de vista dels seus usos. Un total de 182 esglaons porten els visitants fins al punt més alt de la torre, on es contemplen perfectament els treballs de forja modernistes.

Imatge dels forns d'aglomerat de la Bòbila Vella.
PACO DALMAU

L'edifici de la Bòbila Vella, després de la remodelació.
PACO DALMAU

Façana del Museu del Suro de Palafrugell.
PACO DALMAU

Interior de la sala d'exposició del Museu del Suro.
PACO DALMAU

Les bòbiles

A principis del segon decenni del segle XX, Miquel, Vincke i Meyer es va interessar per un nou producte surer que prometia donar bons rèdits comercials arreu del món. Es tractava d'aglomerat de suro negre, fabricat a base de serrill de suro, que presenta la característica d'aglutinar-se per ell mateix quan és sotmès a altes temperatures (300 graus centígrads), sense necessitat de coles –la mateixa resina fa de material d'unió–. Per fabricar aquest aglomerat s'utilitzen els suros més econòmics: el pelagri –el primer que s'obté de l'alzina surera–, l'usat per als pessebres i el de rebuig. El resultat és un producte apte per a l'aïllament tèrmic, actualment utilitzat en cambres frigorífiques, com a aïllant acústic o com a element per atenuar les vibracions. L'èxit de la fabricació d'aquest producte va permetre a l'empresa surera aguantar la crisi provocada per la Primera Guerra Mundial.

L'any 1913, l'Ajuntament de Palafrugell va concedir el permís per construir uns coberts prop de la fàbrica, entre els actuals carrers Miquel, Vincke i Meyer i de la Lluna, destinats a instal·lar-hi els forns d'una bòbila per al tractament de suro negre, els primers que hi va haver en tot l'Estat espanyol. Els forns d'aquesta bòbila, anomenada Bòbila Vella, van començar a funcionar l'any 1915. Entre 1920 i 1922, es va construir una altra instal·lació, la Bòbila Nova, als afores de la vila, de grans dimensions, fins a la qual arribava un ramal ferroviari de la línia Palamós-Girona. La Bòbila Vella va continuar fent aglomerat de suro negre per recobrir vàlvules i canonades, però també s'hi va instal·lar la producció de paviments elaborats amb suro blanc –serrill de suro amb aglomerats–. Per fer aquests paviments, s'hi va construir un altre forn, de 27 metres de llarg. A finals dels anys setanta l'empresa va vendre aquest espai a la Surera Bertran, que hi va continuar treballant fins al 1988. La Bòbila Nova va viure diversos incendis i finalment va ser enderrocada per construir-hi nous edificis, on hi ha el centre ocupacional de la Fundació Vimar, el jutjat de pau i alguns habitatges. A la zona, també enjardinada, s'hi han projectat noves construccions.

A principis del segle XXI, l'Ajuntament va iniciar els treballs per conservar els forns de suro negre de la Bòbila Vella i per convertir l'espai en un equipament d'ús públic. El 2014 van acabar les obres, que van consistir en la conservació i restauració de l'estructura, la urbanització dels entorns, i la restauració de les façanes i el pati interior. Així, va quedar configurat un espai firal destinat a activitats diverses, però es van conservar els antics forns com a elements importants del patrimoni industrial català.

El Museu del Suro

Les antigues instal·lacions de Can Mario, la fàbrica surera més gran que hi havia a tot l'Estat espanyol a principis del segle XX, acullen les dependències del Museu del Suro, una institució destinada a la interpretació i la difusió del patrimoni surer, i dels territoris que hi estan vinculats. El museu presenta una sèrie d'audiovisuals i exposicions de fotografia sobre el procés d'extracció del suro, i es pot observar material relacionat amb el sistema d'elaboració dels productes finals. Al centre del complex fabril, connectant les dues naus que formen el conjunt del museu, hi ha una petita sureda on es poden veure alguns arbres de l'espècie de la qual s'extreu el material per a l'elaboració de taps i altres productes, l'alzina surera, *Quercus suber*.

El visitant del museu s'introdueix en un món figurat dels primers tapers, els que treballaven tots els materials de manera artesanal. La primera mecanització va arribar a finals del segle XIX, tot i que la producció dels taps de més qualitat es va reservar encara als artesans, una situació que es va prolongar fins ben bé el 1930. La segona mecanització, la més significativa, va arribar a principis del segle XX, coincidint amb l'augment de la producció i la incorporació massiva de les dones al món laboral. Llavors, es va entrar de ple en la dinàmica industrial. On ara hi ha l'Espai Manufactures d'Exposicions Temporals, s'hi ubicava el centre de producció de paper de suro, utilitzat per folrar els broquets de cigarretes, per a decoració i per a impressió. Allà hi havia les màquines de laminar i les premses. Els diferents espais de la fàbrica estaven connectats amb senzills rails per desplaçar-hi les vagonetes que portaven el material d'una nau a l'altra.

El museu ofereix la possibilitat de conèixer la maquinària i els estris que s'utilitzaven tradicionalment per treballar el suro. La màquina de ribot n'és un exemple. Aquest instrument, datat en la primera mecanització, permetia fer entre tres i quatre mil taps diaris, quantitat que significava doblar la feina artesanal dels tapers.

Exposició a l'interior
del Museu del Suro.

PACO DALMAU

Un dels tallers per a la mainada
organitzats pel Museu del Suro.

PACO DALMAU

L'auditori Miquel, Vincke i Meyer

L'auditori del museu està dedicat a la memòria de la fàbrica Miquel, Vincke i Meyer, origen de la llarga i exitosa trajectòria de Can Mario. En aquest espai es pot veure una projecció audiovisual sobre la història de la fàbrica, amb una especial atenció a la gran importància i la repercussió que l'empresa va tenir en el sector i en la societat palafrugellenca. L'espai és utilitzat també per a activitats diverses del municipi.

En l'audiovisual es pot conèixer quines van ser les diferents produccions de l'empresa, a banda dels taps, com ara la de salacots. Miquel, Vincke i Meyer va fabricar salacots fets de suro i roba a partir de l'any 1920, atesa la propietat d'aïllament que oferia aquest material. Les comandes més importants d'aquest producte a l'empresa les van fer l'Estat Major Central de Madrid i l'exèrcit de la Gran Bretanya. S'hi feien salacots, cascs per a paracaigudistes, motoristes, bombers i guàrdia urbana, tricornis i, fins i tot, *bobbies* britànics, el casc que duen els policies de Londres.

El centre Ramir Medir

El centre de documentació Ramir Medir, ubicat a l'edifici de Cal Ganxó –on hi ha les oficines del Museu del Suro– va ser inaugurat l'any 2014 i conté fons i col·leccions de diverses procedències. Porta el nom de Ramir Medir, un historiador del suro, polític, i secretari de la patronal surera i d'altres organitzacions del sector. Entre els fons que s'hi poden trobar, hi ha documentació del Sindicato Nacional de Madera y Corcho i de les patronals, a més de material d'empreses, com Manufacturas del Corcho SA, entre d'altres. Ofereix també una biblioteca especialitzada en el suro, una hemeroteca amb les principals publicacions nacionals i internacionals sureres, i un fons d'imatges. En total, hi ha més de 400 metres lineals de documentació.

Joan Miquel Avellí 'Joanet Mario',
de jove.

ARXIU MUNICIPAL DE PALAFRUGELL.
COL·LECCIÓ MERCÉ SAGRERA MIQUEL

Sala de fabricació de salacots,
a Can Mario.

ARXIU MUNICIPAL DE PALAFRUGELL.
COL·LECCIÓ ARMSTRONG

Industrials capdavanters

Des de finals del segle XIX fins a meitat del XX van ser nombrosos els empresaris palafrugellencs que van tirar endavant la indústria surera a la vila, uns amb més sort i projecció que altres. Alguns d'ells van destacar per la seva implicació en associacions empresarials sureres i altres, per la seva generositat a l'hora de proporcionar beneficis al municipi. La llista és llarga i aquí tan sols en destacarem els que van tenir una trajectòria pública més important.

Joan Miquel i Avellí

L'any 2014, l'Ajuntament de Palafrugell, a iniciativa de l'Associació Cultural El Pou d'en Bonet –amb suport de les principals entitats sureres–, va nomenar fill predilecte de la vila Joan Miquel i Avellí, en un gest que saldava un deute històric de la vila. Miquel i Avellí, fundador de Miquel i Vincke l'any 1900 i part activa de les posteriors empreses Miquel, Vincke i Meyer i Manufacturas del Corcho SA, va ser l'empresari surer més significatiu de la vila durant l'etapa d'or del sector. A banda, participava en el mecenatge d'activitats culturals, esportives i benèfiques en el municipi, del qual va ser alcalde entre 1930 i 1931 –quan ja havia deixat l'empresa surera–, com a membre de la Lliga Regionalista.

Miquel i Avellí va néixer el 1875 a Palafrugell i hi va morir el 1934. Hereu de Mario Miquel, es va dedicar a l'ofici de taper i va realitzar diverses incursions en mercats internacionals, com ara a Alemanya, on va conèixer els que serien els seus socis a l'empresa. Va impulsar la creació de la Mutual Corchera i de la Casa Bressol, iniciatives destinades a millorar la vida dels obrers. Va subvencionar la cobla La Principal de Palafrugell, l'Ateu Palafrugellenc, el setmanari *Baix Empordà* i el Futbol Club Palafrugell. D'altra banda, va promoure la creació de l'Escola d'Arts i Oficis, i de la primera Biblioteca Popular de la vila, ambdues situades antigament al carrer de la Tarongeta.

Josep Torres Jonama i el rei Alfons XIII en la inauguració dels nous edificis de l'escola pública (anomenada posteriorment Escola Torres Jonama), el 4 de juny de 1925.

MARIA VILÀ. ARXIU MUNICIPAL DE PALAFRUGELL.
COL·LECCIÓ RAMIR BRUGUERA

Notícia publicada al periòdic *The New York Herald Tribune* el 2 d'agost de 1925, amb motiu de la inauguració de l'escola pública de Palafrugell.

ARXIU MUNICIPAL DE PALAFRUGELL.
FONS BIBLIOTECA PÚBLICA DE PALAFRUGELL

Josep Torres i Jonama

Un altre dels empresaris surers que va obtenir el títol de fill predilecte de la vila va ser Josep Torres i Jonama, tot i que ell el va rebre en vida, l'any 1918. Torres i Jonama va néixer a Palafrugell el 1857, descendent d'una família originària de Darnius implicada en el món del suro. Va marxar molt jove a córrer món. Quan tenia vint anys, se'n va anar a fer les Amèriques i es va establir a Nova York, on va crear negocis relacionats amb el suro –va ser un dels creadors del tap corona–. Va continuar treballant en els seus negocis i l'any 1921 ja tenia fàbriques a Palafrugell, Nova York, Barcelona i Badajoz. Per motius de salut, es va retirar a Niça, on moriria l'any 1946 –les seves despulles van ser traslladades a Palafrugell.

La fortuna que va fer als Estats Units li va permetre invertir en accions de millora de Palafrugell, com ara la modernització de l'asil i l'hospital municipal, i l'arranjament i adequació de diversos carrers de la vila. L'ajut va ser recompensat per l'Ajuntament amb un canvi de nom del llavors carrer del Sol, que va passar a anomenar-se Torres i Jonama. Quan el 1918, l'empresari va fer constar en testament que deixava al poble una tercera part de la seva fortuna, l'Ajuntament no va dubtar a nomenar-lo fill predilecte de la vila. Però les seves aportacions van anar més enllà, i Torres i Jonama va fer possible la inauguració, el 1925, d'una nova escola que portaria el seu nom –l'actual escola Torres Jonama–. A la inauguració, va aconseguir que vingués el rei Alfons XIII. Mont-ras, Pals, Begur i Regencós també van ser objecte de la generositat de Torres i Jonama, que, el 1927, va rebre la creu de primera classe de l'orde de beneficència.

Josep Barris i Buixó, en un retrat publicat a *La Crónica*, el 20 de juliol de 1907.

ARXIU MUNICIPAL DE PALAFRUGELL.
COL·LECCIÓ ASSUMPCIÓ GIRBAL

Retall de premsa del juny de 1884, publicat a *El Palafrugellense*, en què s'anuncia el nomenament dels membres de la junta que ha de vetllar per la construcció de l'església de Calella, entre ells Josep Barris i Buixó, com a president efectiu.

ARXIU MUNICIPAL DE PALAFRUGELL

Josep Barris i Buixó

Josep Barris i Buixó provenia d'una família de Darnius, instal·lada a Palafrugell, on va crear, en la segona meitat del segle XIX, una fàbrica de taps de suro, de les primeres que hi va haver a la vila, la Casa Barris. Posteriorment, a iniciativa de Joan Miquel i Avellí, que va comprar la fàbrica, aquesta va passar a anomenar-se Barris i Cia. El 1917 va ser absorbida per Trefinos SA. Josep Barris es va implicar en els afers públics de Palafrugell i va tenir-hi diversos càrrecs municipals, com ara alcalde, a més d'haver estat diputat provincial. Va col·laborar en la construcció del convent i de l'escola de les germanes carmelites, actual col·legi Vedruna.

Josep Genís i Sagrera

Director de l'empresa Genís i Cia, va ser una figura destacada de la indústria surera palafrugellenca de finals del segle XIX, impulsor d'associacions d'empresaris i activista en campanyes de defensa dels interessos del sector. Els Genís, provinents d'Agullana, van ser també uns importants promotors de la vida associativa burgesa a Palafrugell. El fundador de la saga, Antoni Genís i Balló, i els seus descendents van realitzar una gran tasca exportadora de productes de suro a l'Europa Central.

Manuel Jubert i Marquès

Formava part d'una important família de fabricants i exportadors de taps a l'exterior. Manuel Jubert va ser secretari de la Junta de Defensa de la Producción e Industrias Corcheras i membre de la Sociedad Económica Gerundense de Amigos del País.

Martí Cama i Prats

Era nascut a Palafrugell, però es va encarregar de la fàbrica de taps que el seu oncle tenia a Reims (regió francesa de Xampanya-Ardenes). Amb només 23 anys, el 1887, va fer construir una fàbrica de taps de xampany a Palafrugell, tot i que residia a Reims, on va exercir de vicecònsol d'Espanya. Va presidir la Cambra de Comerç Espanyola de París i la Societat Coral La Taponera, entre altres entitats.

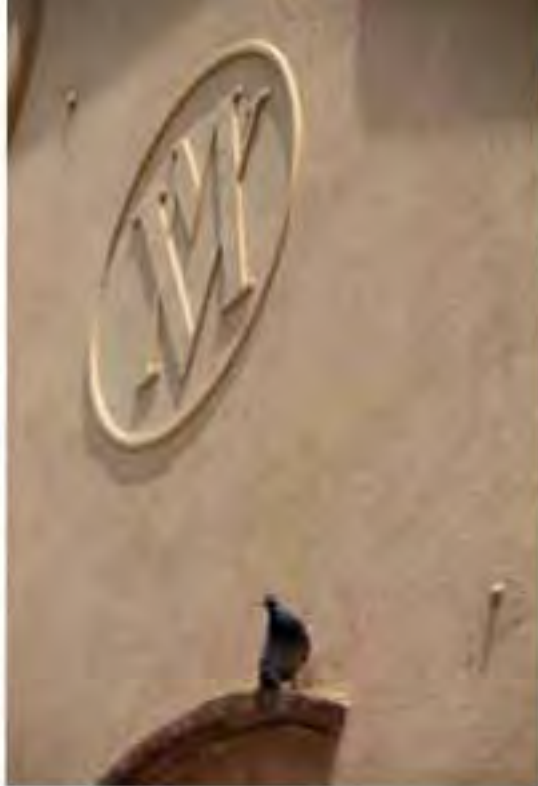
Josep Bertran i Migoya

De la destacada empresa Surera Bertran, va arribar a ser alcalde de Palafrugell entre 1924 i 1930.

Inauguració de la placa dedicada a Joan Miquel Avellí, a la zona del Museu del Suro.

PACO DALMAU

Emblema de Miquel Vincke situat a la façana de la Bòbila.

PACO DALMAU

Carrers commemoratius

La importància del suro a Palafrugell durant dos segles ha quedat palesa en el nomenclàtor de la vila, en el qual trobem nombrosos carrers amb noms que tenen relació amb aquesta activitat industrial. En el cas dels oficis, s'hi ret homenatge amb els carrer Escairadors –tallaven els quatre caires o angles dels carracs (peces quadrades) perquè el taper no hagués de treure tant de suro per fer el tap–, i les places dels Tapers i de les Treballadores del Suro. També hi ha el carrer de l'Alzina Surera i el del Suro, a més del carrer del Trefí –tap de suro de qualitat superior, que s'utilitza sobretot per a les ampolles de cava, tot i que també per a vins i licors fins–. Existeix la plaça dels Forns de la Bòbila Vella i la del Museu del Suro.

Els carres i places de Palafrugell que fan referència a temàtica surera són els següents:

- El carrer de la Constància recorda la tenacitat i la constància del fabricant de taps de suro Joan Busquets, d'origen belga, que va obrir una entrada en una zona d'horts, amb l'objectiu de comunicar el carrer de la Caritat amb el de Cavallers, on hi havia una sortida d'un magatzem. El carrer havia estat conegut popularment com a passatge del Belga.
- El carrer Barris i Buixó està dedicat a Josep Barris i Buixó, l'industrial surer fundador de la Casa Barris.
- L'industrial Josep Genís i Sagrera també té un carrer dedicat.
- Els carrers de Miquel, Vincke i Meyer –Joan Miquel Avellí, Enric Vincke Wischmeyer i Pau Meyer Unmack– i de Manufactures del Suro honoren la important empresa surera coneguda com Can Mario, que va ser capdavantera en aquesta indústria i una de les primeres societats anònimes de l'Estat.

Tram del carrer Torres i Jonama, amb la torre de Can Mario al fons.

PACO DALMAU

- Marçal de la Trinxeria i Bolós va ser un propietari surer, amb casa a Cassà de la Selva i resident a Girona, que va patrocinar, a finals del segle XIX, un projecte de lliga duanera hispanoportuguesa sobre el suro, que al final no es va dur a terme. La seva tenacitat i la seva interrelació amb el sector surer palafrugellenc el van fer mereixedor d'un carrer dedicat.

- El carrer de Ramir Medir i Jofra recorda aquest professional de la indústria surera i investigador, conegut principalment com a autor del llibre *Historia del gremio corchero* (1953). Va destacar com a investigador de la història local i també va participar activament en la política local. A més, va ser pioner en la promoció de la Costa Brava, i va intervenir decisivament en la protecció i difusió del patrimoni documental de Palafrugell.

- La important indústria Surera Bertran, que va estar activa fins als anys 80 del segle XX, també és recordada amb el nom d'un carrer.

- Com no podia ser d'una altra manera, l'industrial i filantrop Josep Torres i Jonama té dedicat el que era antigament el carrer principal d'entrada a Palafrugell, anomenat del Sol. Pel que fa a l'altre gran industrial surer de la vila, Joan Miquel i Avellí, té dedicada la plaça de l'empresa que va impulsar, Can Mario.

Les Gavarres han estat i són territori surer per excel·lència i, per tant, font de material per a les indústries sureres de la zona.

PACO DALMAU

Treballs de pela de suro a les Gavarres, a finals segle XIX o principis del XX.

JAUME FERRER MASSANET. ARXIU MUNICIPAL DE PALAFRUGELL.

Les Gavarres, l'origen

La important activitat surera en el municipi de Palafrugell i en altres, com ara Cassà de la Selva, no hauria estat possible sense la presència d'una gran massa de matèria primera localitzada a les Gavarres. El massís és una de les majors àrees d'alzines sureres de Catalunya i es va convertir en el nucli de la indústria d'aquest sector des de finals del segle XIX fins ben entrat el XX, quan part de la matèria primera es va començar a importar des d'altres punts de l'Estat espanyol, com ara Extremadura. Entre finals del segle XIX i principis del XX, la plaga de la fil·loxera es va estendre per la totalitat de vinyes del país i les repoblacions en molts punts es va fer amb altres espècies, com ara alzina surera a les zones afectades de les Gavarres, habitualment situades en trams assolellats i secs, sobretot als cims i als vessants granítics orientats a migdia. Aquest fet va obrir la possibilitat de nous usos del bosc i l'extracció de suro va ser, durant dècades, l'activitat més estesa.

El creixement de l'alzina surera, de l'espècie *Quercus suber*, es concentra sobretot a la conca sud-occidental de la Mediterrània, malgrat que hi ha altres territoris de la península amb grans extensions de suredes, també al nord d'Àfrica, sud de França, litoral oest d'Itàlia, i les illes de Còrsega, Sardenya i Sicília. Solen ser zones on la pluviometria oscil·la entre els 500 i 900 mm anuals, amb temperatures no gaire baixes i un sol àcid, sense calç. El suro s'extreu de l'escorça de l'alzina i, un cop fet el procés de pela, el mateix arbre es regenera, a poc a poc, fins a produir una nova coberta. La sureda va acompanyada habitualment per sotabosc, que propicia un ecosistema mediterrani amb gran quantitat d'espècies d'aus. Comparteix espai, sovint, amb roures i pins, entre altres espècies menors.

L'escorça de l'alzina surera té múltiples propietats, com ara lleugeresa, elasticitat, impermeabilitat, aïllament i resistència al foc. Les seves propietats ja eren conegudes pels grecs, els quals feien servir el suro per tapar àmfores de vi, fer abalisaments dels ports i també eines de pesca. Els fruits d'aquest arbre són els aglans, aliment per a la ramaderia, de manera que les suredes constitueixen un element d'equilibri econòmic i natural. La resistència al foc de l'alzina, que permet una rebrotada de branques en pocs anys, converteix la sureda en un factor de garantia per al manteniment dels paisatges mediterranis. A més, els boscos de suredes contribueixen a regular l'excés de diòxid de carboni a l'atmosfera, fet que atenua l'efecte hivernacle.

D'altra banda, vinculat a la sureda hi ha tot un llegat cultural i social del medi rural. Les suredes del poble de Llofriu van ser, durant més d'un segle, un punt significatiu de recollida de matèria primera per a les indústries sureres de Palafrugell, factor que va marcar el tarannà d'aquest nucli. Ara són nombroses les excursions i rutes que tenen les suredes de Llofriu com a nucli central per informar sobre les característiques d'aquesta espècie, els seus usos i els valors que se'n desprenen. I la difusió d'aquests valors no es queda a Palafrugell. La fundació nord-americana Cork Forest Conservation Alliance, l'única entitat mundial dedicada a la conservació del suro i les suredes, organitza estades en comunitats autònomes de l'Estat espanyol per donar a conèixer a ciutadans dels Estats Units la importància d'aquesta espècie. Les Gavarres i el Museu del Suro de Palafrugell són dos dels punts de descoberta per a aquests ecoturistes, que viatgen en el marc del projecte internacional *From bark to bottle* (de l'escorça a l'ampolla).

1 i 2. Imatges de pela de l'escorça de les alzines sureres, en boscos de Llofriu.
PACO DALMAU

Mostra de la tria de taps, durant la Festa de la Pela del Suro de Llofriu.
PACO DALMAU

Feines per polir els taps, durant la Festa de la Pela del Suro.
PACO DALMAU

La Festa de la Pela del Suro

Cada mes de juny, des del 2002, el poble de Llofriu organitza la Festa de la Pela del Suro, una oportunitat de conèixer com es feia tradicionalment l'extracció i el primer tractament de la matèria primera que abastia les indústries sureres de Palafrugell. La festa, organitzada pel Museu del Suro, l'Associació de Veïns i Amics de Llofriu, l'Ajuntament de Palafrugell i la xarxa de territoris surers Retecork, té com a eix central les demostracions de peles de suro en un bosc de sureda de Llofriu. Al voltant d'això, es programen una sèrie d'activitats de lleure i difusió complementàries, com ara tallers amb suro per a grans i petits, demostracions artesanals de cistelleria i fabricació de taps, exposicions temàtiques, i esmorzars, dinars i berenars a la sureda. Algunes activitats es porten a terme en el centre social i cultural Bassa Rocas, de Llofriu.

Un procés llarg i meticulós

L'extracció del suro es fa durant els mesos d'estiu, que és quan l'arbre està en la seva màxima activitat vegetativa i així se'l danya menys. A la manera tradicional, primer s'introdueixen unes eines corbes que tallen l'escorça i després, amb una mena de tascons, es van retirant les peces. Un cop extret el suro, se l'ha de bullir per aplanar-lo i se'l deixa reposar gairebé un any, perquè tingui les propietats adequades per elaborar els taps. Si no se'l deixés reposar, tindriem l'anomenat suro verd, no apte per a la indústria tapera.

Un cop es té la matèria primera, se n'ha de fer una tria i descartar-ne les peces infectades de corc o de menor qualitat, catalogades segons el nombre de porus, la uniformitat, el gruix i l'olor. El suro més bo i gruixut es destina a trefins, i el més prim, a plantilles i discs. A partir d'aquí, el suro es torna a bullir, durant una hora, amb l'objectiu de fer-lo més elàstic i flexible, i es diposita durant uns dies en una sala fosca perquè assoleixi el nivell d'humitat adequat.

Seguint les indicacions del treball artesanal, les peces de suro preparades per ser treballades passaven primer per una rascleta que en treia la part llenyosa. Després arribaven els escaradors, que tallaven el suro en quadrats perquè agafés la forma, i els llescadors, que convertien les peces de suro en tires o en llesques, d'una amplada semblant a la que havia de tenir el tap. És aquí on entraven en acció els carradors, que convertien les llesques en prismes rectangulars, la qual cosa facilitava la feina posterior dels tapers per donar forma als taps. Aquestes feines van quedar relegades, a poc a poc, amb la introducció de maquinària específica per a cadascuna de les passes a seguir –a Palafrugell, es van registrar nombroses patents de nova maquinària per a aquesta indústria–, fet que va comportar més rapidesa en el procés i un consegüent augment de la producció. Les empreses sureres han introduït, al llarg dels anys, noves tecnologies i controls de qualitat capdavanters en la fabricació i comercialització mundial del producte.

Façana de la casa dels Bassa Rocas a Llofriu, seu del Centre Cultural i Social.
PURI ABARCA

Petita exposició sobre el suro, a l'interior del centre.
PURI ABARCA

Retrat de la folklorista amateur Irene Rocas.
CENTRE CULTURAL I SOCIAL BASSA ROCAS

Els Bassa Rocas

Un punt de partida per a les diferents rutes de descoberta de les suredes de Llofriu és el Centre Cultural i Social Bassa Rocas, casa pairal d'aquesta família, construïda al segle XIX i d'estil neoclàssic popular. La casa és la seu de la Fundació Llofriu i de l'Associació de Veïns i Amics de Llofriu, que hi realitzen activitats al llarg de tot l'any. També hi ha les oficines de l'entitat Retecork i al baixos es poden veure dues petites exposicions: una sobre la història del suro a les Gavarres, l'activitat surera i les eines utilitzades tradicionalment per treballar-hi, i una altra sobre els anomenats *americanos* de Palafrugell. Justament *americanos* eren considerats els Bassa Rocas, una família que va fer aportacions rellevants a la cultura de Catalunya i d'Amèrica, marcada per un clar catalanisme.

Irene Rocas

D'aquesta família en va formar part la folklorista amateur Irene Rocas –nascuda a Llofriu el 1861 i morta a Buenos Aires, el 1947–, que va escriure un diari de gran valor històric, va fer un recull de rondalles i dites populars, i també va col·laborar en l'elaboració del *Diccionari català-valencià-balear* d'Alcover i Moll, amb l'Arxiu d'Etnografia de Catalunya i amb l'Institut d'Estudis Catalans. Irene Rocas es va casar el 1881 amb Joan Bassa. Amb dós i els seus fills van viure en aquesta casa de Llofriu de manera permanent entre 1891 i 1906 –quan va morir Joan Bassa.

Maria Gràcia Bassa

Filla de Joan i Irene, va exercir de mestra a la mateixa casa pairal fins l'any 1906 –l'edifici és conegut com les *escoles velles de Llofriu*–. El 1907 es va casar amb Joan Llorens i Carreras, un *americano* de Pineda de mar, fill d'un parcer que tenia negocis a la població argentina de Trenque Lauquen, i va marxar cap a Amèrica. Allà, Maria Gràcia va desenvolupar una important activitat literària, amb Catalunya en el punt de mira.

Escrits d'enyorança que els fills de la família Bassa Rocas van fer a les golfes de la casa.
PURI ABARCA

Des de l'Argentina, Maria Gràcia va col·laborar amb publicacions de Catalunya i d'Amèrica, com ara *La Crònica* (Palafrugell), *Feminal* (Barcelona) i la revista *Ressorgiment* (Buenos Aires). Va participar i va ser premiada en els Jocs Florals en llengua catalana. Entre les seves publicacions hi ha els reculls de poesia *Espais de llunyania* i *Branca florida*. Va restar inèdit *Els camins de la Pampa argentina*, un estudi sobre aquesta singular zona del país americà. Precisament, a la seva casa de la Pampa, els Bassa Llorens van acollir durant un temps el president Francesc Macià i tota la família –tenien sis fills– es va implicar activament en les activitats dels catalans a Amèrica. Un dels seus fills, Joan Llorens Bassa, va ser president del Casal de Catalunya de Buenos Aires i delegat dels Jocs Florals en llengua catalana a l'exili.

Serafí Bassa

Un dels germans petits de Maria Gràcia, Serafí, va ser dibuixant, pintor i escultor. Va ser alumne a Barcelona de Josep Llimona, un dels millors representants de l'escultura modernista catalana. Va col·laborar amb la seva mare en l'elaboració de fitxes lexicogràfiques per a mossèn Alcover i va treballar en el comitè de premsa del grup polític de la Unió Catalanista, des d'on s'editaven els diaris *La Nació* i *Renaixement*. D'altra banda, es va implicar activament en la defensa del Montseny, treballs que, amb els anys, van culminar amb la declaració oficial de parc natural de la zona. A Llofriu, Serafí va ser l'autor dels dibuixos que figuren a les parets de la casa pairal, que van acompanyats de frases dels diferents membres de la família. Alguns dels dibuixos i frases van ser realitzats a partir de 1907, quan la família ja només feia estades esporàdiques a la casa i, per això, parlen de l'enyorament per la terra estimada. Entre els escrits, un del 6 de maig de 1907 fet per Maria Gràcia Bassa, poc abans de marxar cap a Amèrica, és una mostra clara de l'enyorament per la casa familiar i també del sentiment catalanista de la poetessa, que signa el text com a Gracieta i l'acaba amb un emotiu «Visca Catalunya!»

Florenci Bassa

Un altre germà petit de Gracieta, Florenci, va ser periodista, editor i fotògraf, i també es va establir a l'Argentina. De pensament nacionalista català, va col·laborar amb el diari argentí *La Nación* i amb la revista *Ressorgiment*. A l'Argentina, va treballar a l'editorial Juventud, filial de l'empresa barcelonina del mateix nom, i posteriorment hi va fundar la seva pròpia firma editorial, Camino.

PRECIOS DE SUSCRIPCION

El Palafrugell, en sus 100 p.
Folleto de 100 p. 1.00
Suscripción a 100 p. 10.
anual 10.
Anuncios y avisos de 10 p.
cada semana.

EL CLAMOR

La Dignidad y Justicia,
no se consigue de la política
actual.

El no conseguir la repa-
ración.

El Estado actual.

Periódico bilingüe, de avisos y noticias, defensor de los intereses morales y materiales de esta villa y su comarca

REDACCION Y ADMINISTRACION: PLAZA NUEVA 10

¡SIN ESFUERZO!

¿Por qué guerra llega a esta villa?
¿Por qué se promueven en todas las
villas las desamortizaciones?
¿Qué crimen es el más?
¿En qué se pelean?

Todo esto me dijo al pasar por delante de
cuerpo embalsamado en el cual un responsable
obra de desamortización. ¿No la providencia de
un excomulgado muy grave? ¿No es una
de él y una que al más allá, al reino incorp-
oración creando el problema de la sociedad
digna sociedad (que me parecen lazo) El Pa-
lafrugellense.

¡Ah! Ya comprendo.
La Junta Directiva de «La Obra Palafrugel-
lense» ha tomado un camino al Oído, por el
dijo posiblemente de una y así, así parece, pe-
ro en realidad no es.

El Niño-Hombre, último figura del siglo
XIX, director de periódicos del anti-callejero pe-
riódico, conocido como «El Niño» y «El Niño»
fin de dar a luz una de sus pocas literarias,
que hicieron resucitar la tierra y deslumbrar las
estrellas, despertándose tajos y mandados, con
la rimadura de la calavera, la que muestra con
sin igual gloria, pero de una manera cubre-
do, castro a indios.

Siento de veras que los compañeros de la
indiana justa no hayan puesto su firma al pie
del escrito.

Digo esto por el trabajo que me hicieron
sotrodo, dando a los vientos de la publicidad
tan esclarecidos nombres cuyos méritos y virtudes
han superado a los de los desconocidos de la
Tebida.

El que es alma y cuerpo de la Directiva, es-
to es, presidente, secretario, cobrador, tesorero,
hacendado, etc., etc., tuvo allí en tiempos no
muy lejanos una predicción al estar colocado
en la sección especial de cierta publicación (a
la hora).

Dice que cual discípulo, aprovechado de
Cangini, han desaparecido en un santiamén los
fondos de la caja de una sociedad filantrópica.

Confiando del propio individuo, que tuvo de
ser expulsado no ha mucho de una sociedad
necesaria, por incumplimiento en el pago (a
la entrada pago).

Sentimos que el tal dejó gratis sus tareas
en la sociedad objeto de que formaba parte an-
tes de ser digno miembro de «La Obra».

Señor! Este Hombre

Unido al doble Yo (conocido Solitario), y
ayudado del que ha dignificado nuestro público
de cierto modo, de la sociedad que sin ejercer
un noble propósito cubre a pretensión, cubre
sus haberes (Presidencia al Sr. Alcalde de B.)
por

Público y secreto es el estado en que se ha-

debe «La Obra» a principios de junio de
1893, época en que me hicieron pasar por un
mensajero de las revolucionarias operaciones de
la misma, pero lo que me dio tal vez del do-
minio de la materia, que ahora me muestra
previdencia que probablemente continuará opor-
tunas en los libros que hasta entonces habían
servido.

Compliendo cual se debían los indios supe-
ritivos, a la vez que realmente delirante de los
sucesos, me hice un camino de una de estas homi-
das obvias y me abalancé, cayendo sobre
de la tierra, pero, como pudo, volví a dar
de una manera inconsciente, para demostrar las
miles miles que al luchando principia que-
ría cumplir para perjudicar a los socios salien-
tes.

Si cumplí con mi cometido, lo diré la tarde
que a continuación termino. Luego y en
quien al ser como que me hecho y de mayo
de 1893 me dio la Junta Directiva.

LA OBRA PALAFRUGELLESE

Resumen de los resultados de la primera reunión

RESUMEN.

Reunión. Y después de la primera
reunión, como general, para tener la con-
sistencia de la sociedad llamada «La Obra»,
hecho que me encantaba, pero y habien-
do concertado, la Junta le ha resuelto
de la cual se ha hecho la más oportuna pro-
por por la misma que siempre me ha he-
cho Y.

Una reunión más

El Palafrugell 14 de Mayo de 1893

El Sr. D. J. P.

El Sr. D. J. P.

El Sr. D. J. P.

(Lugar del Sr.)

Señor don José Mariano Vives

Reservándonos continuar en número supe-
ritivo, en los cuales han sido: historia de to-
do lo que presenció durante un año persona-
mente en la misma, historia que servirá para
defensa de algunos calumniados y presentar al
desnudo a otros que viven del medio, voy a
terminar con las preguntas siguientes.

¿Recuerdan los señores de la Junta Directiva,
a quienes propuse para que examinaron las li-
bretas en las cuales está la apreciación de la
sociedad?

¿Nagari don Lino Llovera que se decía de
que el balance muestra lo que el quisiere?

¿Falso a la verdad diciendo que en junta ge-
neral venimos en el rango, entregando todos los
documentos que lleva a su custodia, cuando
se me hicieron los cargos que me hicieron, y me
tributaron aliquid?

¿Por qué me tuve que ir don M. Vives, re-
dondos mostrando por don Llovera un libro en
primer balance?

¿Por qué me tuvo don Lino, secretario de la
Directiva y después antes de la reunión de
tercerizar los mataderos, han a su cargo un

segundo levantando subvención en persona
de varios ilustres?

¿Por qué cerca de dos meses después de mi
despedida rápidamente los arreglos las libretas
anexas?

Espero me contestarán y entonces como ve-
go ya dicho haré historia.

JOSE MARIANO VIVES

DE FRENTE

Ya no es un secreto el cambio de firma
del periódico El Palafrugellense con respecto
a su ex-sacerdote patrin D. Eusebio Coromina-
s.

Lo indica la indiferencia, el olvido y ha-
ta la desconfianza dignándose así, que se
nos por parte de la publicación.

Antes Corominas era el niño mimado de
la fortuna, era el niño mimado de Avell y
Genís (buen par) era el niño mimado del
Distrito, era una esperanza del partido.

Corominas era sabio, Corominas era ri-
co, Corominas era simpático, Corominas
amocia todos los rumbos del saber humano,
Corominas lo era todo.

¿Lo que vi de ayer a hoy! ¿Qué cambio
tan radical!

Corre el nombre de Corominas en candi-
datura para diputado a Cortes, y por tres ó
cuatro veces consecutivas es derrotado en
el distrito de La Bisbal; los Republicanos
Federales, los que no han desertado de su
partido, los que no juegan con sus princi-
pales por un simple destino, le obligan a be-
sar el polvo derrotándole con gran mayoría
en todas las principales poblaciones del
Distrito, y el nombre de Sr. Vallés y Ribot,
corre triunfante en todas partes, a pesar de la
propaganda de disparajo de los Marull,
Linera, Genís, Avell, Madrenas y demás
amigos del periódico de *camia pagada* El
Palafrugellense.

¿Qué cambio tan radical repetimos! Decía
La Publicidad de 22 de Julio de 1882 y en
virtud de la venida a esta del Sr. Vallés y
Ribot:

«El Sr. Vallés y Ribot había quedado al-
tamente contrariado. El, que en otros tiem-
pos había visto la luz, el entusiasmo de estos
republicanos, al llegar aquí se encontró con
un reducido número de amigos que le ob-
sequiaron, y que le aseguraban de que ellos
eran tan pocos porque los posibilistas son
muchos.

«Es que, Sr. Vallés, de algo ha servido la
esperanza a quien ha querido aprender, en

Portada d' *El Clamor*
corresponent al 14 d'octubre
de 1893.

ARXIU MUNICIPAL DE PALAFRUGELL.

Portada d' *El Palafrugellense*
corresponent a l'11 de
novembre de 1882.

ARXIU MUNICIPAL DE PALAFRUGELL,
COL·LECCIÓ MARIA LLUÏSA FINA

Portada i primera pàgina del número 1
de la revista *Emporium*,
el 22 de juliol de 1905.

ARXIU MUNICIPAL DE PALAFRUGELL

Vila d'escriptors

Quan es parla de literatura i d'escriptors de Palafrugell, la primera pensada és per a l'autor més universal de la vila, Josep Pla. És, ben cert, el més prolífic, de més prestigi i projecció. Ara bé, la vena literària dels palafrugellencs és molt més extensa i, si anem enrere en el temps, ens situarem en un final del segle XIX i tot un segle XX ple de llibres, articles periodístics i poemes elaborats per autors que, en més o menys mesura, han passat a la història literària de la vila.

Palafrugell ha vist néixer, al llarg dels temps, nombrosos poetes, periodistes i escriptors, uns amb més ressò que els altres, però tots ells valuosos per obtenir una descripció literària de la vila. Molts dels escriptors van ser alhora periodistes –Pla mateix va començar pel periodisme– i molts dels periodistes van esdevenir escriptors. A més, la poesia sempre ha estat present en el municipi, com bé constatava Josep Pla: «A Palafrugell, que és un poble que ha estat sempre d'una total vulgaritat, hi ha hagut en tot temps un centenar de poetes més o menys amagats, però en permanència.» L'existència de nombroses publicacions periòdiques –el primer periòdic va ser *El Palafrugellense*, a partir de 1882– va permetre que els palafrugellencs que volien expressar i donar notorietat a les seves inquietuds literàries ho poguessin fer per escrit, més enllà de les tertúlies, conferències i trobades en ateneus, cafès i casinos de la vila. El desenvolupament cultural de la vila va anar, en els seus inicis, estretament lligat al progrés de la indústria del suro, que va portar avenç econòmic i social, i va propiciar la creació de l'ambient necessari per fer bullir l'olla literària.

Josep Ganiguer, a l'esquerra, en un àpat privat a l'Hotel Orient amb els seus propietaris, els Farràs, a finals del segle XIX o principis del XX.

JAUME FERRER MASSANET. ARXIU MUNICIPAL DE PALAFRUGELL

Portada de *La Crònica*, encara en castellà, el 27 d'abril de 1901.

ARXIU MUNICIPAL DE PALAFRUGELL

Portada del setmanari *Baix Empordà*, del 29 de novembre de 1909.

ARXIU MUNICIPAL DE PALAFRUGELL, COL·LECCIÓ FRANK KEERL

Imatge de la portada de la primera edició de l'obra de Prudenci Bertrana *Josafat* (Palafrugell, 1906).

ARXIU MUNICIPAL DE PALAFRUGELL

Poble de setmanaris

Pla deia que Palafrugell era un poble de setmanaris. I així va ser entre l'última dècada del segle XIX i el final de la Guerra Civil. La majoria de les publicacions eren setmanaris i tan sols una, l'Ara, va esdevenir diari. La primera publicació registrada com a tal a la vila va ser, doncs, *El Palafrugellense*, que l'any 1888 es va convertir en *El Nuevo Palafrugellense* i més endavant, el 1893, es va fusionar amb *El Eco Bisbalense*. La fusió va portar a la creació del setmanari *El Distrito*, amb redacció a Palafrugell –al Cafè El Siglo i posteriorment, al Centre Fraternal– i a la Bisbal d'Empordà. El 1900 va canviar el nom a *El Nuevo Distrito (periódico republicano autonomista)* i es va publicar fins al 1909. També a finals del segle XIX van néixer *El Clamor (periódico bilingüe de avisos y noticias, defensor de los intereses morales y materiales de esta villa y su comarca)*, *La verdad (periódico semanal de intereses generales)* i *La Imparcialidad*, dedicat sobretot a informació cultural, científica i històrica.

La primera i la segona dècades del segle XX, amb l'auge dels casinos i els ateneus, van sorgir nombroses publicacions, amb criteris i objectius diferents, alguns dels quals purament culturals i socials, i d'altres, en defensa d'alguna de les tendències polítiques del moment. L'efímer *Las Estisoras (periòdic literari, mitj en serio, mitj en broma)* naixia el 1900 a l'entorn d'un nucli catalanista de la vila. Un any després, sortia al carrer *La Crònica*, en castellà, tot i que més endavant, el 1907, i fins al 1909, es va anomenar *La Crònica*, en català. Una de les publicacions que més ressò va tenir va ser *Emporium*, una revista literària relacionada amb modernistes gironins, com ara Carles Rahola i Prudenci Bertrana. La revista va sorgir a l'entorn de la celebració de la Festa de la Bellesa de Palafrugell, el 1905.

Altres publicacions a la vila, la majoria de curta durada, van ser la *Revista Popular*, *El Contribuyente*, *La*

Bohemia, *Germanor*, *Ressorgiment*, *Esclat*, *Llibertat*, *La Tramuntana...* i *La Pebrera*, un setmanari “satíric, humorístic i literari”, que va tenir la seva contrapartida més endavant amb *La Bugadera*, “fulla higiènica d'avisos, notícies i netejades; farà bugada sempre que hi hagi excés de brutícia”.

Van ser anys de contínues publicacions, que naixien i morien amb molta facilitat. Els temps eren convulsos, es preparaven grans canvis polítics i socials, i la inquietud cultural apareixia a cada cantonada. D'entre tots els setmanaris, va destacar, tant pel que fa a la durada com a la qualitat d'escriptura, el regionalista i defensor de la indústria surera *Baix Empordà*. N'era el propietari l'industrial surer Joan Miquel Avellí i es va començar a publicar el novembre de 1909. Hi van publicar escriptors palafrugellencs com Josep Pla, Josep Ferrer Anco Marcio, Bonaventura Sabater i Josep Ganiguer. Joves promeses del periodisme, com Fermí Vergés, Martí Jordi Frigola i Josep Guílló van decidir, per raons polítiques, marxar del setmanari el 1930 i fundar-ne un altre, l'Ara, que més endavant i fins al final de la Guerra Civil, va acabar essent diari.

Els Jocs Florals i la Festa de la Bellesa

El 1859 es van restaurar els Jocs Florals a Barcelona. Des de llavors, va ser un degoteig de creació de certàmens literaris en altres poblacions de Catalunya i a l'exterior, però el poble de Palafrugell hi continuava aliè, malgrat la proliferació d'activitats culturals. No va ser fins al 1894 quan, a iniciativa del setmanari *El Distrito*, es va crear el Certamen Literari de Palafrugell, per la Festa de Santa Margarida. Va ser l'inici de la competició literària a la vila, que va tenir el seu auge amb la convocatòria de la Festa de la Bellesa, el 1905, a càrrec de la secció de belles arts del Centre Català de Palafrugell, una iniciativa destinada a reformar la concepció tancada dels Jocs Florals que s'havien celebrat fins al moment. Aquell primer any, les dues obres finalistes en el concurs de novel·la van ser *Josafat*, de Prudenci Bertrana, i *L'home bo*, de Josep Pous i Pagès. Va guanyar *L'home bo*, una novel·la sobre la bondat humana; *Josafat* va ser considerada “immoral”; tot i això, la primera edició del llibre es va fer a Palafrugell.

Josep Ferrer Mascort 'Anco Marcio'. JAUME FERRER MASSANET.
ARXIU MUNICIPAL DE PALAFRUGELL. COL·LECCIÓ TERESA COLL

Retrat de Bonaventura Sabater i Burcet.
ARXIU MUNICIPAL DE PALAFRUGELL, COL·LECCIÓ JORDI SABATER GONZÁLEZ

Retrat del jove Joan Granés.
CASANOVAS. ARXIU MUNICIPAL DE
PALAFRUGELL. FONS JOAN GRANÉS NOGUER

Sopar de la *Revista de Palafrugell*, el 8 de febrer de 1968.
Entre els comensals, mossèn Tapiola i Josep Pla.
ARXIU MUNICIPAL DE PALAFRUGELL. COL·LECCIÓ MARIA JURIOL SIMON

El pòsit d'escriptors i periodistes

Les tertúlies dels cafès i els casinos, l'activitat cultural dels ateneus i la intensa vida associativa del poble a finals del segle XIX i principis del XX, van crear les condicions idònies per a la proliferació d'escriptors i periodistes amateurs, alguns dels quals esdevindrien professionals amb el temps. Noms com ara els de Josep Ferrer i Mascort, Alfred Gallart i Genís, Josep Ganiguer i Ros, Josep Pla i Casadevall, Àngel Ferran i Corominas, Joan Granés i Noguer, Fermí Vergés, Romuald Vidal i Mateu, Eusebi Corominas i Cornell, Lluís Corominas i Cornell, Bonaventura Sabater i Burcet, Enric Bosch i Viola, Ramir Medir, Joan Vergés i Barris, Vicenç Piera i M. Gràcia Bassa rubriquen l'activitat literària d'aquella època a la vila. En destaquem alguns, a manera d'exemple de la producció literària i periodística del Palafrugell de principis del segle XX:

Josep Ferrer 'Anco Marcio'

Escriptor i periodista, va publicar molts dels seus treballs a *Baix Empordà*, com ara les *Instantànies empordaneses*. Era considerat un gran autor de prosa, d'una sensibilitat refinada. Josep Pla deia que havia estat el seu autèntic mestre. Va iniciar el setmanari *La Imparcialidad*, amb el pseudònim Eriberto Campanella, i més endavant va escriure a *La Crònica*, amb pseudònims com ara Licenciado Cedillo o Doctor Centeno. A *Baix Empordà*, va adoptar la rúbrica Anco Marcio.

Bonaventura Sabater

Va ser empresari, escriptor i polític, i diputat a Corts espanyoles durant la restauració borbònica. Va col·laborar amb *Baix Empordà* i va militar a la Lliga Regionalista. Va publicar *Quartilles* (amb pròleg de Francesc Cambó), *Cròniques empordaneses* i *Bagur. La crisi de l'any 1919*. Se li atribueix una descripció completa i acurada dels paisatges i els detalls de la Costa Brava.

Josep Ganiguer

Com altres periodistes de Palafrugell, va col·laborar amb la premsa de Barcelona, com ara a *La Veu de Catalunya*, on va publicar una entrevista a Josep Pla sobre el seu llibre *Cambó*. L'any 1920, va publicar algunes cròniques des d'Itàlia i des del centre d'Europa. Ganiguer va ser l'ànima inicial del setmanari *Baix Empordà*.

Joan Granés

Escriptor incipient, no va poder desenvolupar del tot el seu talent perquè la mort li va arribar molt jove, als 22 anys. Va començar a escriure per a *La Nau*, publicació fundada per Macià Mallol, i Antoni Rovira i Virgili. Josep Pla i Àngel Ferran el van introduir en els ambients literaris barcelonins. Entre juliol i octubre de 1925 va escriure un dietari, *El mirall inhumà*, publicat l'any 2010, i *Moi dans le miroir*.

Àngel Ferran

Palafrugellenc de naixement, ben aviat, als 22 anys, es va traslladar a Barcelona per treballar al diari republicà *La Publicidad*. Hi va treballar fins al 1939, però també col·laborava amb al periòdic *La Ciutat, D'Ací i d'allà, El Senyor Daixonses i la Senyora Dallonses, L'Estevet, Mirador* i *El Be Negre*, setmanari satíric i polític, del qual Ferran era el redactor principal. La seva especialitat era l'humor i per això és reconegut com un gran periodista humorístic català. El 1936, el setmanari *Mirador* va patrocinar la representació de la seva obra *Perquè demà surti el sol*, al Teatre Poliorama. L'obra, publicada en llibre abans de la Guerra Civil, consta, només, de dos volums: la narració per a infants *3 al Pol* i els quatre contes recollits al número 9 de la col·lecció *Els contistes catalans* (1924), amb il·lustracions seves. Es va exiliar a Tolosa de Llenguadoc després de la guerra i va col·laborar amb la revista *Vida Nova*, de Montpeller.

Josep Pla davant el Palau de Luxemburg.
París, 1920.

AUTOR DESCONEGUT. FUNDACIÓ JOSEP PLA, COL. JOSEP VERGÉS

Rosa Pla, Pere Pla, Josep Pla i Maria Casadevall.
El Canadell (Calella), 1922.

AUTOR DESCONEGUT. FUNDACIÓ JOSEP PLA, COL. JOSEP VERGÉS

Josep Pla, un vilatà universal

Josep Pla (1897-1981) va ser abans periodista que escriptor i, al llarg de la seva vida, va ser les dues coses de manera simultània. Quan posava sobre el paper els primers articles, ja s'hi entreveia l'escriptor, i quan donava forma als textos literaris, destil·lava la senzillesa i l'estil pràctic que reclama tot bon escrit periodístic. No es pot analitzar en unes poques planes la trajectòria i el valor literari de Pla; i tampoc ho pretenem. Però sí que podem destriar-ne un fil conductor mitjançant la seva obra i la seva relació amb la vila i els entorns.

Pla va néixer a Palafrugell el 1897, a la casa que actualment ocupa la Fundació Josep Pla, al carrer Nou, número 51, malgrat que l'habitatge familiar seria, més endavant, el del carrer Torres i Jonama, 56 –s'hi van traslladar quan ell tenia set anys–. De la casa familiar, Pla havia escrit: «Els hiverns llargs i fredíssims, més freds que els d'ara, em sembla [...] les habitacions glacials de la casa amb els mosaics nous que feien el mateix efecte que tenir els peus sobre una barra de gel.»

D'inquietuds intel·lectuals innates, va ser a l'Ateneu Barcelonès, mentre estudiava a la universitat –va començar amb medicina, però ho va deixar i es va matricular a dret, carrera en la qual es va llicenciar el 1919–, quan va contactar amb l'ambient cultural, literari i polític de l'època a la ciutat. Ell ja col·laborava amb mitjans com *Baix Empordà*, de Palafrugell, però aquestes relacions barcelonines el van portar a entrar de redactor a *Las Noticias* i posteriorment, a *La Publicitat*, que el va nomenar, el 1920, corresponsal a l'estranger. Escribia cròniques culturals i polítiques des de França, Itàlia, Anglaterra, Alemanya, Portugal i Rússia. El 1921 va ser escollit diputat de la Mancomunitat de Catalunya per la Lliga Regionalista. Es va haver de refugiar a l'estranger entre 1924 i 1927, perquè se li va aplicar un procés militar a causa d'un article que va escriure en contra de la política del general Primo de Rivera. No va retornar a Barcelona fins al 1927, acompanyat de la seva companya sentimental, la noruega Adi Enberg, i va ser llavors quan es va incorporar a *La Veu de Catalunya*, periòdic de la Lliga –Pla va escriure una biografia política del líder regionalista Francesc Cambó.

Josep Vergés i Josep Pla
a la redacció de Destino.
Barcelona, 1942.

AUTOR DESCONEGUT.

FUNDACIÓ JOSEP PLA, COL. JOSEP VERGÉS

Els anys vint i trenta van ser els de la redacció de les narracions *Coses vistes* (1925), *Llanterna màgica* (1926) i *Relacions* (1927), i de diversos reportatges polítics, *Cròniques parlamentàries*. Arribada la Guerra Civil, va marxar cap a Marsella, on va contactar amb escriptors com ara el belga Georges Simenon. Va tornar a Barcelona el 1939 –abans, el 1938, va passar per Sant Sebastià i va col·laborar amb el *Diario Vasco*– i va fer un intent de dirigir *La Vanguardia*, però no es va entendre amb els dirigents de la dictadura i va decidir retirar-se a l'Empordà. Es va instal·lar primer a Begur, després a l'Escala i finalment, al mas Pla, de Llofriu –més endavant combinaria Llofriu amb Cadaqués i l'Escala–. Va ser llavors quan va començar a escriure articles a la revista *Destino* –relació que duraria fins al 1976–, publicació que als anys cinquanta i seixanta el va enviar a recórrer Europa, Amèrica del Nord i del Sud. Va començar també a col·laborar amb el *Diario de Barcelona* i amb *El Correo Catalán*.

Al llarg de la seva vida, Pla va rebre diversos reconeixements i guardons literaris, entre d'altres, quatre vegades el Premi Crítica Serra d'Or, el Joanot Martorell, el Lletra d'Or i el Premi Ciutat de Barcelona. El 1967 va ser nomenat fill predilecte de Palafrugell, el mateix any en què la Diputació li va atorgar la medalla d'or de la província. El 1979, la Generalitat de Catalunya li va concedir també la medalla d'or.

L'obra de Josep Pla defineix i difon el paisatge, la gastronomia, els costums i la manera de ser de l'època en què li va tocar viure. Tota l'obra completa consta de 45 volums. Ell deia que escrivia per a les generacions següents, per explicar-los el que hi havia en el passat i donar continuïtat a la història. «El que jo he escrit no té la menor importància, sempre he escrit per als qui vindran el dia de demà. Crec que aquesta passió per la continuació és el que en el nostre país és essencial», afirmava, en el prefaci de *Notes del capvesprol*.

Josep Pla a la redacció de *Destino*. Barcelona, 1942.
AUTOR DESCONEGUT. FUNDACIÓ JOSEP PLA, COL. JOSEP VERGÉS

El quadern gris

Pla va escriure un diari personal entre el 1918 i el 1919 en un quadern de tapes grises, de caràcter autobiogràfic. Hi descriu Palafrugell, l'Empordà i les estades a Barcelona, amb el relat de fets que, en un primer moment, va confondre els experts. I és que Pla va refer el dietari, el va ampliar i modificar durant molts anys, fins que, finalment, va ser publicat el 1966, com a primer volum de l'*Obra completa*. *El quadern gris* és considerat una de les obres autobiogràfiques més importants de la literatura catalana i ha estat traduït a diversos idiomes. El catedràtic de llengua i literatura Narcís Garolera va publicar, el 2012, una revisió d'*El quadern gris*, a partir del manuscrit cedit per l'editor Josep Vergés (Edicions Destino) a la Fundació Pla.

Josep Pla va començar el seu dietari un dia de pluja, perquè, afirmava, no sabia què més fer. «Just per passar l'estona, a la bona de Déu», deia. «Com que hi ha tanta grip, han hagut de clausurar la Universitat. D'ençà d'aquest fet, el meu germà i jo vivim a casa, a Palafrugell, amb la família. Som dos estudiants desvagats. El meu germà, que és un gran afeccionat a jugar a futbol –malgrat haver-s'hi ja trencat un braç i una cama–, el veig purament a les hores de repàs. Ell fa la seva vida. Jo vaig tirant. No enyoro pas Barcelona i menys la Universitat. La vida de poble, amb els amics que hi tinc, m'agrada», escrivia en el seu dietari, el 8 de març de 1918, el dia que complia vint-i-un anys. Al llarg dels anys, definia paisatges i personatges, costums i defectes, de tot el que l'envoltava; en alguns casos, amb marcat entusiasme i amor per la seva terra, com quan parlava de la muntanya de Sant Sebastià: «L'ermita és l'essència del nostre esperit, el nostre perenne baluard comarcal. Aquestes quatre parets blanques em fan sentir les arrels: aquesta és la meva terra; aquí vaig néixer; en els dos o tres minúsculs cementiris de la rodalia, hi reposen les generacions familiars de les quals no sóc més que el somni momentàniament realitzat. Aquí –si tot va bé– m'enterraran.»

Josep Vergés, Montserrat Roig i Josep Pla.
Calella, 1972.
AUTOR CARLOS PÉREZ DE ROZAS.
FUNDACIÓ JOSEP PLA, COL. ED. DESTINO

L'Obra completa

Josep Pla va començar a publicar a partir de 1956 la seva *Obra completa* –va arribar a 29 volums–, amb l'editorial Selecta. La mort del propietari va paralitzar-ne l'edició el 1962 i, finalment, el 1966, Edicions Destino va reprendre el projecte. Després d'*El quadern gris*, van venir *Aigua de mar*, *Primera volada*, *Sobre París i França*, *El meu país*, *Els pagesos* –que inclou *El carrer Estret*–, *Viatge a la Catalunya Vella*, *El meu país*, *Homenots*... A poc a poc, els diferents treballs de Pla es van incorporar a l'*Obra completa*.

El carrer Estret, premiat la Nit Literària de Santa Llúcia de 1951, és una de les obres més reeditades de Pla. Explica la història d'un veterinari de Barcelona que arriba al poble de Torrelles –Palafrugell– i s'instal·la en un pis del carrer Estret. A poc a poc, s'assabenta de la realitat dels seus veïns i hi descriu escenes de la vida quotidiana, com en aquest fragment: «Després de les deu del vespre, la terrassa del Bar Montseny queda molt solitària. Hi prenem la fresca (poca fresca) quatre clients de magra categoria i de molt poca despesa. Cada client ocupa una taula solitària i sol tenir al davant una tassa de cafè buida, esgotada. Tothom resta quiet i sense dir ni una paraula. Però aquesta terrassa ens agrada precisament per això: perquè ningú no s'hi creu autoritzat a envair la intimitat dels altres, perquè tots plegats hi realitzem el fantàstic ideal de passar una llarga estona sense dir ni una sola paraula.»

L'escriptor va fer una llarga sèrie de 60 semblances sobre personatges del seu temps, els *Homenots*, que van ser publicats entre 1958 i 1962 per l'editorial Selecta, i entre el 1969 i 1974, per Edicions Destino, repartits en quatre volums de l'*Obra completa*. Els *homenots* de Pla eren escriptors, periodistes, artistes, polítics i personatges que ell considerava pintorescs. Definia l'homenot com un «tipus singular, insòlit, una persona que s'ha significat, en una qualsevol activitat, d'una manera remarcable». De vegades, els retrats eren amables; d'altres, destil·laven ironia i sarcasme. Tots ells, però, definien una època, mitjançant la descripció que l'escriptor feia dels seus personatges principals. El 2013, l'editorial La Butxaca va presentar el llibre *Dotze homenots*, avalat per la Càtedra Josep Pla de la Universitat de Girona, amb una selecció de retrats i un pròleg realitzats per l'escriptor i professor de literatura catalana Toni Sala.

La vida i l'obra de l'escriptor van inspirar una adaptació teatral, representada per Els Joglars, *La increïble història del Dr. Floit & Mr. Pla*. Josep Pla va morir el 23 d'abril de 1981 al seu mas de Llofriu, quan hi havia publicats 38 dels 45 volums de l'*Obra completa*.

Xavier Amir, Josep Martí Clarà *Bepes*, Josep Martinell, Enric Sabater, persona sense identificar, Josep Serra i persona sense identificar, en un sopar a la Sala Gran de Llofriu.

ARXIU MUNICIPAL DE PALAFRUGELL. COL·LECCIÓ MONTSERRAT FIGUERAS

Josep Martinell, durant la presentació del calendari que va il·lustrar.

PACO DALMAU

El planià Josep Martinell

Josep Martinell i Bruguera (1912-2001) era pintor autodidacte i també escriptor, però sobretot, era planià, amic i confident de Josep Pla, intèrpret de la seva vida i obra. Mitjançant dos llibres, *Josep Pla vist de prop* –recopilatori d'articles apareguts a la *Revista de Palafrugell* amb relació a Pla– i *Josep Pla vist per un amic de Palafrugell* –vivències de Pla a Palafrugell, Girona, Barcelona i París–, Martinell exposa tot el seu coneixement sobre l'escriptor, una tasca arrodonida més endavant amb *Escripts d'ahir* (1999), recopilació d'articles publicats al llarg de la seva vida sobre diferents aspectes de Palafrugell i els seus personatges, entre ells Pla. En la introducció d'*Escripts d'ahir*, Martinell explica: «L'any 1947 vaig conèixer Josep Pla, que es pot dir que va tenir una certa influència en la meua vida. Vaig escriure poc, però l'any 1972 vaig publicar *Josep Pla vist de prop*, que li vaig deixar llegir abans de sortir. "El llibre està bé –va dir-me–, però és massa curt, hi falten una cinquantena de pàgines" [...] Són quaranta anys d'amistat sense interrupció. És quan vaig escriure *Josep Pla vist per un amic de Palafrugell* (1996), que ve a ser un resum d'escrips sobre l'amic que vaig estimar i més o menys comprendre, cosa bastant difícil quan es tracta d'un personatge tan complex com ell.»

Martinell va conèixer Pla al restaurant Cal Tinyoi, a finals dels anys quaranta del segle XX, i es va iniciar el que ell mateix definia com «una amistat de poble». Es declarava amant de la cultura francesa i de París, i seguidor de l'escriptor, poeta i dramaturg Guillaume Apollinaire, i del també poeta, autor teatral i guionista Jacques Prévert. Com a intèrpret de la vida i obra de Pla, Martinell es va esforçar per definir la personalitat literària de l'escriptor: «Com tothom sap, Pla és un escriptor deliberadament localista. És a través d'aquest localisme que la seva projecció és universal.» Insistia que era «contradictori, variable, tossut i avar, però extraordinàriament divertit».

Sobre les acusacions d'espia per al bàndol franquista que Josep Pla va rebre al llarg de la seva vida, Martinell defensava: «Se l'ha llegit poc o malament, amb massa prejudicis. No se l'ha entès. El fet de passar a escriure en diaris de dreta va ser fatal per a ell, com ho va ser el fet d'anar amb en Franco per salvar la pell. Això ha contribuït al fet que no se l'hagi entès bé. Ell va escriure per a diaris de totes les ideologies i sempre va ser crític.»

Josep Martinell va començar a escriure quan tenia divuit anys (1930) per al setmanari *Clarisme*, de la redacció del qual formava part Mercè Rodoreda. Passada la Guerra Civil, cap a l'any 1940, Martinell va col·laborar amb el diari gironí *El Pirineo* –antic *Diario de Gerona de avisos y noticias*–, col·laboració que va durar fins que les autoritats falangistes van canviar l'orientació del periòdic, a principis del 1943, i el van anomenar *Los Sitios* –posteriorment, i ja en democràcia, *Diari de Girona*–. Entre 1953 i 1954, va participar, conjuntament amb Lluís Medir i Jofra, en la il·lustració del llibre *Peix Fregit*, de Josep Pla, una interpretació personal de Palafrugell, basada en el motiu de caire mariner *Palafrugell, peix fregit*, adoptat al llarg dels temps. «Els nostres hiverns són llargs [...] El cinema i el futbol són exasperants, les senyoretes i les senyores inassequibles, la *botifarra* i el *ramiro* contenen un punt de cretinització excessiva i els sermons del Senyor Rector no són encara prou divertits per a distreure'ns de la tramuntana salvatge i de la humitat del vent de garbí. Per emplenar les hores vagoroses, una cosa o l'altra havíem de fer, i hem fet aquest llibre», exposava Pla.

L'any 1996, Martinell va rebre el Premi Peix Fregit, un reconeixement que atorga anualment l'editorial Edicions Baix Empordà i l'equip de l'anuari *Crònica d'un any*, destinat a personatges que hagin dut a terme una trajectòria destacada en la vida local. El 2001, mesos després de la seva mort, l'Ajuntament de Palafrugell va batejar un carrer de Llafranc amb el seu nom. Pla el va nomenar patró de la Fundació Privada Biblioteca Josep Pla, creada el 1973, amb l'objectiu que exercís d'assessor durant els inicis dels diversos projectes posats en marxa per la institució. Va ser l'autor de l'exposició *Figures literàries*, que va cloure la celebració de l'Any Pla, el 1997.

Façana de la casa on va néixer Josep Pla, seu de la fundació.
PACO DALMAU

Imatge de part del pati de la fundació.
PACO DALMAU

Salas d'exposició de la fundació sobre la vida i l'obra de Pla.
PACO DALMAU

La Fundació Josep Pla

Josep Pla va decidir, el 1973, quan tenia 76 anys, donar la seva biblioteca a Palafrugell, i per això va posar en marxa la creació de la Fundació Privada Biblioteca Josep Pla, regida per un patronat. Inicialment, va ser instal·lada a la Casa de Cultura (inaugurada el 1974), i posteriorment (1995) va ser traslladada a la casa natal de l'escriptor, al carrer Nou, 51. Els estatuts no es van aprovar fins al 1990 i a partir de 1992, la Generalitat de Catalunya, la Diputació de Girona, el Consell Comarcal del Baix Empordà i l'Ajuntament de Palafrugell van entrar a formar part del patronat i es van comprometre a col·laborar-hi econòmicament. El 2005, la fundació es va involucrar en la creació d'Espais Escrits, Xarxa del Patrimoni Literari Català, una associació privada que s'ocupa de projectes de custòdia, recerca i difusió del llegat dels escriptors en llengua catalana. Més endavant, el 2010, un acord entre la fundació, la Universitat de Girona i Edicions 62 va permetre la creació de la Càtedra Josep Pla, destinada a divulgar i estudiar l'obra literària i periodística de l'escriptor.

La fundació ofereix, des del 2000, una exposició permanent, que dona a conèixer els detalls del Pla viatger, del periodista i de l'escriptor. L'audiovisual *Josep Pla, viatger* mostra la seva trajectòria professional, mitjançant textos de l'autor. «Un dia sense saber com, em vaig trobar amb un llapis i un quadern a la mà. Vaig començar a posar adjectius darrera de cada pineda, de cada camp, de cada tros de mar. Vaig tractar d'escriure els sentiments que em produïa la visió de la terra diversa i de la blava mar escampada», escrivia Pla sobre els seus inicis literaris, en aquest fragment d'*El meu país*. La biblioteca, i les exposicions temporals completen l'oferta durant la visita a la fundació.

La Fundació Josep Pla estructura les seves actuacions en dos àmbits: l'acadèmic, centrat en la possibilitat de realitzar consultes del material disponible en el centre de documentació i en l'activitat de recerca de la càtedra; i el de difusió, mitjançant el servei educatiu (educació, lleure i turisme). Són nombroses i diverses les activitats que es duen a terme des de la fundació. Els tallers formen part del gros de la programació de la institució, activitats diverses que donen a conèixer, d'una manera amena, l'obra de l'escriptor. Al llarg de tots aquests anys, s'han organitzat activitats puntuals per posar en contacte el públic amb el pensament planià. És el cas dels recitals de lectura de Pla, en solitari o en relació amb altres autors i els temes que tenien en comú, com ara amb Jacint Verdaguer o amb Joan Vinyoli. El recital Palafrugell, d'arrel, per exemple, va mostrar la passió de Pla sobre la seva terra —«no hi ha res de més excitant que viatjar pel propi país», deia— i com aquesta estimació va modelar la seva personalitat.

Josep Pla era un apassionat de la cuina, però no pas de tota, sinó de la selecta. Ell mateix deia que era un home de poca gana, però que li interessaven els menjars exquisits, això sí, basats en la cuina tradicional. En parlava amb tot detall i en relació amb el que considerava una manera amena i rica de passar una bona estona. Són conegudes les seves llargues estades al Motel Empordà de Figueres, envoltat d'amics, exquisideses tradicionals i bona conversa: «El meu ideal culinari és la simplicitat, sempre compatible amb un determinat grau de substància. Demano una cuina simple i lleugera, sense cap element pesat en la digestió, sense taquicàrdia [...] El luxe, en el menjar, com en tot, em deprimeix. Sempre he cregut que la taula és un element decisiu de sociabilitat i de tolerància.» Des de la fundació, les propostes Pla a taula i Josep Pla, cuina i paisatge, transmeten els coneixements i les preferències culinàries de l'escriptor.

Participants en una Ruta Pla a Calella.
PACO DALMAU

La gerent de la fundació, Anna Aguiló,
amb un grup de la Ruta Pla a Ullastret.
PACO DALMAU

Les rutes planianes

Una manera de descobrir el que interessava a Pla i el que el fascinava és mitjançant les rutes que organitza la fundació, amenitzades amb la lectura de fragments de la seva obra: Palafrugell, Calella, Llafranc, Sant Sebastià, Tamariu, Llofriu, Pals i Ullastret són alguns dels indrets que inclou la programació de sortides guiades.

Pla mostrava una relació d'amor i odi per Palafrugell, com deixa clar a *Viatge a Catalunya*: «Però, de les gràcies de Palafrugell, qui us en podria parlar? Carrer del Sol, carrer de Sant Sebastià, carrer de la Font, plaça Nova, carrer de la Rajola, carrer de Pi i Margall... Sou una cosa ben mediocre, ara que us tinc davant! Però, de vegades, en terres llunyanes i diverses, cansat, m'heu semblat una cosa encisadora, i us he enyorat tant...!» La ruta a Palafrugell s'inicia a la casa familiar de Pla, al carrer Torres i Jonama, es dirigeix cap al carrer Estret i acaba a plaça Nova. La ruta de Calella mostra un Pla encisat per aquesta part de costa, com descriu en un fragment d'*Aigua de mar*: «Confesso que tinc una certa debilitat per Calella de Palafrugell. En realitat forma part, molt directament, del meu poble. És un dels llocs que tenen més gràcia de la nostra costa nord. És un poble prodigiosament bonic –sobretot vist des del mar–.» El Port Bo, el Canadell i el camí de ronda formen part d'aquesta ruta.

La muntanya i el mirador de Sant Sebastià de la Guarda van ser el primer lloc d'inspiració de Josep Pla, i en va descriure els seus detalls en diferents textos, com en aquest fragment d'*El meu país*: «Sant Sebastià és una força sentimental, una imatge que portem, tant si en som lluny com si hi som a prop, gravada en la imaginació del cor.» Tamariu i Llofriu també van ser llocs del municipi destacats per Pla en els seus escrits. Sobre Tamariu: «[...] a sota del prodigiós paisatge físic a Tamariu hi ha un esperit del lloc –el *genius loci*– indefinible, secret, misteriós, que sembla estar lligat amb la quinta essència de la llibertat.» Sobre Llofriu: «Com que visc habitualment a l'Empordà Petit, a Palafrugell i concretament en una parròquia d'aquesta vila anomenada Llofriu, és natural que gairebé tots els meus viatges comencin per aquest rodal que té espais de paisatge tan bells i des del punt de vista de la meua existència tan inseparables del meu esperit.» El Pedró de Pals i la ciutat ibèrica d'Ullastret són altres indrets de les rodalies on Pla es dirigia sovint.

Activitat a l'Aula de Lletres
de la Fundació Pla.
PACO DALMAU

Taller de maridatge de vins,
a la fundació.
PACO DALMAU

L'Aula de Lletres

El 2013, la Fundació Josep Pla i l'àrea d'Educació de l'Ajuntament de Palafrugell van posar en funcionament l'Aula de Lletres, un espai destinat a la reflexió sobre la paraula i l'escriptura, en el qual es duen a terme tallers de creació literària i expressió oral. Palafrugell és terra de poetes i periodistes, d'escriptors espontanis i d'inquietuds literàries. Ho deia Pla, amb afirmacions contundents, i defensava el dret de tothom a expressar-se sobre el paper: «La idea que, en una llengua formada, només saben escriure els literats és d'una total irrisorietat. Tothom sap escriure –i gairebé tothom sap llegir–. El fet dóna, a una literatura, una amplitud prodigiosa –plena de les sorpreses de la vida, magnífica.»

L'Aula de Lletres ofereix recursos per formar-se en poesia, narrativa i expressió oral, eines necessàries per construir històries. Pla tenia la seva pròpia visió sobre com iniciar una narració i donava, amb el seu estil sorneguer, pautes per posar-se a escriure: «Escriure. Generalment se sent dir que, quan un es posa a escriure, les blanques quartilles perden la virginitat. La virginitat de les quartilles, però, no té cap importància. La virginitat de les quartel·les –aquesta és la paraula que Josep Carner proposa per anomenar aquesta classe de papers– encara menys. El que en posar-nos a escriure perd notòriament la virginitat és el pensament que hipotèticament ens pensàvem tenir i els mitjans d'expressió de què il·lusòriament pensàvem disposar. Aquestes són pèrdues de virginitat irreparables. No hi ha ningú que no es pensi ésser un gran escriptor abans de posar-se a escriure. Tema literari: dibuixar, en una ratlla i mitja, el vol d'un ocell.»

Josep Martí i Clarà 'Bepes' i membres del grup Peix Fregit (Pere Savalls i Josep Bastons), en el casament de la neboda de l'escriptor a l'Hotel Llevant de Llafranc, l'11 de desembre de 1978.
CARRERAS. ARXIU MUNICIPAL DE PALAFRUGELL. COL·LECCIÓ MONTserrat FIGUERAS

En Bepes, en un acte cultural a Palafrugell, als anys setanta.
PACO DALMAU

Homenatge del Grup de Festes de Primavera a en Bepes.
PACO DALMAU

Portada del llibre *Som com som*, d'en Bepes.

Josep Martí i Clarà, 'Bepes'

«Tenim una mar que ens fa de sentinella i els vents ens fan el cel així de net. Som un trosset de Catalunya Vella damunt la plana de l'Empordanet», així començava Josep Martí i Clarà *Bepes* el seu poema *Palafrugell*. En Bepes (1909-1988) era un literat de cap a peus; com molts, en paral·lel a les seves aptituds literàries, va haver de guanyar-se la vida en diferents àmbits: en l'administració local, en el sector de venda de productes del suro, fabricant d'argila cuita a la Bisbal... Tenia les seves aficions, com ara el futbol –va ser porter del Futbol Club Palafrugell– i es va involucrar en política –va ser empresonat pels Fets del Sis d'Octubre de 1934–. Era inquiet i això el va portar a expressar per escrit moltes de les seves impressions sobre la vila.

Va col·laborar amb el setmanari *Ara*, i amb les revistes *Peix Fregit* i *Revista de Palafrugell*, en la qual es va donar a conèixer per la secció *Palafrugellencs i hendecasil·labs*, sobre personatges coneguts de la vila. Va escriure també per a *Crònica d'un Any*, i entre la seva producció hi ha poesia, narració, i lletres de cançons, sardanes i havaneres, algunes d'escrites per a compositors com ara Ricard Viladesau. Moltes de les seves obres han restat inèdites. S'han editat *Palafrugell, parada i fonda*, en prosa (1959), *Una volta a la muralla* (1984) i *Som com som* (1990). L'abril de 1987 va escriure el pròleg de *Steropé*, una selecció de treballs de la poetessa Narcisa Oliver.

D'ell, els seus amics Ricard Viladesau i Modest Cuixart deien, en el pròleg del llibre *Som com som*, que era una persona atenta i cordial: «Era un autèntic cavaller, un palafrugellenc de soca a rel, coneixedor d'una època històrica, de la qual en fou el seu primer divulgador.»

Analitzava qualsevol aspecte de la vila amb un estil planer, imparcial i fidel a la realitat. En destacava tant les excel·lències com les debilitats, i tenia una habilitat especial per descriure el món dels tapers, que considerava cabdal per a la població, com demostra en aquest fragment de *Palafrugell, parada i fonda*: «D'aquí a deu mil anys, la gent que llegeixi les coses dels tapers se'n farà creus, i si els palafrugellencs d'avui fóssim vius –cosa de mal negar del tot veient el món com marxa–, ho tindríem tot pagat pertot arreu pel sol fet d'haver tingut a la família gent que havia viscut el temps immortal dels tapers.»

Josep Martí i Clarà se sentia orgullós de ser palafrugellenc i defensava la seva gent contra ofenses o acusacions de mediocritat: «Hem sentit dir i repetir que som un poble vulgar, com n'hi ha tants, sense res. Un poble sense res, un poble sense res... Qui pot presentar un balanç amb un actiu tan sanejat de cales i platges amb la història que porten a coll, com les nostres? Qui ha tingut tants tapers, i bons, com nosaltres? Quin país, dels que són a l'ONU i dels que no hi són, té tants homes que sàpiguen moure's bé a la cuina com el nostre? Qui ha treballat com hem treballat nosaltres? Qui ha presentat, tenint en compte el cens de la vila, uns carnivals com els nostres? Qui fa manilles més escandaloses? Qui ha treballat com hem treballat nosaltres?»

L'abril de 2014, a la Fundació Pla, va ser presentat el fons de Josep Martí Clarà *Bepes*, cedit pels seus familiars a l'Arxiu Municipal de Palafrugell. El fons conté les obres publicades i una col·lecció de 32 llibres mecanografiats que mai van ser editats, tant narracions descriptives com històries de ficció. Els llibres es poden consultar al web de l'Arxiu Municipal.

Engràcia Ferrer Mascort, l'any 1938.

ARXIU MUNICIPAL DE PALAFRUGELL. COL·LECCIÓ MARIA FERRER MASCORT

Engràcia Ferrer, treballant al despatx de Trefinos, el maig de 1963.

ARXIU MUNICIPAL DE PALAFRUGELL. COL·LECCIÓ MARIA FERRER MASCORT

Engràcia Ferrer i Mascort

Totalment autodidacta i filla de tapers, Engràcia Ferrer Mascort, la *Gracieta* (1902-2003), va aportar a la vida cultural palafrugellenca les seves poesies, recollides en els poemaris *Petits poemes* i *Poesías escogidas*; alguns treballs en prosa, com ara *Diari íntim*, un dietari d'entre 1936 i 1939, i una novel·la, *El pas de les hores*. Aquestes obres, però, van restar inèdites, tot i que ara es poden consultar al web de l'Arxiu Municipal de Palafrugell.

Una de les tasques més destacades de la Gracieta va ser la seva col·laboració escrita en el programa de la Festa Major de Palafrugell, entre els anys 1964 i 1976. Però el que més la va donar a conèixer va ser la seva intervenció en el programa *La voz de la Costa Brava*, de Ràdio Palamós, en el qual, sota el pseudònim Lina Castell –en col·laboració amb Bernat Causa i Lluís Molinas–, participava en la secció *La semana en Palafrugell*, dedicada a repassar fets succeïts a la vila. Alguns dels seus escrits i poemes es van publicar en un llibret del Centre Fraternal (1977), a *Proa* (1983) i en publicacions de la residència geriàtrica de Palafrugell.

El juliol de 2014 es va fer una primera lectura dramatitzada de la novel·la *El pas de les hores*, al Museu del Suro. La novel·la està dedicada a les seves germanes, Teresa i Maria, i els personatges que es descriuen i les històries que es relaten se situen entre 1932 i 1937. La història comença el dia en què la protagonista deixa l'escola per anar a treballar en una fàbrica. Basat en les vivències de l'autora i de persones properes a ella, el relat descriu escenes de la vida familiar i laboral, i dels esdeveniments viscuts durant la República i la Guerra Civil: «Feia ja mes d'un mes que la revolució durava, i la victòria no es veia per enlloc, com havien assegurat al principi: la gent començava a impacientar-se. Irun ja havia caigut en poder dels feixistes. Per tres vegades havien sortit del poble els camions plens de voluntaris, cap al front d'Aragó. Els diaris portaven amb grans titulars el triomf del Front Popular. I cada dia demanaven més voluntaris i més queviures.»

Tom Sharpe, fotografiat en el seu despatx de Llafranc, davant d'un retrat que li va pintar Guillem Rocas.

PACO DALMAU

Sharpe, durant una signatura de llibres a Palafrugell.

PACO DALMAU

Tom Sharpe i Llafranc

L'escriptor britànic Tom Sharpe (1928-2013) va fixar la seva residència principal a Llafranc des de 1995 fins a la seva mort, el 6 de juny de 2013. L'escriptor, conegut arreu per la sèrie de novel·les satíriques a l'entorn del personatge *Wilt*, adaptat per a televisió, feia més de deu anys que vivia una sequera creativa quan es va instal·lar a Llafranc. Allà, però, va trobar la inspiració un altre cop i va completar *Les beques boges: una crònica de Porterhouse*, seqüela d'una de les seves obres més conegudes, *Fart de Llop*. També va acabar *L'ovella negra* (*The Midden*), novel·la que va ser editada abans en català i castellà que en anglès. Des de Llafranc, Sharpe va escriure *Wilt s'ha perdut* i *Els Grope*, aquesta última dedicada, segons les seves mateixes paraules, a tots els metges que li van salvar la vida el 2006, durant una greu recaiguda de la diabetis que patia.

Sharpe va deixar escrit en el testament que la seva metgessa de Palafrugell i amiga personal Montserrat Verdaguer rebés el fons personal de l'escriptor –els seus manuscrits de novel·les i obres de teatre, els guións de les adaptacions cinematogràfiques i televisives, la correspondència personal, les fotografies, les màquines d'escriure i un miler de llibres de la seva biblioteca personal–, i la va convertir així en la marmessora de les seves pertinences literàries. Tot plegat, va decidir Sharpe, havia de formar part del fons d'una fundació que havia de portar el seu nom i tenir seu a Palafrugell. Verdaguer va rebre també l'encàrrec d'escriure la biografia de l'autor britànic.

Dos anys després de la mort de l'escriptor, el març de 2015, va quedar constituïda la Fundació Tom Sharpe, fruit d'un acord entre l'Ajuntament de Palafrugell i Montserrat Verdaguer, que se'n va convertir en presidenta, amb seu a la Biblioteca Municipal. Uns mesos després, la Universitat de Girona va rebre en custòdia el fons de l'escriptor.

Jordi Arbonès, en una imatge presa durant una entrevista a l'emissora Fem Girona.
FEM GIRONA

Reproducció d'un dels últims llibres d'Arbonès, *Temps interessants*.

Portada del llibre *Joan Granés. El mirall inhumà*.

L'herència literària i periodística

La llarga trajectòria literària de la vila va trobar continuïtat a finals del segle XX i principis del XXI, amb la proliferació d'obres de diferents gèneres, i amb l'edició de publicacions periòdiques relatores dels esdeveniments i les controvèrsies del municipi. L'oferta literària de la vila pren forma amb publicacions de divulgació, canalitzades algunes mitjançant l'editorial palafrugellenca Edicions Baix Empordà –l'anuari *Crònica d'un Any*, la col·lecció *Àlbum de Records...* –; altres, mitjançant l'Ajuntament –*Quaderns de Palafrugell*, *Galeria de Personatges...* –; algunes més a càrrec d'entitats de la vila, com ara la col·lecció *Dones amb nom propi*, de l'Associació Suport a la Dona de Palafrugell, i d'altres que veuen la llum per l'impuls personal de personatges del municipi, per exemple, les publicacions empeses per Lluís Molinas –*Cuentos que son historias*, *Història del teatre a Palafrugell*, els tres volums de *Carnaval de Carnivals...*–. L'editorial de Calella Por la tangente, impulsada pel polifacètic Miquel Esteba, també té alguns llibres publicats, com ara *Nada nuevo bajo el sol* (2006), de José Antonio Suárez, o *Los futuros misterios de París* (2008), de Roland C. Wagner. Hi ha editorials foranes que han publicat treballs d'autors palafrugellencs, com ara *A contravent*, que ha editat *Big Jack, el sanguinari* (2008), d'Àngel Ferran, i Joan Granés. *El mirall inhumà* (2010), amb pòrtic de Javier Cercas i apunt biogràfic de Xavier Xargay; o Curbet Edicions, amb *Memòria, tu que m'has de sobreviure*. Raimon Miquel Juscafresa, *el Rei* (2003), edició de Pep Molero i pròleg de Josep Clara.

Palafrugell no disposa, a principis del segle XXI, d'autors de projecció internacional com va ser el cas de Pla, però la producció, amb més o menys difusió, és constant. D'entre els escriptors més prolífics de l'època, destaca el calellenc Jordi Arbonès i Freixas, conegut amb el pseudònim Nif. És autor de diverses obres de narrativa –*Cresta*, *Miratges*, *No era la meua lletra...* –; novel·les –*Àngels caiguts*, *Matèria fràgil* (Premi Prudenci Bertrana 2002), *L'escala de Richter* (Premi Carlemany 2001, *Carn a les bèsties* (Premi Documenta 1999)... –; treballs per a teatre –com *Klaus i Mortimer* (Premi Santamaria de teatre 1998)–, i guions de ficció –*La Junta de la Cloaka*, *Carrers anònims* i *Rostoi*–. També Miquel Esteba és destacable, a banda de la seva activitat editorial, pels treballs i estudis sobre el gènere del còmic publicats per l'editorial Dolmen, com ara *Astérix y compañía* (2009) o *Morris: austeridad y parodia* (2012). Va participar també en el llibre *El gran Vázquez. Coge el dinero y corre* (2011).

Portada del número 1 de la *Revista de Palafrugell*, l'any 1962.
PACO DALMAU

La Revista de Palafrugell

Era l'any 1962 quan naixia, de la mà del Patronat de l'Escola d'Arts i Oficis, la *Revista de Palafrugell*, en la qual va col·laborar Josep Pla. De fet, Pla va ser qui va recomanar-ne el primer redactor en cap, Josep Guílló, que llavors era corresponsal de *La Vanguardia* i d'*El Noticiero*. Va ser la primera publicació periòdica que apareixia a la vila des de 1939, a banda del *Full parroquial* i un quadernet de la Festa Major.

L'editorial del primer número de la revista, escrita llavors en castellà, deia: «*La gestación, el proceso de Revista de Palafrugell ha sido larga, laboriosa, llena de inconvenientes, críticas y sinsabores. Si no hemos desertado de nuestra idea, si no nos hemos dejado arrastrar por los cantos de sirena aconsejándonos la cómoda postura de no hacer nada, ha sido no por terquedad ni por ganas de figurar [...] Ha sido sencillamente porque creemos –interpretando sin jactancia a un importante sector– que Palafrugell debe salir de su ostracismo, de su negativa y estólida posición en la que ha vivido en el aspecto cultural desde los años de nuestra Guerra de Liberación.*»

Membres de l'etapa moderna de la revista. A l'esquerra, Santi Massaguer, i a la dreta, Miquel Ros. Al mig d'ells, l'activista cultural Josep M. Vives.

PACO DALMAU

La revista va passar per diferents etapes, més o menys afortunades, i es va deixar d'editar des del 1977 fins al 1992, moment en què l'Associació Cultural Pou d'en Bonet va recuperar el projecte i es va encarregar d'editar la publicació –encara avui–. Jordi Pujol i Cofan, Montserrat Lloveras, Pere Carreras, Toni Lledó i Paulí Martí en van ser els directors en aquesta etapa, fins que el 2007 en va assumir la direcció el periodista Santi Massaguer. Es va iniciar una renovació de la revista, amb un nou equip. Massaguer, pal de pal·ler del periodisme de l'últim quart del segle XX i principis del XXI a Palafrugell, va donar un nou rumb a la publicació, amb canvis de criteri i amb una abast temàtic més ampli que el cultural i d'oci que havia tingut fins llavors. A la seva mort, l'abril del 2013, va ser substituït en el càrrec per Concepció Iribarren.

Una col·laboradora als anys vuitanta de la *Revista de Palafrugell* va ser Montserrat Lunati, que posteriorment, abans de marxar a fer de docent a Mallorca i a Anglaterra, va dirigir la revista palafrugellenca *Fruita del temps*, ara ja desapareguda. Lunati ha publicat diversos llibres i estudis, com ara *Josep Pla: 1897-1981: recordança* (1985), amb dibuixos de Rodolf Candelaria i pròleg de Josep Martinell.

Parades de llibres als carrers de Palafrugell, per Sant Jordi.

PACO DALMAU

La Lectura Continuada de l'obra de Pla, al Teatre Municipal.

PACO DALMAU

Sant Jordi i la lectura continuada

La celebració de Sant Jordi a Palafrugell no es limita a la diada del 23 d'abril. Durant els dies abans i després, la vila viu un seguit d'activitats relacionades amb la literatura, la cultura en general i l'oci. Presentacions de llibres, exposicions, teatre, xerrades, concerts i visites guiades, entre d'altres, formen part del llarg programa de Sant Jordi.

Des del 2004, cada Sant Jordi es programa a Palafrugell la *Lectura continuada de Josep Pla*, en la qual participen persones provinents de diferents àmbits de la societat, tant palafrugellenques com foranes. El cantautor Raimon, l'actriu Montserrat Carulla, i les escriptores Maria Mercè Roca i Núria Esponellà, per exemple, han passat per la lectura continuada. L'objectiu de la lectura, que es fa al Teatre Municipal, és donar difusió als textos de Pla d'una manera que impliqui la societat en les descripcions i els relats que l'escriptor palafrugellenc va fer al llarg de tota la seva trajectòria literària. Hi participen habitualment centenars de persones, que es donen el relleu durant les vuit hores que dura l'esdeveniment.

També des del 2004, l'Oficina de Català de Palafrugell organitza, dins de la programació de Sant Jordi, la *Lectura de poemes d'arreu del món*, una trobada en què els alumnes dels cursos de català per a adults, residents a la vila vinguts de diferents llocs del món, llegeixen poemes dels seus respectius països, en les corresponents llengües.

Narcisa Oliver, entre José Luis Ortega Monasterio i Ricard Viladesau, als anys 90 del segle XX.

PACO DALMAU

La poesia

Palafrugell ha estat i és un poble de poetes, dels que publiquen o dels que es conformen donant a conèixer les seves creacions en cercles reduïts. Noms com el de Joan Vergés i Barris, poeta que exaltava la natura; el de Vicenç Piera, que va publicar a *La Crònica* i a *Baix Empordà*, o el de Maria Gràcia Bassa, la poetessa de Llofriu, evocuen una època, el principi del segle XX, en què a Palafrugell van proliferar els autors amateurs de composicions poètiques.

D'entre els autors més contemporanis, és de justícia parlar de Narcisa Oliver Deulofeu (1948-1995), poetessa, activista cultural i membre de la Coral Mestre Sirés. L'Ajuntament de Palafrugell va publicar, el 1987, la selecció de poemes *Steropé*, i en va fer dues edicions més, el mateix 1987 i el 2002. De les seves poesies, se n'han fet cançons, com ara les havaneres *Mariner de terra endins* i *Tamariu*. Les seves paraules mostren la passió d'Oliver pel mar, com en aquest fragment de *Mariner de terra endins*: «Vaig conèixer un vell pastor / que ses ovelles menava, / cada jorn de sol a sol / amb sa flauta acompanyat / eixa tonada cantava: / “Com serà el mar? / Serà blau i gran com diuen? / Serà veritat que de nit és com la plata? / Tothom qui el veu / es queda ple d'enyorança. / Digue'm tu, sol, / que véns d'una altra contrada: / Has vist el mar?”»

L'octubre de 2010, al Teatre Municipal de Palafrugell, es va fer va un recital poètic i musical, amb lectura de les seves poesies. La coral Mestre Sirés i el Duet Arjau van interpretar cançons musicades a partir de les seves lletres.

De poetes amb projecció internacional, potser el més destacable és el palafrugellenc Jordi Larios (1959), que resideix al Regne Unit des de 1987, on fa de professor. Larios ha publicat nombrosos llibres, entre els quals els de poemes *Home sol* (1984), *El cop de la destràl* (2006) i *Rendezvous* (2013).

Participants d'una de les Trobades Poètiques celebrades a Palafrugell.

PACO DALMAU

La impulsora de les trobades, Carme Hostaled, amb la cantant Núria Feliu, durant una sessió de poesia.

PACO DALMAU

Les trobades poètiques

L'afició per la poesia no ha decaïgut amb els anys a Palafrugell. L'any 1984, l'emissora local, Ràdio Palafrugell, va començar a emetre el programa *Racó poètic*, que, conduït per Carme Hostaled, repassa, des de llavors, les peces més conegudes de la poesia catalana i dona veu a les composicions de nous autors, la majoria d'ells amateurs. A poc a poc s'ha recuperat l'interès per la poesia entre els vilatans que hi estan avesats.

Tres anys més tard, el 1987, la direcció del programa va decidir instaurar una trobada anual. Va néixer El Racó poètic de Palafrugell en viu, que ha esdevingut una trobada seguida per aficionats a la poesia d'arreu de Catalunya. Més endavant, es va crear l'Associació d'Amics del Racó Poètic, una entitat destinada a la promoció de la poesia i dels seus autors, la formació en la seva pràctica, i l'organització d'actes culturals a l'entorn d'aquest gènere. El 1995, es va convocar el primer certamen Recull de Poemes-Concurs de Poesia del Racó Poètic, en el qual participen poetes de tots els estils, tant adults com mainada.

L'any 2007 es va crear a Palafrugell el Concurs de Poesia Fundació Jesús Serra, que porta el nom d'un dels empresaris més significatius del segle XX, gran aficionat a la poesia. El concurs rep centenars de poesies d'arreu del món.

Premiats amb els guardons Pla-Alsius, en l'edició de 2015.

PACO DALMAU

Premiats amb els guardons Mestre Sagrera, en l'edició del 2014.

PACO DALMAU

Els premis literaris

L'activitat literària i periodística a Palafrugell es fomenta, en part, amb la convocatòria de diversos premis literaris i periodístics, que reben anualment nombrosos treballs. Els més destacats són els següents:

Concurs literari Josep Pla i Francesc Alsius

El concurs, creat el 1975 i convocat per l'Institut Frederic Martí i Carreras, està adreçat a alumnes d'entre 14 i 18 anys dels instituts de secundària dels països de llengua catalana, i està dividit en quatre categories: el Premi Josep Pla, el Premi Poesia, el Premi Francesc Alsius i el Premi Treball de Recerca, sobre qualsevol aspecte de la literatura catalana. Francesc Alsius va ser president de la Junta del Patronat de l'Escola d'Arts i Oficis de Palafrugell, un dels fundadors de la Revista de Palafrugell i un dels impulsors de la Cantada d'Havaneres de Calella.

Premi Mestre Sagrera

L'Ajuntament de Palafrugell convoca, des de 1984, el Premi escolar Mestre Sagrera, que promou treballs d'investigació entre els estudiants dels centres de la vila. El premi porta el nom de Josep Sagrera i Corominas (1881-1934), que va ser mestre, alcalde de Palafrugell durant la Segona República i diputat a Corts. Va dirigir l'Academia Palafrugellense, un dels centres d'ensenyament més antics del poble.

Premi de Narrativa Curta Festa Major

Des de l'any 2009, l'Ajuntament convoca el certamen literari Premi de Narrativa Curta Festa Major, en el qual poden participar aspirants majors de 14 anys. Les obres guanyadores són publicades a la Revista de Palafrugell.

Premi d'Articles Periodístics Santi Massaguer

L'editorial Edicions Baix Empordà i la Revista de Palafrugell convoquen, des de 2015, el Premi d'Articles Periodístics Santi Massaguer (1950-2013), en reconeixement a la tasca del periodista palafrugellenc, impulsor de nombroses iniciatives en aquest àmbit a la vila. Va ser cofundador d'Edicions Baix Empordà, director de la renovada Revista de Palafrugell (2007-2013), ànima de l'anuari Crònica d'un Any, i col·laborador, al llarg dels anys, de nombroses publicacions, entre d'altres El Correo Catalán i El Punt.

Premi Josep Pallach d'Articles Periodístics

La Fundació Josep Pallach va crear, el 2014, el Premi Josep Pallach d'Articles Periodístics sobre transversalitat educativa, que premia els articles publicats durant l'any sobre temàtica educativa.

Premi de Conte Curt Es Còdol

Des del 2016, l'Associació de Veïns i Amics de Calella de Palafrugell convoca el Premi de Conte Curt Es Còdol, en col·laboració amb la Fundació Pla. Els contes guanyadors són publicats a la revista Es Còdol.

Pinzells i altres estris,
en el taller de Jordi Sàbat.

PACO DALMAU

Paisatge mariner pintat per Josep Martinell, obra exposada al Museu del Suro.

PACO DALMAU

La ruta de l'art i el coneixement

Palafrugell sempre ha estat lloc de naixement i de trobada d'artistes —pintors, escultors, dissenyadors...—. La majoria d'ells desenvolupen aquesta activitat com una afició, però n'hi ha hagut i n'hi ha alguns que han fet de l'art el seu mitjà de vida, i ho demostren les nombroses obres produïdes. Modest Cuixart en va ser el màxim referent durant el segle XX, i altres, com el nord-americà Rodolfo Candelaria, l'italià Tano Pisano o el palafrugellenc Josep Costa Sobrepera, s'han fet un lloc digne en aquest àmbit.

A la vila hi ha centenars d'artistes, sobretot pintors amateurs, que treballen amb els seus respectius estils obres d'art de diversa consideració —la sala d'exposicions temporal de la Biblioteca Pública té, de manera continuada, uns 150 artistes en llista que volen mostrar-hi els seus treballs—. Als noms més coneguts i consagrats se'n poden afegir d'altres com els de Guillem Rocas, Víctor Dolz, Pere Maldonado, Enric Iglesias, Mercè Lluís, Josep Puig, Rosa Aguiló, Lluís Bruguera, Eduard Bigas, Jordi Sàbat, Marta Vergonyós, Josep Plaja, Jordi Gich... L'art pictòric té moltes expressions i els dibuixants —i ninotaires— formen part també de l'ampli espectre d'artistes de Palafrugell. És el cas, per exemple, de Miquel Ros, que va fer caricatures de desenes de personatges de la vila i va il·lustrar publicacions com ara *Crònica d'un any* i *Revista de Palafrugell*. I també dels dibuixants d'acudits Miquel Llenas i Joan Aliu, ambdós col·laboradors de la *Revista de Palafrugell*.

Modest Cuixart, al seu taller de Palafrugell.
PACO DALMAU

Modest Cuixart, conversant amb el també artista
Eduard Bigas.
PACO DALMAU

El pintor Guillem Rocas amb Modest Cuixart.
PACO DALMAU

Cuixart i Dau al Set

Modest Cuixart i Tàpies (1925-2007), figura significativa de l'art contemporani català, va néixer a Barcelona, però es va establir a Palafrugell el 1971, des d'on va produir obres que van ser exposades arreu del món — cartells, pintures, ceràmiques, tapissos, gravats, litografies...—. Cuixart es va formar en el grup de la revista avantguardista *Dau al Set* (1948-1951), del qual era cofundador, conjuntament amb Joan Brossa i Antoni Tàpies, entre altres artistes. El treball dels membres de *Dau al Set* es caracteritzava pel fet de ser seguidor de l'herència surrealista, amb estils diferents, però que compartien una iconografia comuna. El seu objectiu era remoure la trista producció artística de la postguerra a Catalunya. D'aquesta etapa destaquen uns treballs de Cuixart de temàtica onírica, amb un treball minuciós i detallista. Al llarg de la seva vida derivaria de l'expressionisme a l'art abstracte i l'informal.

Cuixart va iniciar la seva trajectòria professional de molt jove. Quan tenia 26 anys, va viatjar amb una beca a París i altres països europeus, per després traslladar-se a Lió, on ja va contactar amb artistes avantguardistes. En tornar de França, Cuixart va incorporar a les seves obres un toc informal, amb les tècniques del collage i el *dripping* (o degoteig). Tan sols sis anys més tard, va presentar una exposició a Barcelona sobre el que ell anomenava construccions heteroplàstiques (tubs, cables i altres materials integrats en els quadres) i el 1959 va ser guardonat amb el premi internacional de pintura de la V Biennal de São Paulo (Brasil) i amb el premi de pintura abstracta de Lausana. Als anys seixanta va exposar al Museu Guggenheim de Nova York, a la Tate Gallery de Londres, al Museu de les Arts Decoratives de París i al Museu d'Art Modern de Nova York, entre altres galeries d'arreu del món.

Cuixart va fer la seva primera exposició individual a Barcelona l'any 1963: *Nins sense nom*. A mitjans dels anys seixanta es va centrar especialment en la figura femenina i la recreació d'escenes eròtiques. Aquesta tendència va evolucionar, fins que a partir dels anys setanta el pintor va iniciar la creació de retrats de personatges de la cultura i l'art. D'aquesta època són els seus coneguts retrats de bustos de dona amb barret, arrodonits amb tocs de colors. Als anys vuitanta, mentre continuava mostrant el seu art en exposicions de diferents països, el pintor va participar en una col·lectiva al Palau de la Unesco de París, i els seus mèrits van ser reconeguts amb la Creu de Sant Jordi de la Generalitat i amb la Gran Creu d'Isabel la Catòlica.

Els anys noranta van ser també de reconeixements, amb guardons i exposicions antològiques, com la del Palau Robert de Barcelona de 1991, *Cuixart, obra recent*, o la del Centro Cultural de la Villa de Madrid de 1995. El 1994 va ser nomenat membre d'honor de la Reial Acadèmia Catalana de Belles Arts de Sant Jordi i el 1999 va rebre la Medalla d'Or al Mèrit en les Belles Arts, del Ministeri de Cultura de l'Estat espanyol. El 2013, el Museu d'Art de Girona va organitzar una exposició dedicada de manera exclusiva a la figura i les obres de Modest Cuixart, sota el títol *Escodrinys de Cuixart. Palafrugell 1974, declaració de principis*, en la qual es podia trobar pintura, dibuix, gravat i obres realitzades en col·laboració amb artesans, com el ceramista Joan Sala, de la Bisbal d'Empordà, o el taller barceloní de tapisseria Gancedo.

Exposició a la seu
de la Fundació Cuixart,
a Palafrugell.
PACO DALMAU

Visita guiada
a la Fundació Cuixart.
PACO DALMAU

La Fundació Cuixart

Modest Cuixart va crear la seva pròpia fundació l'any 1998, situada en l'espai que l'artista utilitzava com a taller i com a residència, a Palafrugell. La fundació va ser creada amb l'objectiu de promoure l'obra de l'artista i aprofundir en el seu coneixement i interpretació, en el marc de l'expressió artística del segle XX. Proposa també debatre sobre el tractament de l'art català en el passat, el present i el futur, i obrir camins per a nous artistes i noves tècniques.

Mitjançant el Taller Cuixart i el laboratori, la fundació vol fer arribar al gran públic l'obra de l'artista, més enllà de la simple observació pictòrica. Conèixer les motivacions de Cuixart en cada època, interpretar la seva obra segons les circumstàncies i els esdeveniments o discernir sobre un estil o un altre, són objectius que persegueix la institució des del taller i el laboratori, amb l'organització de classes destinades als més joves, des del cicle infantil fins al batxillerat. Amb aquestes classes, els alumnes viuen experiències teòriques i pràctiques, coneixen els estris necessaris per exercir de pintor artístic i les tècniques bàsiques per treballar; aprenen a interpretar obres d'art i, en els cicles superiors, són convidats a expressar-se artísticament, amb la realització de les seves pròpies obres.

La Fundació promou també l'organització d'exposicions antològiques i per etapes de l'artista en diferents espais d'arreu, com ara *Cuixart. Geometria experimental*, inaugurada el març de 2016 a la Sala Mayoral de Barcelona. D'altra banda, el 2015, l'entitat va crear el premi El Pinzell de Cuixart, destinat a impulsar els creadors de l'art de carrer, poc coneguts a Catalunya, malgrat que alguns d'ells tenen projecció internacional.

Pintura de Josep Martinell sobre el món taper, exposada al Museu del Suro.
PACO DALMAU

Un extens repertori d'artistes

Palafrugell ha tingut sempre un munt d'artistes de diverses especialitats —pintura, dibuix, escultura...—. Alguns d'ells han nascut a la vila i d'altres s'hi han traslladat, atrets pels paisatges i l'ambient cultural. Dels artistes pioners, és destacable el palafrugellenc Josep Martinell (1912-2001). Gran coneixedor de la figura de Josep Pla, va basar el gros de la seva obra en la inquietud artística que el va portar a elaborar nombroses creacions, entre elles quadres, dibuixos i murals. Es va iniciar de ben jove en la decoració pictòrica i el dibuix, i va completar el seu aprenentatge en un taller artístic de Barcelona i durant diferents viatges a París i Brussel·les, on el seu avi tenia una fàbrica de taps de suro. Va ser col·laborador de Guillem Soler en la creació dels murals d'altars i capelles de l'església de Sant Martí. Fill d'una família de tapers i terrissers, Martinell va recrear en les seves obres escenes d'aquestes activitats industrials, però també va donar molta importància a la pesca i a les havaneres. Els textos de Pla el van inspirar per a la realització de vint-i-un dibuixos, amb la tècnica d'oli sobre paper i amb un estil realista, exposats en la mostra *Figures literàries*, que va cloure la celebració de l'Any Pla, el 1997. També, a la Fundació Josep Pla i al Motel Empordà de Figueres —lloc molt freqüentat per Josep Pla— es poden contemplar dibuixos que va realitzar sobre el seu amic escriptor.

El Museu del Suro exposa, des del 2014, una trilogia de pintura sobre fusta de gran format realitzada per Martinell, que inclou imatges relacionades amb l'artesania, la indústria tapera i el turisme, amb tocs de daurat. El museu va organitzar una mostra conjunta d'aquesta trilogia i dels treballs de l'artista palafrugellenc Lluís Bruguera, sota el títol *El vernís del temps*. Les obres de Bruguera presentades van ser realitzades en companyia de Martinell, entre els anys 2000 i 2001, una mena de traspàs de tècnica del pintor veterà al pintor jove. Es tracta de plafons emmarcats en la tradició de la pintura catalana noucentista, amb tocs mediterranis i amb traces d'una gran il·luminació.

Josep Costa Sobrepera, pintant un dels seus quadres.
PACO DALMAU

Josep Plaja, explicant una de les seves obres.
PACO DALMAU

Guillem Rocas, al seu estudi.
PACO DALMAU

Mercè Lluís, en la seva exposició de treballs sobre el París de principis del segle XX.
PACO DALMAU

La inspiració del mar i de terra endins

Són nombrosos els pintors, amateurs i professionals, que han reflectit paisatges del municipi en les seves obres, tant mariners com de terra endins. En el mercat artístic es poden trobar moltes pintures que fan referència a racons de Palafrugell i dels seus nuclis costaners. Un dels pintors més representatius d'aquesta tendència és el palafrugellenc Josep Costa Sobrepera (1937), especialitzat en aquarel·les i pintures a l'oli sobre paisatges marins, retrats al carbó i pintures al pastel. Costa Sobrepera va aprendre l'ofici d'artistes vilatans, com ara Joan Gich o Lluís Medir Jofra. Va instal·lar el seu primer estudi a Barcelona, però l'any 1972 va tornar a Palafrugell per dedicar-se plenament a la pintura. Els anys 70 i 80 van ser els de major producció pictòrica de l'artista, que va exposar en nombrosos certàmens internacionals. Des de llavors, el ritme de producció i d'exposicions del pintor ha estat constant. El 2014, Costa va cedir un fons de 600 obres al municipi de Palafrugell, que van quedar dipositades al Museu del Suro. El 2015 va ser escollit Palafrugellenc de l'Any, en el marc del Premi Peix Fregit.

Un altre palafrugellenc pintor de paisatges és Josep Plaja (1955), que defineix la seva obra com a neo-realista; es tracta de pintura a l'oli de paisatges diversos, tant de mar com de terra endins, que ofereixen una imatge objectiva de la realitat. Va estudiar Belles Arts a l'Escola Massana de Barcelona i ha guanyat diversos premis, tant de pintura com de pintura ràpida.

Dels singulars paisatges costaners treu la inspiració el pintor sabadellenc Pere Maldonado, establert a Palafrugell, que és considerat un dels pintors de marines més destacats de Catalunya i no amaga la seva passió per les cales de Calella, Llafranc i Tamariu.

Els paisatges són el plat fort també de les obres del torroellenc Guillem Rocas (1947), que resideix a la vila. Amb els anys, Rocas ha afegit a les seves obres símbols de caire arqueològic, que arrodoneixen els treballs i els proveeixen d'un estil ben personal. Rocas ha realitzat també dibuixos per a cartells de la festa major i ha il·lustrat llibres. Entre altres treballs seus, destaca la sèrie d'onze quadres que l'artista anomena *Evocació de Josep Pla*, dedicada a la figura de l'escriptor en relació amb els paisatges empordanesos. Va ser escollit Palafrugellenc de l'Any el 2002.

Una mena de paisatges, però en aquest cas quotidians, és el que presenta la també pintora palafrugellenca Mercè Lluís. El color, la senzillesa, i una presentació fresca i amable de les escenes defineixen el seu estil. Realitza olis i dibuixos coloristes, amb intensos tocs naïf. Pinta escenes de la societat actual, personatges anònims immersos en les seves activitats diàries. Lluís és una apassionada del que evocava el París de principis del segle XX, del seu ambient bohemí i avantguardista. Per això, té obres que reflecteixen la seva visió del que devia ser la vida quotidiana pels carrers, els cafès, els prostíbuls i els cabarets de la capital francesa de l'època.

Tano Pisano, al costat d'una de les seves escultures exposades al Museu de Can Mario, de la Fundació Vila Casas.

PACO DALMAU

Rodolfo Candelaria, darrere de l'escultura d'homenatge a la gent del mar.

PACO DALMAU

La 'importació' d'artistes

La vila ha estat, al llarg dels temps, el lloc d'acollida d'artistes forans que han convertit el poble en el seu lloc de residència i de treball permanent. D'entre aquests artistes, el més destacats són el sicilià Tano Pisano (1947) i el texà Rodolfo Candelaria Work (1932). Després d'haver viscut en diferents punts d'Europa, Tano Pisano finalment va trobar a Palafrugell el seu lloc en el món per trobar la inspiració per a les seves obres, entre les quals hi ha pintura, ceràmica, gravats, *meccano*, murals i escultura. Posa una atenció especial en les flors com a motiu, perquè, afirma, «són provocatives, tenen alguna cosa patèticament romàntica». La Mediterrània, que el va veure néixer i sempre ha estat present en la seva vida, és un element clau per interpretar la seva obra. Afirma: «Sóc mediterrani, no ho puc evitar. M'interessa tot allò que el Mediterrani ha creat, la seva cultura, la seva gastronomia, la seva forma de ser.» Pisano es va donar a conèixer a Palafrugell als anys 90, amb mostres com ara *Peix*, *Cartes d'il·lustracions italianes d'un llibre de Josep Pla*, *Exportacions*, *Homenatge a Modest Cuixart*, *El circ*, *Persianes baixades*, *Cartes a Modest*, *Bestioles*, *Dracs...* Entre els seus treballs, hi figuren també l'exposició d'escultura *Armstrong Meccano*, al Museu de Can Mario; la realització del reconegut Mural de la Pau a l'església de Sant Martí i l'escultura del Mercat del Peix de Palafrugell.

De molt més lluny, de la llegendària ciutat d'El Paso (Texas), va arribar Rodolfo Candelaria. Va venir el 1956 atret pels paisatges de Calella i la seva primera exposició a Palafrugell va ser l'any 1972, a l'antiga Casa de Cultura Josep Pla. Candelaria ha centrat part de l'obra a dibuixar o pintar personatges i espais de Calella. L'any 2000 va fer donació de la major part de la seva obra a l'Ajuntament de Palafrugell, un fons que inclou olis de gran format, dibuixos, gravats, collages i escultures. L'escultura ha tingut una gran importància en la seva trajectòria professional. Algunes de les escultures, de gran format i realitzades en col·laboració amb ferrers, estan situades en espais públics del municipi: *Homenatge a la gent del mar* (plaça Josep Trueta, avinguda del Mar de Calella i Llafranc); *Gent de mar* (tres versions, a la plaça Escoles de Calella, al Museu del Suro i al camí de ronda de Calella a Llafranc); *Homenatge als camàlics* (plaça Camp d'en Prats) i *Teresina*. *Homenatge a la dona del mercat*, davant del Mercat de la Carn.

Rosa Aguiló, treballant en una de les seves obres per al Flors i Violes.

PACO DALMAU

Jordi Sàbat, durant una entrevista, al seu taller.

PACO DALMAU

L'any 2008 es va crear l'Associació d'Amics de Rodolfo Candelaria, sense ànim de lucre, formada per persones i entitats que valoren l'obra i la persona de l'artista. Es va inaugurar també l'Espai Candelaria. Aquest mateix any es va instaurar la Mostra de Pintura Rodolfo Candelaria, en la qual participen alumnes de les escoles de Palafrugell. El 2009 va rebre el Premi Peix Fregit, que atorguen anualment Edicions Baix Empordà i l'equip de *Crònica d'un any*.

La nova fornada

Entre finals del segle XX i principis del XXI va sorgir a Palafrugell una nova fornada d'artistes, de diferents disciplines, amb creacions adaptades als entorns moderns i visions singulars del món de l'art. Tant en pintura com en escultura, disseny gràfic, experiències a l'avantguarda o il·lustració, Palafrugell disposa d'un ampli ventall d'artistes, alguns dels quals han vist reconegudes les seves obres amb guardons i han dut a terme nombroses exposicions.

L'estil intimista i personal de Rosa Aguiló (1964), per exemple, l'ha portada a realitzar treballs que permeten a l'observador deixar volar la seva imaginació, interpretar el que veu i treure'n les seves pròpies conclusions. Dibuixos, pintures i creacions artístiques componen la seva obra, sempre basada en la senzillesa i la posada en valor d'elements quotidians. Des que va deixar la universitat, ha realitzat nombroses exposicions individuals i col·lectives, i ha dut a terme algunes instal·lacions, com ara les elaborades en el marc de Flors i Violes, *Esriptura digitalitzada* o *Es recomana no passar de 60*. La seva obra forma part de la col·lecció permanent de pintura de la Fundació Vila Casas, a Can Framis de Barcelona, del Fons d'Art de Girona i del Fons d'Art de l'Ajuntament de Palafrugell.

Un altre dels artistes vilatans que destaquen és Jordi Sàbat (1960), que treballa l'art del decorativisme i el figurativisme, amb la utilització de dissenys, il·lustracions, i jocs literaris i conceptuals. El seu repertori artístic és ampli i divers, basat en objectes quotidians. Ha realitzat diverses exposicions individuals en l'àmbit de Catalunya i ha il·lustrat diferents publicacions amb els seus dissenys.

Enric Iglesias, envoltat de la seva creació al Mercat del Peix de Palafrugell.

PACO DALMAU

Lluís Bruguera, dibuixant al carrer, seguint el model dels Urban Sketchers.

PACO DALMAU

Les creacions adaptades a la realitat, com ara la modalitat de *ready-made* —art creat a partir de l'ús d'objectes no dissenyats, tot i que sí modificats—, tenen els seus seguidors arreu del món i un dels palafrugellencs pioners a tirar endavant aquest estil és Lluís Bruguera (1958), dibuixant, il·lustrador, pintor, muralista, decorador de mobles, aparadorista i dissenyador gràfic. Ha fet exposicions en diferents indrets de Catalunya i a l'exterior, i ha estat l'impulsor del moviment dels Urban Sketchers a Palafrugell, basat en un col·lectiu d'artistes d'arreu del món, tant professionals com aficionats, que dibuixen *in situ* les ciutats on viuen i els llocs on viatgen. El moviment va ser creat el 2007 i ja en formen part milers de dibuixants, que comparteixen els seus treballs mitjançant blogs i xarxes socials.

La il·lustració ha atret també joves palafrugellencs, com ara Anna Grimal (1985), que presenta uns dibuixos frescos i alegres, plens de colorisme, fruit d'una etapa de formació àmplia. Ha dut a terme exposicions a Palafrugell i a Barcelona, i ha fet treballs per a publicacions catalanes, de Mèxic, Holanda i Itàlia. El 2006 va guanyar el premi de comunicació visual organitzat per l'empresa Arjowiggins. La palafrugellenca Bruna Valls (1989) és també una de les artistes emergents del municipi en matèria d'il·lustració. Els seus treballs han estat mostrats en exposicions col·lectives a Barcelona, Bolonya, Nova York... És l'autora del cartell de la Festa Major de Palafrugell del 2016.

Les tendències artístiques i l'entorn inspirador han portat nous artistes a Palafrugell, com és el cas del gironí Enric Iglesias (1965), que s'ha fet un lloc a la vila i a la comarca. El món marí, però sobretot el submarí, ocupen bona part de l'art que Iglesias ofereix als seus seguidors, tant pel que fa a la pintura com a l'escultura. Utilitza una tècnica mixta, que barreja materials diversos, com ara argila, ceres, fustes i objectes trobats, amb l'objectiu de donar relleu a les seves creacions, moltes de les quals es basen en el peix i la gastronomia com a temàtiques. Alguns dels seus treballs han servit per decorar espais, com ara el porxo del Mercat del Peix, en el marc de la mostra Flors i Violes.

Miquel Ros, exposant les seves caricatures en el Centre Fraternal.

PACO DALMAU

Ros, amb altres membres de la Revista de Palafrugell. D'esquerra a dreta, Marta Baserba, el també dibuixant Miquel Llenas, Josep Salvatella i Miquel Ros.

PACO DALMAU

Els ninotaires

Palafrugell té una llarga tradició d'escrits i il·lustracions satíriques, en publicacions que han sorgit i desaparegut al llarg dels temps, segons les circumstàncies de cada època. L'humor, unes vegades més elegant que d'altres, ha acompanyat sempre la crònica social i política de la vila, amb un retrat singular de fets, accions i decisions. La il·lustració humorística i la satírica han estat, com a complement o per si soles, protagonistes d'aquesta crònica que reflecteix, entre acudits, la realitat.

Un dels dibuixants i ninotaires que més han relatat la història recent de la vila amb les seves il·lustracions ha estat el palafrugellenc Miquel Ros (1942-2016). Ros va col·laborar amb diverses publicacions, entre elles la *Revista de Palafrugell* i l'anuari *Crònica d'un any*. Els seus dibuixos amb ploma i tinta xinesa, i les seves caricatures i acudits formen part del més valuós retrat gràfic de la realitat de la vila. Va ser un dels dibuixants dels llibres *Els Borbons en pilotes* (2012) i *Les pilotes dels Borbons* (2013), editats pel grup del diari *El Punt*. Amb un humor elegant, però punyent, plasmava en els seus dibuixos el que observava i els donava un aire jutjador, fruit d'un implícit criteri periodístic. La sala principal del Centre Fraternal exposa de manera permanent una sèrie de caricatures de Ros sobre personatges de la vila.

De dibuixants i ninotaires, a la vila n'hi ha hagut en totes les èpoques. En la història més recent destaquen, a banda de Miquel Ros, els palafrugellencs Miquel Llenas i Joan Aliu (1950). Tant Miquel Llenas, autor de la seva secció *Es Nàufrag de l'illa*, de la *Revista de Palafrugell*, i col·laborador habitual de l'anuari *Crònica d'un any*, com Joan Aliu, autor de caricatures i acudits, presenten en els seus dibuixos una visió crítica i humorística de l'activitat palafrugellenca, amb un punt de denúncia. Joan Aliu és autor d'il·lustracions en treballs com ara *Història de l'Onze de Setembre de 1714* (Edhasa, 1979); *Història de Palafrugell en còmic* (Saco Roto, 1988); *Notes de Josep Pla en còmic* (Edicions Baix Empordà, 1997), i *L'estrany cas de la sureda misteriosa* (Retecork, 2013).

Una de les sales d'exposicions del Museu de Can Mario.

PACO DALMAU

A l'esquerra, exterior del Museu de Can Mario, amb el kouros ('home jove', en grec antic) de sis metres d'alt i tres tones de pes que va dissenyar l'escultor Manel Solà, i la torre del dipòsit.

PACO DALMAU

El Museu de Can Mario

La Fundació Vila Casas va inaugurar el 2004 el Museu d'Escultura Contemporània de Can Mario. S'anomena així perquè ocupa unes instal·lacions de l'antiga fàbrica surera de l'empresa Miquel & Vincke, coneguda com Can Mario —posteriorment va tenir altres noms—. El fons permanent del museu consta de més de 200 escultures, les primeres de les quals realitzades als anys seixanta del segle XX per artistes nascuts o residents a Catalunya —n'hi ha de Joan Brossa, Isidre Tolosa, Jiménez-Balaguer... —. Al llarg de l'any la fundació organitza diverses exposicions temporals i, a la Sala Empordà, s'hi poden veure mostres d'autors vinculats a l'Empordà. Al Jardí de Can Mario, adjacent al museu, hi ha una exposició permanent a l'aire lliure d'escultures d'artistes de l'Empordà.

Des de l'obertura del museu, la Fundació Vila Casas ha organitzat premis de pintura, fotografia i escultura, els guanyadors dels quals poden realitzar una exposició individual en els cinc museus de la institució. Habitualment, els participants en aquests premis són artistes joves i poc coneguts.

La Fundació Vila Casas va ser creada l'any 1986 per l'empresari farmacèutic Antoni Vila Casas, amb l'objectiu inicial de reforçar la investigació sociosanitària. El 1998, la fundació va incorporar activitats de promoció de l'art i l'arquitectura, una faceta que va adquirir, a poc a poc, molta rellevància. Des de llavors, la institució s'ocupa de promoure l'art contemporani català, tant pel que fa a nous artistes com a la recuperació de trajectòries destacades.

Exposicions col·lectives d'Arteca.

A dalt, amb Rodolfo Candelaria i a baix, amb Josep Costa Sobrepera.

PACO DALMAU

Arteca, la promoció de l'art local

L'any 2008, a iniciativa de Tano Pisano i la seva esposa, la també artista Blandine Pellet, es va posar en marxa el projecte Arteca, un servei de la Biblioteca de Palafrugell de préstec gratuït d'obres d'autors vinculats a la vila. Entre els objectius del servei, hi ha el d'acostar l'art a tota la població interessada —sense ànim de lucre—, impulsar la vida cultural i artística del municipi i donar a conèixer el treball dels autors locals, professionals o amateurs. Qualsevol persona major d'edat que disposi del carnet del sistema públic de lectura de Catalunya pot aspirar a endur-se durant trenta dies una obra d'art a casa.

Els artistes que hi participen fan donació d'una peça d'art al fons d'Arteca i això els dóna dret a realitzar-hi una exposició durant quinze dies —s'estableix l'ordre de les exposicions per sorteig—. Amb aquest sistema, més de cent cinquanta autors han fet donació d'obres al servei, que realitza les exposicions al vestíbul de la Biblioteca.

Totes les obres exposades i cedides són informatitzades i entren a formar part d'un catàleg que es pot consultar a través del web de la Biblioteca. S'hi poden trobar obres d'artistes consolidats però també d'un munt de nous autors, de manera que aquells que no han tingut oportunitat d'entrar en el mercat professional d'art també poden donar a conèixer els seus treballs, mitjançant un aparador universal com és internet.

Penjada de llaços artístics, realitzats pels escolars de la vila.

PACO DALMAU

A dalt, il·luminació en rosa de plaça Nova, com a activitat inclosa en el dia de la lluita contra el càncer de mama.

PACO DALMAU

Pintura i solidaritat

Els artistes de Palafrugell han participat sovint en actuacions solidàries destinades al benefici d'entitats que treballen amb col·lectius amb necessitats especials o relacionats amb la lluita contra malalties. La junta local de Palafrugell de l'AECC-Catalunya Contra el Càncer organitza, per exemple, des del 2007 —amb el suport de l'Ajuntament—, la Pinzellada Solidària, una iniciativa en la qual participen desenes d'artistes de la vila. Els autors donen obres seves perquè puguin ser venudes i els beneficis es destinen íntegrament a la investigació sobre el càncer. Les obres són exposades durant uns dies al vestíbul del Teatre Municipal. Paral·lelament, coincidint amb el Dia mundial contra el càncer, cada any s'organitza un muntatge cromàtic a Palafrugell, basat en la il·luminació en tons rosats de diferents espais del municipi, com la plaça Nova o la Torre de Can Mario.

Creu Roja també ha dut a terme a Palafrugell accions relacionades amb el món de l'art, com ara una exposició, el 2015, del seu fons d'art, format per obres donades a l'entitat per artistes de renom, entre ells Miró, Tàpies, Mariscal, Pitxot, Guinovart o Cuixart.

Imatge de Labo-I, la botiga de fotografia que Miserachs va muntar a Llafranc amb Tomàs Cervera, a mitjans dels anys 60.

JOSEP GRANÉS HOSTENCH. ARXIU MUNICIPAL DE PALAFRUGELL.

Xavier Miserachs, durant una intervenció en un acte públic.

PACO DALMAU

Exposició de treballs a la Biennial Miserachs.

PACO DALMAU

Miserachs i la fotografia documental

La figura i l'obra del fotògraf català Xavier Miserachs (1937-1998) va inspirar la creació, el 1999, d'una biennial de fotografia que se celebra a Palafrugell. La Biennial de Fotografia Xavier Miserachs està dedicada a la imatge documental com a forma d'expressió artística. La seva organització està formada per fotògrafs i persones dedicades a la gestió cultural. Des de la seva creació, la biennial registra cada vegada una major afluència de públic, un augment progressiu del reconeixement per sectors especialitzats i nombrosos contactes de professionals que hi volen col·laborar. El 2015, l'organització va actualitzar els continguts de la biennial per adaptar-la als nous temps i va convocar el I Concurs d'Instagram sobre activitats quotidianes.

Xavier Miserachs va ser un dels impulsors de la renovació del gènere de fotografia documental al país. L'època en què li va tocar viure va donar a la seva obra un caràcter marcadament històric. Va seguir el gènere de reportatge fotogràfic basat en la realitat i en la interpretació per part de l'autor de situacions diverses, amb l'objectiu que les imatges parlessin per si mateixes, que oferissin un relat gràfic.

Durant dècades, va fotografiar Barcelona i la Costa Brava, amb treballs avantguardistes com ara *Costa Brava Show* (1966). A finals de la dècada dels seixanta va començar a viatjar pel món com a corresponsal de diverses publicacions. Va fer incursions també en el cinema, com a realitzador i director de fotografia de dues pel·lícules alternatives.

Miserachs es va associar amb el carismàtic palafrugellenc Tomàs Cervera per obrir el primer establiment de serveis fotogràfics a Llafranc, a mitjans dels anys seixanta, Labo-I, que oferia als turistes servei de revelat i de fotografia. L'experiència només va durar dos estius, però va servir perquè el fotògraf s'impliqués més en la vida de Palafrugell.

Postal de Casanovas sobre el carnaval antic de Palafrugell.
COL·LECCIÓ PACO DALMAU

La realitat en imatges

Des de finals del segle XIX, Palafrugell ha gaudit de la presència de nombrosos professionals i amateurs captadors d'imatges, que han deixat un immens llegat per a les generacions següents. Els primers fotògrafs no s'hi dedicaven de manera exclusiva; tenien altres mitjans per guanyar-se la vida, principalment, relacionats amb el sector taper. Entre els primers fotògrafs palafrugellencs, el més destacat, des del punt de vista artístic, va ser Jaume Ferrer i Massanet (1872-1922), que va guanyar diferents concursos a Catalunya i a l'Estat espanyol. La primera associació fotogràfica de Palafrugell la va fundar Joan Forgas i Cruañas (1830-1912), en aliança amb un soci, Ferriol, del qual no es coneixen més dades.

Els primers fotògrafs repartien la seva tasca entre la imatge de paisatges i activitats quotidianes, i el retrat en estudi o de grups, una activitat que els reportava més beneficis que no pas la fotografia artística. Els retratistes no prenen tan sols imatges aïllades dels clients, sinó que dotaven el treball de continguts ornamentals, com ara fons pictòrics, i d'un acurat posicionament dels personatges. Sovint, el resultat final era presentat amb decoració addicional.

A finals del segle XIX i durant les primeres dècades del XX, van ser nombrosos els fotògrafs forans que es van desplaçar a les costes palafrugellenques per immortalitzar els seus paisatges i la seva gent, entre ells Salvador Bonet, Josep Esquirol, Valentí Fargnoli, Amadeu Mauri, Thomas, Àngel Toldrà Viazó, Lucien Roisin i Adolf Zerkowitz. Molts dels seus treballs s'han conservat mitjançant postals, editades durant l'època, de llocs emblemàtics com ara Sant Sebastià, Calella, Llafranc i Tamariu.

El fotògraf Lluís Casanovas, passejant per Palafrugell.
PACO DALMAU

Postal editada per J. Joanola, amb plaça Nova nevada.
COL·LECCIÓ PACO DALMAU

Josep Granés

Josep Granés va ser un dels fotògrafs professionals més reconeguts de Palafrugell durant la segona meitat del segle XX. La seva activitat abastava des de l'edició de postals a la fotografia comercial, el retrat i el fotoperiodisme. Precisament, com a fotògraf de premsa, va ser corresponsal de l'agència de notícies Europa Press durant la dècada dels seixanta i es va desplaçar en nombroses ocasions a l'estranger per dur a terme aquesta feina gràfica —sovint passava la frontera per les valls d'Andorra i així feia arribar imatges a França—. Va realitzar reportatges sobre diferents temàtiques, com ara el 1959, quan va fer el seguiment del rodatge de la pel·lícula *Sombras acusadoras*, de Michael Anderson, protagonitzada per Anne Baxter i Richard Todd. Granés va prendre imatges de les escenes rodades en escenaris naturals de Tossa de Mar, Palamós i Tamariu.

Els Casanovas

Lluís Casanovas i Marquès va ser un dels representants de la primera generació de fotògrafs de Palafrugell, a finals del segle XIX. Una activitat que va seguir el seu fill, Ling Casanovas i Lallement, i el nebot d'aquest, Lluís Casanovas i Sierra. Lluís Casanovas i Marquès va iniciar la seva carrera com a fotògraf en tornar d'una estada a París, la segona meitat del segle XIX. Primer exercia la feina carregant el trípode i la càmera per desplaçar-se als llocs on se'l sol·licitava; després, va muntar l'escenari en el seu estudi, on va continuar fins que el seu fill en va agafar el relleu. L'últim de la família dedicat a la fotografia va ser Lluís Casanovas i Martínez, que va tancar l'estudi l'any 2013.

Les postals

L'arribada de les primers onades de turisme a la Costa Brava va propiciar que diversos fotògrafs de la vila encaminessin part de la seva activitat professional cap a l'edició de postals. El resultat de dècades de recollida d'imatges ha estat un munt de fons de postals, algunes dipositades en arxius i altres en mans de col·leccionistes, que recorden la imatge de la vila i els racons costaners en altres temps; tot un patrimoni gràfic.

Josep Agustí (1913-1989) va crear Agustí Selecciones Fotográficas, empresa per a la qual va realitzar i editar postals de diferents racons del municipi i de pobles del voltant, durant els anys cinquanta i seixanta del segle XX. Joanola i Ribas va ser la primera societat palafrugellenca dedicada especialment a l'edició de postals. La societat es va constituir sobretot per a aquesta tasca i les postals es venien a l'estanc que la família Joanola tenia a plaça Nova.

Lluís Maimí, durant la inauguració d'una exposició de fotografia sobre Venècia, amb alguns models i el president de la Fundació Vila Casas, Antoni Vila Casas.

PACO DALMAU

Jordi Cané, durant la inauguració de la seva exposició *75 fòssils de la memòria*, al Museu de Can Mario.

PACO DALMAU

Imatges del rodatge de la pel·lícula *Sombras acusadoras* a Tamarit, el 1957.

JOSEP GRANÉS HOSTENCH. ARXIU MUNICIPAL DE PALAFRUGELL

Qui també va editar postals, va ser el fotògraf Lluís Puignau. La majoria de les seves postals eren inicialment en blanc i negre, tot i que en va acolorir algunes a mà. Puignau es va iniciar en la fotografia com a ajudant d'un fotògraf ambulànt. Quan va arribar el moment d'establir-se com a professional, va fabricar ell mateix una càmera, amb trossos de fusta i els elements necessaris per a la captació de la imatge. Va començar a fer fotografies per fires i mercats de Palafrugell i dels pobles del voltant, arribant-hi en bicicleta, carregat amb els estris que li feien falta. Finalment, es va establir en un local a Palafrugell, on realitzava fotografies d'estudi i venia les seves postals. D'altra banda, moltes de les imatges que va realitzar el professional Pere Palahí al llarg de la dècada dels cinquanta i part de la dels seixanta, entre Sant Antoni de Calonge i Aiguablava, van ser convertides també en postals.

El canvi de generació

Des de la segona meitat del segle XX, han sorgit a Palafrugell alguns professionals que bé han perpetuat l'herència de tendència paisatgística dels primers fotògrafs, bé han innovat adaptant-se als nous temps. D'entre aquests professionals, en podem destacar alguns, com ara Esteve Salabert, reconegut fotògraf palafrugellenc, que ha captat imatges de personatges i grups de la vila, i ha dut a terme la seva tasca professional entre l'estudi i diverses exposicions; Paco Dalmau, activista cultural, col·leccionista i fotògraf, que es dedica a la fotografia de tot tipus d'activitats i personatges de la vila, a més de l'edició de postals i la publicació d'imatges en mitjans com *Revista de Palafrugell*, *Crònica d'un any* i llibres de temàtica diversa; Lluís Maimí, que des dels anys seixanta ha exposat les seves obres nombroses vegades i ha col·laborat en diversos llibres, revistes i guies turístiques; Lluís Català, que ha realitzat exposicions de fotografies sobre el món del suro, com ara *Paisatge Surrel. Mediterrani. Divers*, però que es dedica a la captació de tot tipus d'imatges; Jordi Cané, jove fotògraf innovador pel que fa a imatges, però romàntic en la tècnica —basa la seva tasca en la fotografia analògica, en blanc i negre—, i Enric Bruguera, que ha dut a terme diverses exposicions i forma part de l'organització de la Biennal de Fotografia Xavier Miserachs.

El cinema

La relació de Palafrugell amb el món del cinema ha estat sempre molt estreta, tant pel que fa a la proliferació de cineastes amateurs com al rodatge de nombroses pel·lícules en escenaris del municipi, sobretot a Calella, Llafranc i Tamarit. La primera pel·lícula professional que es va rodar a Palafrugell, concretament a Calella, va ser *Muñequita*, del director i guionista Ramon Quadreny Orellana, l'any 1940, abans de l'arribada del boom turístic. El 1946, s'hi va filmar *Tormenta de almas*, de Julio Fleischner; el 1948, *En un rincón de España*, de Jerónimo Mihura, el primer film rodat en color sota patent espanyola. L'any 1957 va arribar a Tamarit l'equip de *Sombras acusadoras*, del prestigiós director anglès Michael Anderson, pel·lícula en la qual apareixen alguns palafrugellencs.

Durant els anys 50, 60 i 70, les cales palafrugellenques van ser escollides per diversos directors de cinema per enregistrar escenes per a les seves pel·lícules, com ara el tarragoní Joan Bosch, que n'hi va filmar dues —*El último verano* i *Sol de verano*—; el valencià Germán Lorente —*Su nombre es Daphne*—; el català Antoni Ribas —*Palabras de amor*, amb Joan Manuel Serrat—; el madrileny Pedro Lazaga —*Ana dice sí*, amb Fernando Fernán Gómez i Analia Gadé—, o el català Adolfo Marsillach, que hi va gravar capítols de la sèrie de televisió *La señora García se confiesa*. Però els paisatges també van ser atractius per a cineastes d'arreu, com l'anglès Ralph Thomas, que el 1968 hi va rodar *Some girls do*; la italiana Sofia Scandurra, que hi va filmar *Io sono mia*, amb l'actriu Stefania Sandrelli, el 1977, o el nord-americà Joseph Losey, que el 1977 va portar a la Costa Brava l'actor italofrancès Yves Montand per rodar *Les routes du Sud*.

El 1983, Francesc Bellmunt va rodar a les costes del municipi escenes de la coneguda *Pa d'àngel*, i el 1988, José Antonio de la Loma va portar l'actor nord-americà Anthony Queen a l'estudi del pintor Modest Cui-xart per filmar-hi *Pasión de hombre*. El 1996, Juan Diego Botto i Faye Dunaway van protagonitzar *En brazos de la mujer madura*, dirigida per Manuel Lombardero i filmada a Calella; el 1998, Miguel Albadalejo també va triar el municipi per a la seva pel·lícula *Manolito Gafotas*, i el 2001, Felipe Vega hi va rodar *Núvols d'estiu*.

Dues imatges de Josep Puig Clausell, als anys setanta, fent els capgrossos de la vila i amb uns amics.

PACO DALMAU

Els cineastes palafrugellencs

Als anys seixanta, l'interès pel cinema i els seus encants va arribar també a Palafrugell. La vila ha tingut diversos cineastes amateurs, que han rodat llargmetratges i curtmetratges, alguns d'ells premiats en certàmens cinematogràfics: Agustí Regàs i Joaquim Esteve —*Rapto trágico*—; Lluís Molinas i E. Serrat —*El billete*—; Eduard Nicolau —*L'home i la serp*—; Víctor Dolz —*Miralls*—; Frederich Martí Gich —*Contamos contigo*—; Didac García —*L'Esmolet*—; Josep M. Vives —*Cuidado con el reloj!*— o Josep Puig Clausell —*Joc brut*—. De tots ells, els que més producció han acumulat han estat Josep M. Vives (1924-2007) i Josep Puig Clausell (1931).

Josep M. Vives era moltes coses: fuster i ebenista de professió, atleta d'afició i també carrossaire, escriptor, dibuixant, cineasta, documentalista i fotògraf. Va entrar en el món del cinema amb un documental sobre la Costa Brava, el 1964. Més endavant, es va capbussar de ple en el cinema amateur i va rebre premis per les pel·lícules *Cuidado con el reloj!* (1967) i *El hacha* (1969). També va rodar *Cleptómano*, *El camarada* o *Aventura de tardor*.

Josep Puig Clausell és també un exemple de multidisciplina: cineasta, director i guionista de teatre, actor, pintor, pessebrista, carrossaire... Ha obtingut reconeixements a alguns dels seus curtmetratges en festivals de cinema amateur de Catalunya i d'altres punts, com ara Donostia. Alguns dels seus treballs al cinema són *Joc brut* i *Són molts anys*.

Els cineclubs

L'any 1962, es va crear a Palafrugell el Foro Cine Club, com una secció independent del Patronat de l'escola d'Arts i Oficis. Aquell mateix any es va celebrar el primer concurs de cinema amateur, amb Josep M. Vives i Josep Puig entre els organitzadors. A aquest concurs, el van seguir altres sobre fotografia i documentals en color. L'any 1979, el concurs de cinema va passar a anomenar-se Biennal de Cinema Amateur de la Vila de Palafrugell. A partir d'aquesta edició, l'organització del concurs va passar a dependre del Cine Club Palafrugell, fins a l'any 1985, quan va deixar de convocar-se.

El 1989 va néixer el Cineclub Garbí, amb l'objectiu de complementar la programació comercial de cinema a Palafrugell i de promoure activitats relacionades amb el setè art. Des de llavors, programa sessions de cinema periòdiques, sessions especials per a escoles, exposicions i conferències.

La revista musical ¿Decíaís, Milord ...? al Teatre Victoria, l'abril de 1965.

ARXIU MUNICIPAL DE PALAFRUGELL.
COL·LECCIÓ TERESA PONS CERVERA

A dalt, representació teatral al Casal Popular el 18 de febrer de 1945. A l'esquerra, Montserrat Miquel i a la dreta, Assumpció Plaja.

CASANOVAS. ARXIU MUNICIPAL DE PALAFRUGELL.
COL·LECCIÓ TERESA PONS CERVERA

A baix, representació de l'obra *Celebració*, del grup Dom, al Teatre Municipal.

PACO DALMAU

El teatre

La tradició teatral estable de la vila es remunta a finals del segle XIX i principis del XX, quan l'afició per aquest gènere va augmentar i eren nombroses les companyies, professionals i d'aficionats, que estrenaven obres de manera continuada. A Palafrugell hi havia diversos teatres (Centre Fraternal, Centre Catòlic...) que acollien aquestes representacions amb gran èxit de públic. Els grups teatrals locals eren variats i tenien una gran dosi de voluntarisme (Agrupació Dramàtica Art Futur, el grup Talma, l'Agrupació de Varietat, l'Agrupació Artística Costa Brava...). Van ser molts els palafrugellencs que van passar pels escenaris dels diferents teatres locals, amb la representació de nombroses obres, de vegades versions, de vegades inèdites. Representacions i obres que, al llarg del segle XX, van veure la llum gràcies a impulsors palafrugellencs enamorats d'aquest art, com Josep Puig Clausell o Lluís Molinas, actors, directors, escenògrafs, guionistes i creadors de companyies, tot en un.

L'art escènic del segle XXI

Des de principis del segle XXI, diverses companyies de teatre amateur presenten les seves funcions de manera més o menys continuada al Teatre Municipal: Àgora, especialitzada en musicals —ha interpretat, per exemple, *Mar i cel*—; Babel Teatre —nascuda a instàncies de l'Aula de Teatre—, Dom Teatre —amb obres com *La filla del mar* o *Salomé*—, Cia. Cefeida —grup d'adults de nivell avançat de l'Aula de Teatre— i Dansa Teatre —nascut de l'Aula de Dansa—, en són les principals. Dom Teatre ha guanyat diversos premis en concursos de teatre amateur a la millor obra i als millors actors.

Representació dels Pastorets al Casal Popular als anys 30.
ARXIU MUNICIPAL DE PALAFRUGELL. COL·LECCIÓ FAMÍLIA BOFILL

Escena dels Pastorets de Palafrugell, ja al segle XXI.
PACO DALMAU

L'Aula de Teatre

L'Aula de Teatre de Palafrugell va començar a funcionar el curs 2003/2004. Com a derivació d'aquesta activitat, es va crear l'associació Actua, d'usuaris i amics de les aules de teatre i cinema de Palafrugell, i l'Associació cultural Dell'Arte espectacles. L'objectiu de les associacions és realitzar activitats lúdiques, pedagògiques i socials relacionades amb les arts escèniques i el cinema. Els alumnes, adults i infants, posen en pràctica ben aviat les seves habilitats, amb la representació de fragments d'obres conegudes, com ara *Desig*, de Josep M. Benet i Jornet, o *Somni d'una nit d'estiu*, de William Shakespeare. La seu principal de l'aula és el Teatre Municipal i han estat desenes d'alumnes els que hi han passat des de la creació del servei.

Els Pastorets

Les representacions nadalenques d'*Els Pastorets* a Palafrugell a l'última dècada del segle XIX, ha presentat diferents versions, entre elles la tradicional de Josep M. Folch i Torres —*Els Pastorets o l'Adveniment de l'Infant Jesús*— i una altra de Josep Puig i Clausell —*Nit de Nadal*—. El 2012 es van celebrar els 120 anys de representació d'*Els Pastorets* a la vila, amb diverses activitats i l'edició del llibre *Pastorets Palafrugell 60+60*, en al·lusió a l'escenificació de 60 anys de les primeres versions i 60 més de la de Folch i Torres. En el llibre es fa un repàs cronològic de l'espectacle a la vila i una anàlisi de la versió de Folch i Torres, a més d'un resum històric i una explicació d'anècdotes de les representacions.

Al llarg de tots aquests anys han estat diversos els grups d'aficionats que han representat l'obra nadalenca. Josep Puig Clausell i Lluís Molinas van ser, en diferents èpoques, impulsors d'aquests grups. La companyia Les Bambolines, que posava en escena *Els Pastorets de Palafrugell* des del 2007, es va acomiadar el 2015.

Jornada sobre educació organitzada per la Fundació Pallach.
PACO DALMAU

La vídua de Josep Pallach, Teresa Juvé, en un acte de la fundació.
PACO DALMAU

La recerca i la difusió del coneixement

A la vila, tenen seu diverses entitats que es dediquen a la difusió del coneixement en diferents àmbits i a l'organització de manifestacions alternatives d'expressió. Sota el lema «Tothom educa, s'educa tothom; fem xarxa», un grup de voluntaris interessats en la millora de l'educació global va crear, a finals de 2009, la Fundació Josep Pallach, amb l'objectiu de complementar totes les accions educatives que es porten a terme des de les administracions i altres institucions. El nom de la fundació és un reconeixement a la tasca realitzada pel mestre, pedagog i polític empordanès Josep Pallach (1920-1977), que va viure intensament l'exili després de la Guerra Civil i es va implicar de ple en la reforma educativa a Catalunya, als anys setanta. Del patronat de la fundació en formen part artistes, activistes i educadors, a més d'institucions com l'Ajuntament de Palafrugell, la Universitat de Girona, la Fundació Josep Pla i la Fundació Cuixart.

La Fundació Josep Pallach entén que la societat actual reclama cooperació entre els diferents agents educatius i que és important fer arribar el missatge que l'educació és tasca de tots: escoles, administracions i famílies. Per aconseguir els seus objectius, l'entitat duu a terme jornades, seminaris, tallers, conferències, estudis i projectes de recerca, i publicacions diverses de difusió i anàlisi.

D'altra banda, existeix L'Ateneu de Palafrugell, un espai on, de la mà d'un grup de joves, es realitzen activitats culturals (xerrades, passis de vídeo, conferències, concerts), socials (conferències, sortides...) i de lleure. És un espai obert i autogestionat, destinat al desenvolupament del pensament crític, humanista i alternatiu.

En matèria de recerca i difusió del coneixement, és destacable la tasca que realitzen diverses institucions palafrugellenques, com ara l'Arxiu Municipal, dedicat a la gestió de la documentació de l'Ajuntament i de nombrosos fons, a més de la protecció i recuperació del patrimoni documental del municipi; la Biblioteca, que posa diversos mitjans a l'abast dels ciutadans perquè accedeixin al coneixement i participin en activitats educatives; el Centre Municipal d'Educació, que impulsa i promou l'acció educativa municipal entre tots els habitants del poble, i el Centre de Documentació Ramir Medir, que disposa d'un gran fons sobre el món del suro. És remarcable també l'activitat que duen a terme els centres escolars de la vila, amb l'organització de tallers i premis de recerca.

Ballada de sardanes
a plaça Nova.
PACO DALMAU

Plana del setmanari Baix Empordà,
del 23 d'abril de 1932,
sobre els balls de primavera.
ARXIU MUNICIPAL DE PALAFRUGELL

Festes i esports

Així com la cultura, l'esforç empresarial i l'empenta han format part sempre del tarannà dels palafrugellencs, la festa i la gresca han estat els complements ideals per a una societat que es defineix alegre, malgrat els ensurts de la història. Els carnavals, les manifestacions humorístiques i la música han acompanyat els habitants de la vila en tots els temps, com a elements per allunyar els maldecaps i celebrar la vida. De tots ells, el carnaval de carnavals, el Carroussel Costa Brava, n'és l'estrella.

La documentació existent i la memòria popular recorden festes a Palafrugell per qualsevol motiu. La gresca en els casinos, cafès i sales de ball animaven l'existència, no sempre planera, dels vilatans de mitjan segle XIX i principis del XX. La festa major i les festes de barri, els balls de Cap d'Any, cercaviles, orquestres que tocaven pels carrers i altres celebracions puntuals, com ara la Festa de la Flor (1914-1916), formaven part de la vida festiva del poble. Després d'un període d'apatia social provocat pels revessos econòmics mundials i per la dictadura de Primo de Rivera, el 1928, un grup de joves de la vila van decidir posar fi a l'adormiment general de la població i es van proposar la recuperació del carnaval —havia estat un dels esdeveniments més importants de la comarca a principis del segle XX—. Era la Colla dels 13 i la va encertar de ple, perquè l'èxit va ser memorable. Durant tres dies, la música, els balls, les màscares i finalment, la desfilada de carrosses i comparsses —concebuda com a rua benèfica—, van omplir Palafrugell de so i color.

Ball de vestits regionals a El Tabarín, 27-02-1968. Conjunt Estels Blaus.
ARXIU MUNICIPAL DE PALAFRUGELL. COL·LECCIÓ GUILLEM FRIGOLA PLAJA

Des de llavors i fins a la Guerra Civil, els actes de carnaval de la vila atreïen nombrosos visitants. Dues sales de ball destacaven d'entre les altres: la del Fraternal i la del Mercantil. S'hi feien els balls, s'hi llegien testaments satírics i s'elegien les noies més boniques de la vila. Habitualment, els balls eren amenitzats per la Principal de Palafrugell, tot i que hi passaven altres orquestres del poble i de la comarca. La desfilada de carrosses —per regla general, més d'una quinzena— sortia del carrer Pi i Margall i anava cap al carrer de Cavallers, passant per plaça Nova i envoltant l'antiga muralla. I es donaven uns premis, a les millors carrosses i comparses, una tradició que va ser recuperada als anys seixanta pel Carroussel Costa Brava.

El juliol de 1936, tota celebració va quedar estroncada. La festa major d'aquell any va quedar parcialment suspesa i, en endavant, el carnaval amb tot luxe de detalls no es va tornar a recuperar fins al 1963, sota el nom de Festes de Primavera. Després de la guerra i de la implantació de l'estricta règim franquista, els carnavals van ser considerats immorals i van quedar prohibits. La població, però, no es va resignar i va continuar organitzant els anomenats *bailes regionales*, que eren balls de disfresses, tot i que no es podia portar la cara coberta ni fer cap referència a qüestions polítiques o religioses. Va ser en els anys de postguerra, concretament el 1950, quan es va crear la Tustarrada, una colla de joves esbojarrats que animava les festes de la vila, sobretot els balls de disfresses i la festa major. L'experiència va durar uns anys i finalment es va dissoldre, però un dels impulsors, el carismàtic Tomàs Cervera, la va recuperar el 1977. Des de llavors, la Tustarrada ha representat l'esperit de disbauxa i gresca de la vila, animant, sobretot, el Carroussel.

Carroussel de les Festes de Primavera de l'any 1966.
Eduard Bofill Blanch.
ARXIU MUNICIPAL DE PALAFRUGELL

Modest Cuixart amb les pubilles de les Festes de Primavera, als anys vuitanta del segle XX.
PACO DALMAU

Les Festes de Primavera

Als anys seixanta van sorgir nombrosos moviments en contra del règim franquista, els quals, malgrat els continus intents de les autoritats falangistes d'ofegar-los, van marcar l'inici de la decadència de les normes imperants. Accions populars de protesta, nous moviments culturals, campanyes en defensa de la llengua, creació de sindicats de pensament lliure... Tot plegat abocava a una punta de llibertat —no en la pràctica, però sí en l'esperit col·lectiu.

L'any 1963, un grup d'activistes de Palafrugell, contagiats per les primeres passes que es feien cap a la llibertat, van intentar recuperar la festa del carnaval, però el Govern Civil de Girona ho va prohibir de manera categòrica. Entre aquests activistes, hi havia Josep Puig Clausell, Tomàs Cervera, Josep Soler i Josep Serra. La negativa franquista no els va aturar i, després que la junta del Centre Fraternal —presidida llavors per Josep Serra— decidís que el carnaval s'havia de tirar endavant, es va acordar que la celebració canviaria de data: es faria a l'abril —més endavant, s'establiria que havia de coincidir amb la Pasqua Granada— i se li canviaria el nom pel de *Fiestas de Primavera*. Així, els actes de carnaval quedaven camuflats i finalment, el Govern Civil els va autoritzar —va fer falta molta insistència i paperam—. L'abril de 1963 es van fer les primeres Festes de Primavera, la festa popular més important a la vila després de la Guerra Civil.

Amb una espècie de fusió entre els actes de l'antic carnaval i els balls de primavera d'abans de la guerra, els impulsors de les Festes de Primavera aconseguïen recuperar la gresca i la disbauxa, sobretot amb la desfilada de carrosses i comparses, el Carroussel Costa Brava.

Tomàs Cervera i Manel Bisbe, el 'Gitano de la Costa Brava', dalt d'una carrossa, als anys setanta del segle XX.

PACO DALMAU

Cervera i el 'Gitano', de festa a La Xicra, de Palafrugell.

PACO DALMAU

El Carroussel Costa Brava

La desfilada de carrosses i comparses ha estat, des de llavors, l'acte central de les Festes de Primavera de Palafrugell. La primera desfilada, la de 1963, amb 16 carrosses i més de 150 participants, va ser espectacular i va recordar, de ple, la rua carnavalesca dels millors anys de la vila. Malgrat les semblances amb el carnaval d'abans de la guerra, les autoritats franquistes no van donar senyals d'haver-se sentit enganyats —almenys, mai es van manifestar en aquest sentit— i el Carroussel va encetar una tradició que encara perdura, cada vegada amb més esforç artístic i desplegament de mitjans.

En aquella primera edició, sota la vigilància *in situ* d'Enrique de Inclán, governador militar de Girona, es va recuperar l'elecció de la reina de les festes, una iniciativa que ja es duia a terme en els antics balls de primavera. El primer títol de reina va ser atorgat a la ballarina i cantant de flamenc Carmen Amaya, però aquesta, per un compromís professional, no hi va poder assistir i va delegar la seva representació a Antoñita Barrera, primera ballarina del Liceu. Des de llavors, en cada edició s'escollien les pubilles —eren proposades per les entitats del poble— i d'entre elles, la reina de les festes. El 2008, però, es va decidir que aquesta no era una activitat adequada als nous temps i es van deixar d'escollir pubilles.

La carrossa guanyadora del primer Carroussel va ser *Sputnik*, de la colla de l'Sport Bar, una al·legoria de la cursa espacial entre russos i nord-americans, tema d'actualitat aquells anys. La presidència d'honor creada per a la primera edició estava formada per autoritats i personatges del món artístic del moment: Joan Gich i Girbau, alcalde de Palafrugell; Pere Ordís i Llach, alcalde de Girona; Enrique de Inclán, governador militar de Girona; Carles Sentís i Anfruns, director de l'agència EFE; Amparo Soler Leal, actriu; Albert Puig Palau, industrial i promotor artístic, i Francesc Ribera, pintor.

El Carroussel atrau milers de persones a Palafrugell. A la imatge, la carrossa guanyadora de l'edició del 2016, Araknit's.

PACO DALMAU

La carrossa que va quedar en segon lloc en l'edició del 2016 del Carroussel, Star Tours.

PACO DALMAU

A poc a poc, es van introduir novetats en el programa, com ara el pregoner, cartells anunciadors realitzats per artistes de la vila i activitats paral·leles a la festa carnavalesca —gimcanes, xocolatades, sardinades, exposicions d'art, festivals esportius...—. El 1978, es va constituir el Grup Festes de Primavera, per gestionar les festes i el Carroussel. Estava format per carrossaires, excarrossaires i persones vinculades a les activitats de les festes. L'organització es va independitzar, doncs, de l'Ajuntament, tot i que aquest va mantenir la subvenció anual i els serveis d'ordre públic necessaris. El pas del temps i circumstàncies diverses van portar a la dissolució del grup el 2015, moment en què l'Ajuntament es va tornar a encarregar d'organitzar les festes, amb l'assessorament de l'Associació de Colles Carrossaires de Palafrugell, entitat dedicada a tramitar les necessitats de les colles i vetllar pels seus interessos, debatre sobre els problemes que puguin sorgir i regular la participació en el Carroussel.

Fer carrosses

Fer carrosses es converteix en una activitat gairebé frenètica en els mesos anteriors a la celebració del Carroussel. Els carrossaires són gent de la vila que afegeixen a la seva feina diària les hores que calguin per aixecar, any rere any, les noves carrosses. I les comparses —les que acompanyen les carrosses i les que es presenten en solitari— estan formades per vilatans que també es passen setmanes assajant per al dia assenyalat. La producció creixent —en quantitat, magnitud i qualitat— de les carrosses presentades, va aconsellar la creació d'un espai adequat per a la realització dels treballs. Així, el 1998 es va inaugurar un local situat al polígon industrial de la vila, amb capacitat per a nou colles. Més endavant, el 2006, els carrossaires serien traslladats a una nova nau, de majors dimensions i més adequada a les seves necessitats.

Elaboració de carrosses,
a la nau dels carrossaires.
PACO DALMAU

La mainada
també ajuda a fer
carrosses.
PACO DALMAU

La Fanguejada,
una de les activitats
de les Festes de
Primavera.
PACO DALMAU

El Carroussel ha viscut èpoques de més esplendor i altres de menys, però sempre ha mantingut uns mínims de nivell artístic i espectacular, gràcies al treball de les colles, que han anat variant al llarg del temps — en *moren* algunes i en *neixen* d'altres—. L'anomenada d'aquest espectacle, que cada primavera recorre els carrers de la vila, ha atret l'atenció de colles foranes dedicades a assistir a carnavals arreu, que hi participen amb les seves creacions de carrosses no inèdites. En conjunt, la desfilada pren unes dimensions considerables, com en els millors temps del carnaval de la vila.

S'estableixen quatre categories de premis: dos per a treballs inèdits, carrosses i comparses, i dos més per a no inèdits, també carrosses i comparses. Totes les carrosses i les comparses reben premis, de major a menor quantitat, segons la classificació. La carrossa guanyadora rep habitualment, a més, el premi Carnaval de Carnavals, i s'atorguen alguns accèssits: millor vestuari, millor comparsa de carrossa, millors efectes especials i un de lliure elecció del jurat. Els premis s'entreguen en una festa, la nit mateix de la desfilada.

Una setmana de festa

La desfilada carnavalesca és el punt culminant de les Festes de Primavera, però el programa d'activitats és molt extens: abasta tota una setmana i implica diverses entitats del poble. El programa inclou des dels espectacles infantils i les activitats com la Fanguejada —elaboració de peces de terrissa— o la Fireta Solidària —les escoles organitzen parades per vendre productes antics o elaborats de nou, amb la destinació dels beneficis a causes solidàries— fins als concerts en diferents espais del municipi, exposicions, esdeveniments culturals, cercaviles, mercats diversos al carrer o trobades esportives.

Decoració de patis, durant la celebració de Flors i Violes.
PACO DALMAU

Actuacions musicals al carrer, en el marc de Flors i Violes.
PACO DALMAU

Flors i Violes

Des de l'any 2010, Palafrugell rep l'arribada del bon temps amb el festival Flors i Violes —pels volts de Sant Jordi i de vegades, coincidint amb la diada—, un esdeveniment que combina les creacions artístiques basades en flors i la música als carrers, amb l'acompanyament d'altres activitats —més d'un centenar—, com ara culturals, educatives i gastronòmiques. L'organització —l'Àrea de Cultura de l'Ajuntament i l'Institut de Promoció Econòmica— crea un circuit de patis, tant públics com privats, per engalanar-los amb flors o amb creacions artístiques evocadores de la primavera, uns treballs realitzats per artistes de renom. Rosa Aguiló, Enric Iglesias, Lluís Bruguera o Tano Pisano han estat alguns dels artistes que han creat art en diferents punts del municipi amb motiu del Flors i Violes. Són treballs artístics realitzats només per a la setmana que dura el festival, tot i que en alguns casos, les decoracions hi resten més temps, com és el cas de la creació de grans dimensions amb aires mariners que Enric Iglesias va fer el 2014 al porxo del Mercat del Peix. Tots els treballs artístics realitzats pel Flors i Violes tenen algun significat especial, en relació amb l'entrada de la primavera, temàtiques que identifiquen Palafrugell o, simplement, com a mostra de la visió de cada artista sobre l'espai que ha de decorar.

Entre els espais més populars o coneguts, hi ha plaça Nova, Can Genís, el Centre Fraternal, el Mercat, la Fundació Cuixart, el Museu de Can Mario de la Fundació Vila Casas, el Museu del Suro, la Bòbila Vella, la Fundació Josep Pla, la Biblioteca o el pati de L'Energia. El festival és una oportunitat també per descobrir racons que el visitant no recorre habitualment o patis que solen estar tancats al públic al llarg de l'any.

Activitats amb els colors com a protagonistes, durant els dies de Flors i Violes.

PACO DALMAU

Els carrers de la vila queden decorats, durant tot el festival.

PACO DALMAU

Les violes i el menjar

Les creacions artístiques es completen, durant els dies del festival, amb actuacions musicals de petit format en diferents espais. Les formacions que hi actuen provenen, en general, de l'extens panorama musical català i hi tenen una presència destacada els grups creats a l'empara del Centre Autoritzat d'Ensenyaments Artístics Professionals de l'Escola de Música de Palafrugell —el segon conservatori de les comarques gironines, després de l'Isaac Albéniz de Girona— o els espectacles programats per Joventuts Musicals de Palafrugell. Alguns dels artistes o grups que hi actuen ja són consolidats, però d'altres tenen una bona oportunitat per donar-se a conèixer mitjançant el festival. Espais públics i privats acullen les diferents actuacions.

La gastronomia sempre ha format part de la programació del festival: menús per a aquesta setmana especial, dinars i sopars populars, tallers... L'objectiu és promoure tots els valors de la vila i la gastronomia, sens dubte, n'és un. Des de l'edició del 2016, Flors i Violes inclou l'oferta de l'Street Food-Food Truck, un espai destinat a la gastronomia originària de diferents països, complementat amb música i activitats, i situat en el recinte dels antics forns d'aglomerat de la Bòbila Vella.

Balls a plaça Nova, durant la festa major de Palafrugell.

PACO DALMAU

La festa major

El 20 de juliol és Santa Margarida, patrona de Palafrugell —l'altre patró és sant Martí—, i la vila viu, al voltant d'aquesta data, una setmana d'activitats diverses. És la festa major, una celebració que té orígens ancestrals i que ha evolucionat amb el pas dels temps, tant pel que fa als espais com a les característiques dels actes que s'hi organitzen. Els escenaris de les diferents activitats s'han modificat a mesura que el creixement urbanístic i demogràfic del municipi ho han fet recomanable, però s'han mantingut alguns espais tradicionals per a balls i ballades de sardanes, com ara plaça Nova.

Plaça Nova i el Camp d'en Prats eren els punts on tradicionalment, des de finals del segle XIX fins a mitjans del XX, es concentraven tots els actes de les festes. El Centre Fraternal instal·lava a la plaça un entarimat i una vela cobria el carrer adjacent, ple de taules i cadires. El teatre era escenari de l'actuació d'orquestrats. El Camp d'en Prats acollia la fira d'atraccions, fins que, ja a finals del segle XX, les dimensions de les parades i nous enginyers mecànics van aconsellar traslladar-les a un espai dels afores de la vila. Concerts de música clàssica, audicions de sardanes, balls populars, sessions de putxinellis, teatre i espectacles de circ donaven forma al programa de la festa major d'abans de la Guerra Civil.

Al segle XXI, la festa n'és una altra. Es conserven les activitats tradicionals, com les sardanes, els concerts clàssic, els balls i la Sardana de l'alcalde —davant de l'església, sortint de l'ofici en honor de santa Margarida—, però s'hi han afegit propostes adaptades a les exigències de la nova societat. Així, es programen concerts de música actual, exposicions, xerrades, visites guiades, tallers, exhibicions de dansa, actuacions de castellers... I un espai de barraques d'entitats del municipi destinades al gaudi de la gent jove.

Ambient i concerts
a la zona de barraques
de la festa major,
Festa a la Nit.
PACO DALMAU

Les barraques

El 1994, un grup de joves del poble es va unir per reivindicar un espai de festa major destinat al jovent; un lloc on poder fer-hi concerts, anar de festa i reunir-se els integrants d'una colla i l'altra. L'Ajuntament va acceptar la proposta, amb l'única condició que els impulsors de l'espai s'havien de constituir com a grup. Així, va néixer l'Associació Crack94. L'associació es va posar en contacte amb entitats del municipi que volguessin prendre part en la iniciativa i muntar les seves barraques per als dies de la festa. Inicialment, l'espai escollit va ser el pati d'Els Ametllers, tot i que més endavant van ser traslladades a l'aparcament de l'INS Baix Empordà. Al llarg dels anys, s'hi han afegit més entitats i s'hi han programat actuacions de diferents gèneres musicals, entre els quals rock, heavy, ska, pop... L'Associació Juvenil Birres Braves ha pres el relleu a Crack94, i l'esdeveniment ha estat batejat amb el nom de Festa a la Nit.

El programa

Abans de la Guerra Civil, pels voltants dels anys vint, s'editava a Palafrugell *El programa de la Festa Major*, un llibre que, a més dels detalls dels actes organitzats, incloïa, per exemple, cròniques, receptes de cuina, articles sobre història local, poemes, notícies i fotografies del municipi. El llibre va viure quatre etapes: la d'abans i després de la Guerra Civil; una altra des de 1940 fins a 1955; la de 1956 a 1978, fruit de la col·laboració entre Bernat Causa i Lluís Molinas; una tercera entre 1979 i 2004, i la represa a partir del 2005 fins al 2011, en què es va deixar de publicar. En les planes de les diferents edicions hi han presentat textos nombrosos escriptors i periodistes palafrugellencs, representants d'entitats i associacions, actors, artistes i, en general, personatges destacats del municipi.

D'altra banda, per la festa petita de Sant Martí, l'11 de novembre, a la vila s'organitzen diverses activitats, com ara ballades de sardanes, que atrauen balladors d'arreu de Catalunya, i concert corals.

Travessa de la badia,
durant la festa major
de Llafranc.
PACO DALMAU

Activitats infantils,
durant la festa major de Llafranc.
PACO DALMAU

Rua de festa major, a Calella.
PACO DALMAU

Les festes majors de nuclis i barris

Els diferents nuclis i barris que formen part del municipi de Palafrugell celebren, sobretot al llarg de l'estiu, les seves pròpies festes majors. Les de més tradició són les de Calella, Llafranc, Tamariu i Llofriu.

Calella

L'Associació de Veïns i Amics de Calella i l'Associació Recreativa Xocolatera de Calella organitzen, a finals de juny, la festa major de Sant Pere. Espectacles infantils, sardanes, cantades de cançó tradicional i havaneres, i la rua de Calella formen part del programa d'aquesta festa. Coincidint amb Sant Pere, l'Associació d'Amics de la Vela Llatina organitza, des de 1992, la Trobada de Vela Llatina, a la platja del Port Bo, una trobada inclosa en el calendari d'activitats de la Federació Catalana per la Cultura i el Patrimoni Marítim i Fluvial.

Barri de Sant Roc de Calella

El cap de setmana següent a la festivitat de la Mare de Déu d'Agost (15 d'agost), el barri de Sant Roc celebra la seva pròpia festa, amb sardanes, ball, jocs infantils, activitats de platja, concurs de pesca, cantada d'havaneres, gimcanes... Tot plegat, ho organitza l'Associació Cultural i Recreativa Amics de Sant Roc, i la primera festa documentada en aquest barri data de 1945.

Llafranc

Santa Rosa és la patrona de Llafranc i la seva festivitat és el 30 d'agost. L'Associació Cypsele de Veïns de Llafranc i l'Associació de Veïns i Amics de Llafranc són les encarregades d'organitzar la festa major de Santa Rosa, que inclou sardanes, animació infantil, balls i, d'entre totes les activitats, la més destacada és el tradicional concert de les corals palafrugellenques Nit de Juny i Els Violets, a l'església. El primer dissabte de setembre, coincidint amb les celebracions de Santa Rosa, l'Associació de Veïns i Amics de Llafranc organitza el Mercat Boig (des de 1980) i la Fira d'Art (des de 1974), que tenen lloc al passeig Cypsele i a la plaça Promontori. El Mercat Boig, amb la participació sobretot de mainada, s'anomena així perquè s'hi pot trobar qualsevol producte a qualsevol preu. La Fira d'Art inclou també antiquaris i brocanters.

A dalt, pesca de pilotes, durant la festa major de Tamariu.

PACO DALMAU

A baix, cantada d'havaneres a la platja de Tamariu.

PACO DALMAU

Activitats infantils, a la festa major de Llofriu.

PACO DALMAU

Tamariu

El 15 d'agost, Tamariu celebra la seva festa major, amb balls, animació infantil, havaneres i activitats relacionades amb l'entorn mariner, com ara el tradicional llançament de síndries i pilotes a l'aigua, perquè puguin ser pescades pels participants. L'Associació de Veïns i Amics de Tamariu n'és l'organitzadora.

Llofriu

L'Associació de Veïns de Llofriu organitza el segon o el tercer cap de setmana d'agost la festa major, amb espectacles infantils, balls, sardanes, mercats, atraccions, la Festa Country, el ja tradicional partit de futbol i la Nit Jove —concerts de grups d'actualitat—. La festa petita, festa del patró del poble, Sant Fructuós, se celebra el 23 de gener.

La festa als barris

Al llarg de la història, els diferents barris de Palafrugell han organitzat les seves pròpies festes petites, com una expressió de convivència i bon veïnatge. Les festes s'han celebrat de manera més o menys continuada en alguns d'aquests barris, mentre que en altres s'organitzen de tant en tant, segons les circumstàncies econòmiques i socials. Les associacions de veïns s'encarreguen de tirar endavant les festivitats i les activitats són diverses, des de sopars populars i balls, fins a espectacles i jocs per a la mainada o tornejos esportius.

El col·lectiu de Birres Braves, durant la festa major de 2015.

PACO DALMAU

Birres Braves, durant la cercavila de la festa, amb els gegants de Palafrugell, el pastor i la sirena, en Pitu i la Lluna.

PACO DALMAU

Les entitats juvenils

Moltes de les activitats lúdiques que s'organitzen a Palafrugell no serien possibles sense el compromís de diverses entitats i associacions. A banda de les associacions de veïns dels barris i nuclis del municipi, que s'encarreguen d'organitzar les festes i activitats corresponents al seu àmbit al llarg de l'any, entre finals del segle XX i principis del XXI han sorgit en el municipi grups de joves que s'han constituït com a entitats per poder dinamitzar l'oci de la societat palafrugellenca.

D'entre aquestes entitats, la que més destaca —per continuïtat i volum d'activitat— és l'Associació Juvenil Birres Braves, que va néixer per iniciativa dels joves del Club Handbol Garbí, amb l'objectiu de promoure actes de caire social i lúdic per a joves. Entre les activitats que impulsen hi ha l'Handbol Night Fever, la Festa d'Hivern, la Festa del Caga Tió, la Festa de Cap d'Any, la Festa a la Nit, i la Marató. L'associació va rebre un reconeixement, en el marc de l'entrega dels Premis Peix Fregit 2012, com a entitat innovadora.

Altres entitats juvenils organitzadores d'actes a la vila són l'associació juvenil A Pala Donem la Nota, dedicada a la promoció de concerts per a joves, sobretot amb grups i músics de la població; l'Associació Nosa Col·lectiu, que es decanta per la promoció de música independent en directe; l'Agrupament Indika-Escoltes de Palafrugell, que treballa per difondre determinats valors entre els joves en relació amb els fonaments de l'escoltisme, pel que fa a conèixer, protegir i respectar el medi natural, i l'associació Braveskate, que té com a objectiu promoure l'esport del monopati i vetllar pel manteniment i millora de la pista de skate del parc del Bruguerol.

La folklorista Eulàlia Hortal, exdirectora de l'Esbart Mestre Sirés, durant la gala en què va rebre el Premi Peix Fregit 2013.
PACO DALMAU

Josep Bastons, en rebre la Medalla d'Honor de l'Ajuntament de Palafrugell, el 2016.
PACO DALMAU

Els premis ciutadans

Les activitats i esforços d'entitats i personatges a favor de la vila han estat reconeguts al llarg dels temps per guardons i premis ciutadans, instituïts per l'Ajuntament o per entitats privades. Des de l'Ajuntament, s'atorguen distincions sense periodicitat, és a dir, quan la institució ho creu convenient. Així, a data de 2016, la vila tenia atorgades tres distincions de fill predilecte: a l'industrial surer Josep Torres i Jonama (1857-1946), mecenes d'activitats culturals, educatives i esportives; al també industrial surer Joan Miquel i Avellí, fundador de Can Mario i impulsor d'iniciatives com ara el club de futbol, l'Ateneu, la Biblioteca i la revista *Baix Empordà*; i Josep Pla i Casadevall, l'escriptor més universal de la vila, referència de la literatura catalana. D'altra banda, el pintor barceloní Modest Cuixart va rebre la distinció de fill adoptiu de la vila. De medalles d'honor, n'hi ha de concedides a Albert Rocas Comas, jugador d'handbol, i a Antoni Miguel Parra, ciclista, pels seus mèrits esportius, a l'escola Vedruna (pels seus 150 anys), al Futbol Club Palafrugell (pels seus 100 anys), i al músic i compositor Josep Bastons i Fàbrega, per la seva llarga trajectòria en el món de l'havanera.

L'Ajuntament atorga també diplomes al mèrit ciutadà, honor que s'emporten persones, entitats, institucions o empreses que han realitzat activitats destacades que donen prestigi a la vila. En aquest apartat, fins al 2016, han estat distingits el Centre Fraternal (societat recreativa creada el 1887), l'entitat cultural Cine Club Garbí, l'esparteria i cistelleria Blanch (fundada el 1915), la fleca Can Baldiri (fundada el 1856), la sabateria Cama (fundada el 1865), l'activista cultural Lluís Molinas i Falgueras, a l'Associació de Veïns i Amics de Calella (AVAC) i al grup d'havaneres Port Bo, aquests dos últims, coincidint amb la commemoració dels cinquanta anys de la Cantada d'Havaneres de Calella.

Els Premis Peix Fregit

L'editorial Edicions Baix Empordà i l'equip de l'anuari *Crònica d'un any* entreguen cada any, des de 1983, els Premis Peix Fregit, que inclouen el guardó Peix Fregit a una trajectòria; les distincions de Palafrugellencs de l'Any, per activitats realitzades durant l'any objecte de l'anuari, i el reconeixement a la Millor Iniciativa de l'Any. Els premis es van instituir per reconèixer la tasca realitzada per persones, associacions, grups, clubs i qualsevol entitat de Palafrugell, tasca ciutadana sovint amagada que, d'una altra manera, no tindria notorietat.

Equip de futbol de l'Ateneu Palafrugellenc, 1916-1917.
ARXIU MUNICIPAL DE PALAFRUGELL,
COL·LECCIÓ PALAFRUGELL FUTBOL CLUB

L'equip de la UD Palafrugell, abans del partit amistós que va jugar contra el FC Barcelona amateur, al camp del Casal Popular, dins dels actes de la Festa Major de Palafrugell de 1953. A la imatge, Di Stéfano (al mig de la fila de baix), amb la samarreta del Palafrugell.
PERE SOLER ELIAS. ARXIU MUNICIPAL DE PALAFRUGELL, COL·LECCIÓ LLUÏSA SOLER PLANAS.

L'esport

Palafrugell és la seu d'un munt de clubs que abasten moltes de les disciplines esportives existents. Futbol, handbol, bàsquet, atletisme, hoquei, patinatge, ciclisme, vela, tennis, bitlles catalanes, petanca, escacs... La llista d'entitats esportives en competició és llarga, però algunes de les disciplines han assolit èxits extraordinaris al llarg de la seva història. Aquest és el cas, per exemple, del Futbol Club Palafrugell, un dels clubs històrics del futbol a Catalunya, creat l'any 1909. El 1911 va ser fundada la secció d'esports de l'Ateneu Palafrugellenc i el 1920, es va instaurar el nom de Palafrugell Futbol Club —més endavant seria canviat pel de Futbol Club Palafrugell—. Inicialment, l'equip jugava en el camp del Casal Popular, fins que el 1971 es va traslladar al recent inaugurat estadi municipal Josep Pla i Arbonés. Tant el futbol com el club han tingut sempre un paper destacat en l'esport i la societat de la vila. El primer equip del club ha militat en diferents categories al llarg de la seva història. El 1931 va ser tot un esdeveniment l'ascens de l'equip a la divisió d'honor del futbol català, alguns anys després d'haver-se endut, durant dues temporades seguides, el campionat de Catalunya.

Va ser la temporada 1932/33 quan el primer equip es va endur la major glòria quedant tercer en el campionat de Catalunya, darrere de l'Espanyol i el Barça, situació que li va permetre disputar el campionat d'Espanya. Després de la Guerra Civil, el primer equip, tocat per diferents crisis i per la marxa de jugadors cabdals, es va situar en categories inferiors, des de la tercera divisió espanyola en avall. Tot i això, els èxits dels diferents equips del Futbol Club Palafrugell han estat constants, i això ha permès el foment d'aquest esport entre els més joves, mitjançant la creació d'equips de base, estades esportives i participació en tot tipus de campionats. D'altra banda, la modalitat de futbol sala també té la seva representació a la vila, amb el Club Palafrugell Futbol Sala.

A dalt, exhibició del Club Patinatge Artístic Palafrugell. PACO DALMAU
A baix, partit del Club Hoquei Palafrugell. PACO DALMAU

Entrenament dels jugadors del Club Handbol Garbí.
PACO DALMAU

La modernitat arribava a l'esport

En la segona meitat del segle XX, noves especialitats esportives arribaven a la vila, seguint les modes internacionals que empenyien amb força en el món de l'esport. L'any 1954, un grup de joves de la vila van iniciar l'aventura de crear un equip d'hoquei sobre patins. A partir de llavors, malgrat tractar-se d'un esport minoritari a Catalunya, les activitats del Club Hoquei Palafrugell no han cessat —excepte en alguns intervals de crisi econòmica— i s'han aconseguit alguns èxits importants, com ara l'històric ascens del 2004 a la màxima categoria nacional catalana, que va perdre el 2006 i va tornar a recuperar el 2010. El club va celebrar el seu seixantè aniversari el 2014, amb l'organització de diferents activitats, entre elles el Torneig Internacional d'Hoquei Base, que va reunir equips de diversos països. La temporada 2015/2016, el primer equip de l'hoquei va iniciar el seu camí a la primera divisió estatal, la categoria més alta que havia assolit, fins llavors, un club palafrugellenc.

Derivades del Club Hoquei, les activitats de patinatge artístic de competició a Palafrugell es van iniciar als anys 70. No va ser fins al 2002 que es va constituir el Club Patinatge Artístic Palafrugell, amb l'objectiu clar de promoure aquesta pràctica tant en la modalitat de patinatge lliure com en la de figures obligatòries. Al llarg de la seva història, el club ha aconseguit classificar alguns dels seus patinadors i patinadores en les màximes competicions: en el campionat de Catalunya, el campionat d'Espanya, i en campionats d'Europa i del món, amb noms com els de Natàlia Ridao, Sandra Rodríguez i Kevin Bordas.

L'activitat de l'handbol a Palafrugell es va iniciar l'any 1976, quan uns mestres del col·legi Prats de la Carrera (conegut popularment com Garbí) van començar a organitzar partits aïllats. L'any 1979, dos equips, d'infants i cadets, van entrar en competició i el 1982, es va crear oficialment el Club Handbol Garbí. El primer terreny de joc va ser el pati del col·legi, fins que va ser inaugurat el pavelló poliesportiu de Palafrugell, l'any 1983. Al llarg de les diferents temporades, el grup va incorporar més equips per a les diverses categories existents, fins a arribar a nou, a principis del segle XXI. Els èxits esportius per a cadascuna de les categories s'han repe-

Jornada de 3x3 del Bàsquet Club Palafrugell,
al pavelló poliesportiu.
PACO DALMAU

Una prova del Miting Internacional d'Atletisme
del 2014, a l'estadi municipal.
PACO DALMAU

tit al llarg de la història del club, que el 2015 va ser guardonat com a millor entitat esportiva local, en el marc de la Festa de l'Esport.

També l'any 1976 va néixer el Bàsquet Club Palafrugell, com una secció del Club Atlètic. El primer director de la nova secció va ser Josep Cantalozella i el primer equip, va ser el sènior masculí, entrenat per Marcel·lí Got. Entre 1977 i 1979 es van crear els equips júnior i juvenil masculins, i un equip juvenil femení. A partir de llavors, amb el pas dels anys, es van crear més equips. Entre aquests, va destacar el sènior femení de la temporada 1983/84, quan les jugadores dirigides per l'entrenador Ramon Díez van guanyar el campionat de 2a catalana sense haver perdut cap dels vint partits disputats. Així, l'equip va pujar a 1a catalana —categoria en la qual va militar fins a la temporada 1992/93— i es va proclamar subcampió de Catalunya. La temporada 1986/87 les jugadores del sènior van quedar tan sols a un punt d'assolir l'ascens a 2a divisió nacional. El club disposa d'una escola de bàsquet (a partir de 5 anys) i organitza activitats com ara el 3x3 de Setmana Santa o el Torneig Vila de Palafrugell.

Caràcter atlètic

El Club Atlètic Palafrugell va ser fundat el 1971, coincidint amb la inauguració de l'estadi municipal Josep Pla i Arbonès, i ben aviat va començar a destacar tant per la qualitat dels atletes com per les activitats que realitzava. El 1978 va organitzar la I Marató Catalunya, que va ser l'origen de la posterior Marató de Barcelona. Es va encarregar també, entre 1986 i 1991, del Triatló Internacional Vila de Palafrugell, inclòs en el circuit europeu. Des de 1992, el club organitza el Miting Internacional d'Atletisme, integrat en el circuit Europe Athletisme Promotion. L'any 2000 es va crear el Girona Costa Brava-Club Atlètic Palafrugell, amb l'objectiu d'unir diferents nuclis atlètics de les comarques gironines, aprofitant l'estructura i els estatuts del Club Atlètic Palafrugell. Alguns dels grans atletes catalans han passat pel Club Atlètic Palafrugell, com ara el ceretà Kilian Jornet, que hi va ser quan tenia 20 anys.

Punt de sortida de la cursa Oncotrail, a plaça Nova.

PACO DALMAU

Nedadors, durant la cursa Radikal Swim, a Calella.

PACO DALMAU

El 2011, el club va crear una nova secció de triatló i ha ajudat en l'organització de la travessa de natació en aigües obertes Radikal Marbrava, que se celebra entre Calella i Llafranc. D'altra banda, conjuntament amb les associacions de veïns de Calella i l'Ajuntament de Palafrugell, el club va impulsar, el 2013, la posada en marxa dels dos primers carrils aquàtics de tot l'Estat per a nedadors d'aigües obertes, entre el Canadell i Llafranc, i entre Tamariu i Aigua Xelida.

L'afició pel ciclisme

El ciclisme forma part també de les diverses modalitats esportives que es practiquen a la vila. El Club Ciclista Palafrugell va ser creat l'any 1972 per un grup d'amics, que van començar organitzant sortides i alguna carrera oficial de ciclisme. El 1984 es va crear un equip de base i un equip juvenil amb nois de 16 a 17 anys per participar en carreres a Catalunya. El club va passar per uns anys d'inactivitat, a finals del 80 i principis dels 90, però va reprendre l'activitat el 1994. Un any després, va ser l'origen del millor equip ciclista de Catalunya en categoria infantil. El 1996 i el 1997, l'equip cadet va guanyar la copa catalana i el 1998, es va proclamar millor equip de tot l'Estat espanyol. Els èxits a partir de llavors han estat constants, tant en curses com en la modalitat de pista. El 2005, el club va impulsar la creació del primer equip professional de Catalunya. Des de l'any 2010, existeix el Club BTT Palafrugell, antigament BTT Begur, que participa en diverses competicions a les comarques gironines.

L'Agrupació Excursionista

L'Agrupació Excursionista de Palafrugell va néixer el 1985, quan un grup de vilatans aficionats a l'excursionisme, l'esquí, l'escalada, l'espeleologia i altres activitats amateurs de muntanya van creure necessari tenir una entitat de referència, per aglutinar la informació sobre possibles sortides i ser un enllaç amb les federacions de la modalitat. Durant l'any, l'entitat, que aplega més de 300 socis, organitza activitats a Palafrugell i rodalies, com ara la Marxa de la Garoina —des de 1985— o el Roadbook BTT —des de 2003—. L'agrupació participa, juntament amb l'Oncolliga i el Club Atlètic Palafrugell, en l'organització de la cursa Oncotrail, els beneficis de la qual —94.000 euros, el 2016— es destinen a la Fundació Oncolliga de Girona.

La platja del Port Bo, plena d'embarcacions durant la celebració de l'Euro Laser Masters Cup.

PACO DALMAU

La nàutica i la vela

En un municipi amb tres nuclis costaners, és gairebé obligat disposar d'instal·lacions que permetin la pràctica dels esports nàutics, tant dels tradicionals —vela llatina— com dels de nova volada —noves modalitats de vela—. El Club Vela Calella va ser fundat l'any 1947, amb els objectius de fomentar l'esport de la vela i organitzar regates. Objectius que ha aconseguit de manera sobrada des de llavors. El 1969 es va crear l'Escola de Vela de Calella. El club organitza, doncs, diverses regates al llarg de l'any, la més prestigiosa de les quals és l'Euro Laser Màsters Cup, una competició que se celebra habitualment a l'abril, des del 2006, i que atrau desenes de regatistes de renom provinents de diversos països europeus. L'Euro Laser compta entre les seves sèries amb el Trofeu Calella de Palafrugell-Memorial Pitús Jiménez, que també s'organitza des del 2006. Entre la resta de competicions que organitza el club, destaca el Trofeu Toni Pelegrí, que se celebra cada octubre des de 1966, per a les classes Làser Standard, Làser Radial i Làser 4.7.

El Club Nàutic Llafranc va ser fundat gairebé vint anys més tard, l'abril de 1963, amb base a la platja. El 1970 va ser inaugurat el port esportiu del nucli mariner i el club s'hi va traslladar. Des dels seus inicis ha organitzat curses de diferents especialitats nàutiques i regates de vela, com les que es duen a terme per Santa Rosa, a finals d'agost, les més antigues de Catalunya. Al llarg de la seva història, ha organitzat campionats de Catalunya i d'Europa de vela, i campionats estatals de fotografia submarina i de motonàutica, entre altres competicions.

Llafranc completa la seva oferta esportiva amb el Club de Tennis, creat per amics i estiuencs el 1974. El 1976 es va posar en marxa l'Escola de Tennis i al llarg dels anys, el club ha estat seu de diverses competicions, com ara els campionats del món de veterans Britannia Cup i Kitty Gopdfree Cup, el 1999. El 2007, la final de la Fed Cup per equips entre Espanya i la República Txeca es va celebrar a Llafranc.

Actuació en el Festival de Jazz
Costa Brava, el 1992
PACO DALMAU

Cantaires a l'establiment Es Niu, de Palafrugell,
el 3 de febrer de 1968. Ernest Morató, Carles Mir,
Josep Xicoira i al piano, Frederic Sirés.

ARXIU MUNICIPAL DE PALAFRUGELL.
COL·LECCIÓ MONTSERRAT PERICOT COLOMER

La música

La música i el cant, en qualsevol de les seves disciplines, han format part sempre de la societat palafrugellenca, tant pel que fa a la pràctica amateur com a la formació de professionals que s'hi han dedicat amb èxit. Les diverses expressions musicals de Palafrugell tenen els seus orígens, com a la majoria de pobles, en les trobades d'amics, les tavernes, la tradició i la imaginació popular. Han estat moltes les manifestacions rítmiques al llarg dels temps i és un privilegi que la vila encara manté.

A finals del segle XIX i principis del XX, ja existien a Palafrugell corals (obreres i religioses), gent que cantava havaneres, cançons de taverna, caramelles i corrandes —sobretot per a festes com la del carnaval—, cobles de sardanes, representacions de sarsueles... I alguns compositors que posaven música a les lletres de cançons sorgides aquí i allà o composicions pròpies com ara Amadeu Roig i Vergés (1862-1947) o Frederic Sirés (1898-1971). La formació musical ha estat també important a la vila, amb les classes de músics destacats com Trifon Bonany (1861-1939) o més endavant, a l'Escola de Música de Palafrugell, dirigida per Rita Ferrer. N'han sortit nombrosos músics que s'han integrat en grups, conjunts, orquestres i cobles, i d'altres que han triomfat en solitari.

La passió de Palafrugell per la música s'ha traduït en els últims temps en l'organització d'esdeveniments de gran magnitud, com ara el Festival de Cap Roig o el Festival de Jazz Costa Brava, punts de trobada destacats en el calendari de concerts de Catalunya.

Coral La Taponera, durant la Festa Major de Palafrugell de l'any 1947.

ARXIU MUNICIPAL DE PALAFRUGELL. COL·LECCIÓ CASSIMIRA RIBAS GRASSOT

A dalt, la Principal de Palafrugell. ARXIU MUNICIPAL DE PALAFRUGELL. COL·LECCIÓ MARIA ROSA JUANALS

A baix, imatge promocional de La Principal de Palafrugell, l'any 1928. ARXIU MUNICIPAL DE PALAFRUGELL. COL·LECCIÓ MARIA ROSA JUANALS
Actuació musical dels Vàmpirs, als anys 70 del segle XX. ARXIU MUNICIPAL DE PALAFRUGELL. COL·LECCIÓ TERESA PONS CERVERA

Dels cors i orfeons

El cor La Taponera va ser el primer que es va crear a Palafrugell, concretament l'any 1859, i un dels més antics de Catalunya. Estava format per una cinquantena d'homes, treballadors de fàbriques taperes de la vila, que havien iniciat les primeres passes corals amenitzant les jornades de treball amb els seus cants. L'any 1885, la coral va entrar a formar part de l'Associació Euterpense dels Cors de Clavé, nom del qual era artífex el compositor barceloní Josep Anselm Clavé, impulsor del cant coral a Catalunya, com a eina per elevar el nivell cultural de l'obrer. Amb aquesta premissa, La Taponera va rebre el suport dels industrials surers de la vila, fins a la seva desaparició, el 1868.

L'empenta de La Taponera va propiciar la creació a Palafrugell de nombrosos cors i algun orfeó vinculats a entitats ciutadanes, que animaven les estones d'oci dels vilatans. Així, el 1882 va néixer el cor del Casino La Alianza i, quatre anys més tard, el del Centre de Catòlics. Ja al segle XX, la proliferació de corals va ser contínua. El 1903 naixia El Brazo Fuerte, un nom singular que indicava la principal característica dels seus membres, joves obrers. El cor de l'Ateneu Palafrugellenc, important entitat social de la vila, va néixer el 1910, el mateix any que l'Escola Coral, i el 1917 va ser creat l'Orfeó Fructidor, de marcada tendència política, tal com el seu nom indica —*fructidor* és el dotzè mes en el calendari republicà—. També a principis del segle XX, es va crear un cor de caramelles. Als anys vint es va formar el cor de la Previsió Obrera, entitat de socors mutus, i es va fundar l'Escola Cantorum (1927). Als anys 30, va ser el torn de la secció coral de l'Agrupació Artística Costa Brava (1933) i del cor del Casal Popular (1935). Com en altres llocs, el cant coral va gairebé desaparèixer amb l'arribada del franquisme.

A ritme de cobles i orquestres

Els balls populars als quals assistien els palafrugellencs —i gent de les poblacions veïnes— entre l'últim quart del segle XIX i fins a la Guerra Civil, eren el punt de trobada gairebé obligat per omplir els moments d'esbarjo. Balls al Fraternal, al Mercantil, a plaça Nova... Qualsevol festa era ideal per organitzar un ball. Després de la guerra, l'activitat musical va quedar inicialment frenada, però es va recuperar a poc a poc, amb el pas dels anys.

La vila ha estat l'origen de grups musicals, cobles i orquestres que han marcat història, algunes d'elles, com La Principal de Palafrugell, molt apreciades i reconegudes arreu de Catalunya. La Principal de Palafrugell va ser creada l'any 1875 i més endavant, a partir de la fundació de L'Empordanesa —pocs anys després—, va ser coneguda com *La Vella*, per diferenciar-la de l'altra, que, per lògica temporal, era *La Nova*. La Principal de Palafrugell amenitzava balls i audicions de sardanes d'arreu, i estava considerada una de les millors orquestres per acompanyar obres de sarsuela, un gènere molt estès als anys vint. La seva activitat va cessar amb la Guerra Civil, però després es va recompondre i va continuar treballant fins a l'any 1977. Pel que fa a L'Empordanesa, *La Nova*, estava formada per músics joves i, tot i que mai va assolir la notorietat de *La Vella*, es va atrevir amb les modes musicals del moment i era contractada sovint. Va desaparèixer l'any 1925 i els seus músics es van integrar en altres cobles; alguns d'ells van impulsar la creació de la Cobla Orquestra Palafrugell (1927).

Durant els anys de la dictadura, des de la vila van sorgir noves formacions que eren contractades per actuar arreu de Catalunya. Entre aquestes, l'Orquestra Tropicana, la Cobla Orquestra Primavera, la Cobla Orquestra Costa Brava —que encara perdura—; els conjunts Don Juan, Els Vàmpirs —de gran projecció— o Los Paladines, i diversos quintets, orquestrines i grups de jazz.

Actuació de la Coral Nit de Juny, a l'església de Llafranc, l'estiu del 2015.

PACO DALMAU

Actuació conjunta de la Nit de Juny amb l'Orfeó Català, a l'església de Palafrugell, el febrer de 2013.

PACO DALMAU

Terra de corals

Com dèiem, Palafrugell és terra de corals. El cant col·lectiu ha aconseguit, al llarg de la història, fer-se un lloc important en l'escenari musical de la vila i la projecció d'algunes d'aquestes formacions ha estat notable entre l'últim quart del segle XX i principis del XXI. A la vila hi ha tres corals que marquen clarament la pauta, en diferents nivells i àmbits: la Nit de Juny, Els Violets i la Mestre Sirés —formació que inclou un esbart.

La Nit de Juny

La coral Nit de Juny va néixer el 1978, impulsada per l'Escola de Música de Palafrugell —dirigida per Rita Ferrer— i formada per cantaires d'entre 16 i 35 anys, que s'han renovat convenientment amb el pas dels anys. El nom de la coral va ser inspirat per la lletra del poema *Estiu*, de Miquel Martí i Pol, que parla d'«una nit qualsevol de principis de juny». El seu repertori inclou cançons populars de Catalunya i d'arreu, i música de diferents estils i èpoques, com ara del renaixement, del barroc, clàssic, romàntic, postromàntic, impressionista, nacionalista, contemporani... Des de les peces més tradicionals del cançoner català fins a la interpretació de composicions complexes, com ara l'*Stabat Mater* de Reinberger i el *Magnificat* de Buxtehude, el *Gloria* de Vivaldi i el *Te Deum* de Haydn, amb acompanyament instrumental d'orgue, quartet o orquestra.

La projecció internacional de la Nit de Juny ha estat destacada, mitjançant intercanvis amb altres corals o la participació en certàmens, sobretot en països europeus, però també a Amèrica del Nord. Va representar Catalunya en el bicentenari dels drets de l'home que es va celebrar el 1989 a París i va ser la primera coral catalana a participar en els Festivals de Joves Músics Europeus, en llocs com Hongria (1996) o Noruega (2000).

Per commemorar els 20 anys d'existència, el 1999 va organitzar una trobada de cent cantaires i músics per interpretar una adaptació d'*El fantasma de l'òpera*, sota el títol *The music of the night*. Amb direcció musical de Rita Ferrer i direcció escènica de Maite Martí i Glòria Cruz, *The music of the night* va prendre dimensions de gran producció, amb més de setanta persones en escena, entre els integrants de la coral, els solistes, les ballarines i un quartet de jazz. El musical es va posar en escena justament quan feia 100 anys de la primera entrega de la novel·la *El fantasma de l'òpera*, de Gaston Leroux, una història a la qual va posar música, el 1986, Andrew Lloyd Webber.

La Nit de Juny, cofundadora de la Federació Catalana d'Entitats Corals, ha aconseguit recuperar la tradició del cant palafrugellenc i fusionar-la amb noves tendències, combinació que li ha reportat un gran èxit arreu on ha actuat. El 2006, per encàrrec de la Fundació Castells de Catalunya, va estrenar una producció pròpia de música de jazz juntament amb el Trio MTT, sota el títol de *Blue, yellow and red to the sea*, interpretada en concerts a Llafranc i Calonge. L'activitat internacional i multidisciplinària de la coral s'ha desenvolupat en paral·lel a cites a les quals la Nit de Juny no falta mai, tres concerts tradicionals plenament consolidats en el municipi: el de Sant Esteve (Palafrugell), el de Santa Rosa (Llafranc) i el de Santa Cecília (Llofriu).

Cinc anys després de la seva fundació, la Nit de Juny i Escola de Música de Palafrugell van impulsar la creació d'una coral infantil, Els Violets, que, des de llavors, dona entrada a nenes i nens d'entre 5 i 16 anys.

La Coral Els Virolets, durant una actuació conjunta amb el cor nord-americà de Georgetown (EUA), a l'església de Palafrugell, el febrer de 2014.

PACO DALMAU

Actuació de la coral de l'escola Torres i Jonama, al Teatre Municipal.

PACO DALMAU

El cant coral infantil

A Palafrugell han sorgit, des de principis del segle XXI, diferents corals infantils vinculades a les escoles de Palafrugell, com ara les dels centres Sant Jordi, Torres i Jonama, Barceló i Matas, i la Musicanta, del Col·legi Vedruna. Totes elles van encaminades a difondre el cant coral entre els més joves i disposar d'una activitat per als alumnes que, alhora, els introdueix en una disciplina musical amb una llarga tradició a la vila. Les corals porten a terme cantades en diferents espais al llarg de l'any i habitualment el mes de juny es fa a Palafrugell una trobada de corals infantils i de primària a la qual es conviden formacions d'altres pobles.

La coral infantil per excel·lència a Palafrugell, però, és la d'Els Virolets —creada l'any 1983 des de l'Escola de Música—, membre del Secretariat de Corals Infantils de Catalunya i de l'Europa Cantat, xarxa europea de cors i cantants fundada el 1963, de la qual formen part milers de cantors. La coral està dividida en seccions: de 5 a 7 anys, els Virolets petits; de 8 a 11 anys, els Virolets mitjans, i de 12 a 16 anys, els Virolets grans. El seu repertori inclou cançons populars i d'autor adequades a les edats de cada grup, una manera d'introduir-se en el cant coral. Participa en els concerts de Nadal, de Primavera i de Santa Cecília, a més d'altres esdeveniments del municipi. A banda de les seves actuacions arreu de Catalunya, la coral també s'ha internacionalitzat, amb incursions en festivals europeus —Hongria, Noruega, Suïssa, Itàlia, Bèlgica...—. Una de les seves interpretacions més memorables va ser l'any 2005, quan, conjuntament amb l'Academie de Musique Watermael-Boitsfort de Brussel·les va interpretar la cantata *La Transatlàntida*, del mestre Baltasar Bibiloni i amb text de Miquel Desclot. La cantata va ser acompanyada per una orquestra, creada per a l'ocasió, formada per estudiants de música de les escoles de Watermael-Boitsfort i Palafrugell.

Actuació de la Coral Mestre Sirés, a l'església de Palafrugell.

PACO DALMAU

La secció infantil de l'Esbart Mestre Sirés, en una actuació a plaça Nova.

PACO DALMAU

La coral i l'esbart Mestre Sirés

La importància del compositor i mestre Frederic Sirés (1898-1971) en la formació musical de la vila va propiciar, vuit anys després de la seva mort, la creació d'una coral que porta el seu nom i d'un esbart. La coral i l'esbart treballen sota el nom global d'Entitat Cultural Mestre Sirés, destinada a la promoció d'activitats culturals, esportives recreatives i socials, però especialment a la interpretació i la difusió del cant coral i la dansa tradicional catalana.

La coral Mestre Sirés va ser fundada, doncs, l'any 1979, pel director Félix Pérez Diz —que més endavant també seria cantaire del grup d'havaneres Port-Bo—. El repertori és ampli i divers: inclou cançons populars i tradicionals catalanes, gallegues, basques i castelles, també nades, composicions litúrgiques, espirituals negres, música de pel·lícules, clàssics... La coral ha interpretat les seves peces arreu de les comarques gironines i de Catalunya, amb incursions a la resta de l'Estat, a la Catalunya del Nord i a altres països europeus, com ara França, Holanda i Itàlia. És membre de la Federació Catalana d'Entitats Corals i de l'Agrupació Coral de les Comarques Gironines. Per la coral hi han passat cantants que després han format part de grups d'havaneres, del món del rock, de cors parroquials, músics d'instruments clàssics i aficionats d'una àmplia diversitat d'estils. Des de 1985, la Mestre Sirés organitza a Palafrugell les Trobades Quaresmals de Corals, en les quals participen formacions d'altres indrets de Catalunya.

L'esbart Mestre Sirés va ser creat el 1981 per Eulàlia Hortal i Brugués, dansaire i membre de la coral, amb l'objectiu de mantenir viva a la vila la riquesa dels balls tradicionals. Des de llavors, l'esbart ha participat en nombroses trobades a Catalunya i a l'exterior, amb dansaires de totes les edats. El 2005, a instàncies de l'esbart, Eulàlia Hortal i Josep Bargalló Badia van publicar el llibre *Danses i costums del Baix Empordà* (CCG Edicions), una recopilació de coreografies de danses tradicionals que havien quedat oblidades.

Ricard Viladesau i Frederic Sirés a plaça Nova durant la Festa Major de Palafrugell de 1967.
FREDERIC MARTÍ CARRERAS. ARXIU MUNICIPAL DE PALAFRUGELL.
COL·LECCIÓ ÀNGELA I FREDERIC MARTÍ SANTANACH

Trifon Bonany.
J.E. PUIG. ARXIU MUNICIPAL DE PALAFRUGELL. COL·LECCIÓ ELENA SOL

Els mestres

El palafrugellenc Trifon Bonany (1861-1939) i el begurenc Frederic Sirés van ser els mestres de música que més van destacar a la vila —tot i que, en aquella època, els músics solien compaginar la seva tasca amb altres professions—, Bonany entre finals del segle XIX i el primer quart del XX, i Sirés des dels anys trenta fins als seixanta del XX. Bonany era, a més de professor, clarinetista i director, i va formar part de formacions com La Principal de Palafrugell, L'Empordanesa i La Taponera.

Frederic Sirés era pianista, compositor i director, i entre els seus alumnes hi va haver alguns dels músics més notables que ha donat la vila, com ara Josep Bastons, Antoni Giner, Emili Juanals o la cantant i actriu Assumpció Deulofeu. Va fundar la Cobla Orquestra Primavera i va formar part de l'Orquestrina Ràdio de Torroella de Montgrí, el 1928, quatre anys després d'haver tornat de Cuba, on va anar seguint el camí dels indians begurencs. Va ser integrant de La Principal de Palafrugell i va dirigir la coral La Taponera. Sirés va col·laborar activament en la recuperació d'havaneres i en la recopilació de peces —conjuntament amb Ernest Morató, Francesc Alsius, Frederic Martí, Lluís Esteba i Josep Rovira, entre altres—, treball que va quedat plasmat, el 1966, en el llibre *Calella de Palafrugell i les havaneres* —origen de la Cantada de Calella—. Va compondre sardanes, i cançons per a caramelles i havaneres, la més coneguda de les quals és *La gavina*.

Una professora de música de la vila també molt reconeguda ha estat Montserrat Tibau i Foraster (1951), que ha ensenyat en llocs com l'escola Sant Jordi i l'Escola de Música de Palafrugell. La vila ha donat, a partir de la segona meitat del segle XX, alguns dels mestres de música més reconeguts de les comarques gironines, la majoria dels quals han passat per l'Escola de Música de Palafrugell, creada el 1967 per la professora Rita Ferrer.

Concert de l'Escola de Música de Palafrugell.
PACO DALMAU

Actuació d'alumnes de l'Escola de Música, a plaça Nova.
PACO DALMAU

L'Escola de Música

L'Escola de Música de Palafrugell no ha estat mai un centre tan sols d'ensenyament, sinó que, des dels inicis, ha impulsat iniciatives destinades a fer arribar la música a tothom que hi estigui interessat, tant per a una projecció professional com en l'àmbit amateur. I el seu interès per l'expressió per part dels alumnes del que aprenen en el centre ha quedat demostrat amb la creació, per exemple, de les corals Nit de Juny i Els Violets. Una tenacitat i una dedicació que es va veure recompensada, el 2013, amb l'autorització per posar en funcionament el nou Centre Autoritzat d'Ensenyaments Artístics Professionals de l'Escola de Música de Palafrugell, el segon conservatori de les comarques gironines, després de l'Isaac Albéniz de Girona.

A l'escola, els nens a partir de quatre anys es poden iniciar en la música mitjançant treballs de sensibilització i adquisició d'hàbits. A partir dels sis anys, treballen el llenguatge musical i toquen algun instrument. El nivell elemental —llenguatge musical, instrument, cant coral, música de cambra i orquestra— és a partir dels vuit anys i dura quatre anys. En aquest punt s'inicia el nivell professional, que consta de sis cursos, en els quals se segueix amb el llenguatge musical ampliat cap al camp de l'harmonia, l'anàlisi i la creativitat, instrument, música de cambra, orquestra, cant coral i altres matèries adaptades als nous temps, com ara informàtica musical o so i noves tecnologies. Música moderna i jazz en la disciplina d'harmonia, llenguatge modern, instrument, improvisació i conjunts de *combo* formen part del programa educatiu de l'escola, i això ha propiciat la creació fora del centre de diversos grups d'estils variats, que exerceixen de manera professional.

Vista general de l'auditori del conservatori de l'Energia, el dia de la inauguració.

PACO DALMAU

Actuació d'alumnes de l'Escola de Música, durant la inauguració del conservatori.

PACO DALMAU

El conservatori de L'Energia

El Centre Autoritzat d'Ensenyaments Artístics Professionals de l'Escola de Música de Palafrugell va començar a funcionar el 2015, a l'edifici de L'Energia —edifici modernista conegut popularment amb aquest nom perquè contenia les antigues instal·lacions de les companyies elèctriques a la vila, en desús des del 2006—, una seu de grans dimensions, adequada a les necessitats de l'ensenyament musical. El centre, de titularitat privada, imparteix ensenyaments professionals de música, que condueixen a una titulació amb validesa acadèmica oficial. Aquesta era una vella reivindicació de l'escola, que veia créixer l'interès i la demanda d'estudis professionals de música a Palafrugell i a la comarca. L'escola ja ofería estudis de caire professional, però calia la certificació acadèmica corresponent. La directora de l'escola i del centre, Rita Ferrer, afirmava, en inaugurar-se el conservatori, que era «el resultat d'un treball constant i sense interrupció, fet sempre amb esperit de servei públic». La promoció del cant coral, el foment de nous grups, i l'impuls a la creació de conjunts instrumentals i cobles figura entre els objectius del centre, seguint el treball iniciat a l'Escola de Música. De fet, sota el paraigua de l'Escola ha nascut l'associació Joves Músics del Baix Empordà, una iniciativa destinada a potenciar les formacions musicals, vocals o instrumentals.

L'edifici de L'Energia disposa de nou aules, un auditori de 240 metres quadrats que porta el nom de Frederic Sirés i una sala d'orquestra. Aquestes instal·lacions i l'autorització al centre han possibilitat l'arribada de més alumnes a Palafrugell interessats a cursar els ensenyaments de grau professional, que els poden proporcionar una formació artística de qualitat per accedir a formacions superiors.

Actuacions programades per Joventuts Musicals de Palafrugell.

PACO DALMAU

La tradició clàssica

La cultura musical clàssica ha format sempre part de les preferències d'una part dels palafrugellencs. Als anys vint, una entitat, l'Associació de Música de Palafrugell (1924-1927), l'AMP, va realitzar una important tasca de difusió d'aquesta disciplina, amb l'organització de nombrosos concerts a la vila. La seva activitat va ser curta —dirigida inicialment a cercles selectes—, però va aconseguir portar a diferents espais del poble alguns dels millors intèrprets de música clàssica del moment, com ara la soprano Mercè Plantada, el tenor Emili Vendrell, el violinista Joan Manén o la pianista francesa Lucie Caffaret.

L'any 1981 va néixer l'associació Joventuts Musicals (JJMM) de Palafrugell, una entitat destinada a fomentar i difondre la música en concret i l'art en general. La mateixa associació s'ha definit com l'enllaç o la continuació de la tasca realitzada per l'AMP. L'associació forma part de Joventuts Musicals a Catalunya i a l'Estat espanyol, i actua sense afany de lucre. A diferència de l'AMP, Joventuts Musicals no dona un caire elitista a la seva activitat, sinó que considera l'accés a la música un «dret fonamental de les persones». En la creació de JJMM a Palafrugell hi van intervenir diversos actors, entre ells, la mateixa Escola de Música.

L'entitat porta a terme al llarg de l'any un programa estable de concerts per al públic en general i un altre per a les escoles de la vila. Des de 1983, organitza el cicle Concerts d'Estiu, que porta intèrprets d'arreu a diferents punts emblemàtics del municipi, entre ells l'església de Calella, el Teatre Municipal de Palafrugell, l'església de Sant Martí i l'ermita de Sant Sebastià. Els concerts no es limiten a música clàssica, sinó que altres gèneres s'obren pas en el cicle, com ara el jazz, la revista, la sarsuela o la cançó d'autor.

La platea del recinte de Cap Roig, durant una actuació.
PACO DALMAU

Entrada al recinte de Cap Roig, en dia de concert.
PACO DALMAU

El festival d'estiu per excel·lència

El Festival de Cap Roig s'ha convertit en un dels esdeveniments musicals de més projecció internacional de la Costa Brava. Va néixer l'any 2001, com a continuació del festival d'estiu que organitzava Caixa de Girona en aquest mateix espai, amb energies i instal·lacions renovades —es va crear un auditori per a 1.500 persones, ampliat més endavant fins a 2.118—. Durant els mesos de juliol i agost el festival sol combinar les actuacions de grans noms de la història del pop i el rock, primeres figures de l'escena catalana i caps de cartell del pop espanyol. Des del 2001, pel seu escenari ja han passat grans figures internacionals —Diana Ross, Bob Dylan, Liza Minnelli, Paul Anka, Joan Baez, Leonard Cohen, Charles Aznavour, BB King, Sting, Chicago, Tom Jones, Mark Knopfler, Georges Benson, Bryan Adams, Barbara Hendricks, Rod Stewart, Santana, Status Quo, Sir Elton John...—, en combinació amb artistes i formacions dels Països Catalans —Raimon, Marina Rossell, Manel, Els Pets, La Fura dels Baus...— i de l'Estat espanyol —Julio Iglesias, Alejandro Sanz, Rosario, Miguel Bosé, Hombres G...—. Sovint, les entrades de la majoria d'actuacions queden exhaurides dies abans de l'esdeveniment i el festival ha batut, des del 2012, rècords consecutius de públic —per sobre de 40.000 persones—. Tot plegat, ha aixecat bones crítiques de la premsa internacional, com ara del diari britànic *The Independent*, que va situar el de Cap Roig entre el top 10 dels festivals d'estiu.

Imatges d'algunes de les actuacions més rellevants del Festival de Cap Roig: Sting, Lady Gaga i Tony Bennett, Rod Stewart, Barbara Hendricks i Elton John.
PACO DALMAU

Els jardins de Cap Roig i el castell, escenaris de somni per a un festival de música.

PACO DALMAU

Escenari privilegiat i romàntic

L'escenari del festival és els jardins del castell de cap Roig, un paratge natural de disset hectàrees de superfície davant del mar. L'espai es troba entre els jardins botànics més importants de la Mediterrània i va ser construït l'any 1927 pel coronel rus Nicolai Woevodsky, aficionat al dibuix i l'arquitectura, i la seva esposa, l'aristòcrata anglesa Dorothy Webster, decoradora i aficionada a l'arqueologia i a la jardineria. La història d'aquesta parella està envoltada d'un aire de romanticisme, que dona un plus d'encant al lloc. El coronel i l'aristòcrata buscaven un lloc a la Mediterrània per instal·lar-se i oblidar la vida cortesana que portaven a Londres, esquitxada d'algun escàndol. A cap Roig, la parella va trobar el paratge ideal i van decidir construir-hi el castell, que disposa d'un embarcador propi, a la cala Massoni, coneguda des de llavors com la Banyera de la Russa, perquè Dorothy hi solia anar a nedar.

Amb els anys, els Woevodsky van adequar els entorns del castell, fins a convertir-los en uns exuberants jardins —set hectàrees—, amb més de cinc-centes espècies de flora mediterrània, tropical i subtropical. Nicolai Woevodsky va morir el 1974 i Dorothy, el 1980. Ambdós van ser enterrats a la punta de cap Roig, dins de la finca, al costat de les tombes del seu gos, Nero, i del seu gat, Bonzo. Des de l'any 1969, l'obra social de La Caixa preserva l'espai, convertit en un parc botànic i d'escultures d'artistes contemporanis, obert al públic.

Orquestra jazz Excelsior, 1932-1933. A la trompeta, Amadeu Jofra; violí, Jaume Frigola; trombó, Josep Buixeda, i bateria, Martí Jonama.

L. CASANOVAS. ARXIU MUNICIPAL DE PALAFRUGELL. COL·LECCIÓ FRANCESCA JOFRA

Actuació d'Illinois Jacket, en la primera època del Festival de Jazz Costa Brava, a Cap Roig.

PACO DALMAU

La força del jazz

Les sales de ball de Palafrugell van acollir de bon grat, als anys vint, l'arribada d'un nou gènere musical, el jazz, plenament ballable i amb un punt de modernitat que engrescava els més joves. El jazz havia nascut durant la primera dècada del segle XX a Nova Orleans, com una barreja de ritmes afroamericans, acompanyats de determinats instruments propis de les bandes de carrer. A poc a poc, els instruments van ser substituïts per altres de més sofisticats i adaptats al nou so, com el piano, el contrabaix, el saxofon, la trompeta i la bateria. Entre finals de la dècada de 1920 i fins als anys 40, va triomfar l'estil de jazz anomenat *swing*, plenament incorporat en el repertori de les orquestres, orquestrines i grups palafrugellencs. Orquestres com La Principal de Palafrugell es van adaptar i van amenitzar nombrosos balls amb els nous ritmes —el 1922 va crear una *jazzband* pròpia—, mentre que l'entrada del jazz va propiciar la formació d'orquestrines i grups específics a la vila. Aquest va ser el cas dels Red Ribbons (1928) o la Hawaiian Band, grups formats per joves aficionats, o de l'Orquestrina-Jazz Excelsior (1931). A poc a poc, les orquestres van ampliar les seves plantilles per adaptar-se al model de *big band* americana.

Amb el temps, el jazz, que havia estat considerat tan modern pels joves palafrugellencs, va deixar pas a noves composicions que van arribar amb l'entrada del turisme de masses, als anys cinquanta. Van sorgir llavors sales de dansing, com Los Almendros o Can Gabriel, que oferien actuacions de grups amb repertoris adaptats a l'època. El jazz no va desaparèixer totalment dels repertoris, però va quedar relegat per cançons més comercials i de gresca, ballables al cent per cent.

Els veterans
Wallace Roney Quintet,
durant el Festival de Jazz Costa Brava
de 2015.
PACO DALMAU

El grup Astrio
també va actuar
en el festival de 2015.
PACO DALMAU

Alguns establiments van apostar, però, per mantenir la seva oferta de jazz, capejant els mals temps, en espera del renaixement de l'estil. Aquest va ser el cas, per exemple, de La Guitarra, a Calella. La Guitarra va ser fundada l'any 1962 i va ser un dels pocs llocs de la Costa Brava que van oferir actuacions en viu de manera estable en aquella època.

Recuperació de l'esperit jazzístic

L'any 1990, el Patronat Municipal de Turisme de Palafrugell va decidir recuperar la tradició del jazz a la vila, amb l'organització als jardins de cap Roig d'una sèrie de concerts, a l'estiu, sota el nom de Festival de Jazz Costa Brava. L'any 2000, la Fundació Caixa de Girona va assumir el festival i l'any 2001, les actuacions van quedar integrades en el programa dels festivals d'estiu que l'entitat organitzava a cap Roig —patrocini que més endavant es quedaria La Caixa—. Va ser, de fet, l'origen del nom Festival Jardins de Cap Roig. Les actuacions quedaven diluïdes enmig de la programació de Cap Roig i el 2006, el titular del nom Festival de Jazz Costa Brava, l'Ajuntament de Palafrugell, el va recuperar per reorganitzar-lo, dedicar-lo íntegrament a aquest gènere musical, canviar-ne les dates i traslladar-lo al centre de la vila.

Des de llavors, el Festival de Jazz Costa Brava concentra, el mes d'octubre, un notable nombre d'actuacions a l'aire lliure, sobretot a plaça Nova, amb la participació de grups de jazz tradicional i altres d'emergents en el panorama musical català. Al Teatre Municipal tenen lloc els concerts principals i al Centre Fraternal, les *jam sessions*. Paral·lelament, el festival organitza actuacions en directe de formacions de jazz en establiments, bars i restaurants.

Actuacions al carrer, durant la celebració de l'Street Jazz.
PACO DALMAU

L'Off Festival i l'Street Jazz

Els dies anteriors a la celebració del Festival de Jazz Costa Brava s'organitzen l'anomenat Off Festival i l'Street Jazz Costa Brava, amb concerts en diversos locals del municipi i pels carrers de la vila. L'Off Festival i l'Street Jazz estan coordinats per l'Institut de Promoció Econòmica de Palafrugell i promouen la música en directe, amb una selecció de grups de tendències ben diverses dins el gènere del jazz. Es tracta d'oferir actuacions de proximitat i de petit format, música en directe, sense artificis. Al llarg de les diferents convocatòries, han passat per locals i carrers de la vila nombroses formacions, algunes d'emergents i altres de més consolidades, totes amb un alt nivell de qualitat. Un tast de luxe per a la programació del Festival de Jazz Costa Brava.

Sílvia Pérez Cruz, durant l'actuació que va fer en la 50a Cantada d'Havaneres de Calella.

PACO DALMAU

Actuació de 13th Magic Skull, a la Festa Major d'Ullastret.

NARCÍS DOMÈNECH

Actuació de Gerard Solano, al Teatre Municipal de Palafrugell.

PACO DALMAU

A dalt a l'esquerra, Neus Mar, durant la seva actuació en la 49a Cantada d'Havaneres de Calella.

PACO DALMAU

A baix, Esther Ribot, durant una cantata a l'església de Palafrugell.

PACO DALMAU

Bressol d'artistes

Palafrugell ha estat el bressol de nombrosos cantants, músics i compositors. La nova generació d'artistes està molt ben representada per grups, cantautors i solistes que s'han fet un lloc en el difícil panorama musical català, amb més o menys èxit. En el cas dels grups, entre els més representatius, es poden citar els 13th Magic Skull, banda de punk-rock i surf instrumentals, que ha editat alguns treballs, com ara *Sungazing en Rapanui*; Diverzo, una banda de rock, autors del treball *Espacio infinito*, o el grup de jazz Jazz Tic. De formacions nascudes a Palafrugell, de diferents estils, podem parlar també, entre altres, de Mokro, un dels màxims representants del *hip hop* en el municipi; Soldado, també banda de *hip hop*; Riff de Tramuntana, grup de músiques del món, i Festucs, un animat grup de joves que es decanten per les modalitats de *ska*, *reggae* i *rumba*.

D'artistes en solitari, la cantautora palafrugellenca de principis del segle XXI amb més projecció i ascens professional és Sílvia Pérez Cruz (1983), que va iniciar la seva carrera el 2009 participant en formacions diverses, i que a partir del 2011 es va destacar en solitari. A banda dels concerts i la col·laboració en espectacles de dansa i teatre —autora de la banda sonora de les versions de les obres *Terra baixa*, amb Lluís Homar, i *Informe per a una acadèmia*, amb Ivan Benet—, Sílvia Pérez Cruz ha fet incursions en el món del cinema, com a cantant en la banda sonora de la pel·lícula *Blancaneu* (2012), de Pablo Berger, o com a actriu, a *Cerca de tu casa* (2016), un drama musical d'Eduard Cortés.

Com a cantautors i solistes palafrugellencs també destaca el nom de Neus Mar (1974), formada en el món de l'havanera, que ha creat espectacles com *L'essència de l'havanera* —amb Cástor Pérez— o *Vull tornar-te a veure* —treball dedicat al compositor Josep Bastons—, amb dramatització d'Helena Tornero i l'actriu Olga Cercós, acompanyades de Nito Figueres El 2008, va fundar, conjuntament amb Cástor Pérez i Enric Canadà —més endavant, hi hauria noves incorporacions—, el grup Cubacant, actiu fins al 2012. El 2013, Neus Mar va crear un grup d'havaneres i cant de taverna —des de la perspectiva d'obrir aquest estil a altres sonoritats cubanes i llatines—, conjuntament amb Emilio Sánchez, Pep Rius i Toni Gadea, formació amb la qual va gravar els treballs *A contracorrent* i *Aigua de flors*, entre altres treballs.

La llista d'artistes amb origen o establerts a Palafrugell des que es va iniciar el segle XXI és llarga i, òbviament, inacabada, ja que sorgeixen grups i solistes de manera continuada, fruit de l'alt interès per la formació musical a la vila. A data de 2016, podem parlar de la soprano Esther Ribot (1980), que triomfa als escenaris catalans i europeus; Gerard Solano (1979), músic de balades, pop i altres estils, amb dos treballs publicats, *Rumbo fijo* i *Mira'm als ulls*; Rita Valero, compositora, lletrista i cantant, artista que es decanta pel *soul* o els ritmes de *bossa* i *swing*, o Txus Pareras, que després de formar part de diferents grups, va iniciar la seva carrera en solitari amb la maqueta *Seres animales*.

El cremat,
beguda tradicional
a les cantades d'havaneres.
PACO DALMAU

D'esquerra a dreta: Sebastià Pareras 'Tianet Lladó', Pere Ferrer 'Pere Nuts', Josep Bofill 'Pepet Gilet' i dues persones sense identificar, cantant a casa de Joan Gich a Llafranc, el 30 de maig de 1944.
JOAN BACA REIXACH. ARXIU MUNICIPAL DE PALAFRUGELL. COL·LECCIÓ JAN BACA PERICOT

L'havanera

L'havanera és sentiment, enyorança, expressió d'amor i desamor, i passió, tot i que també té un punt de desvergonyiment i gosa-dia. Actualment és la cançó marinera per excel·lència i les seves lletres evocuen sensualitat, aventura i nostàlgia, tot plegat amb acompanyament d'aquest ritme d'anada i tornada, vingut de les Antilles. Palafrugell és un dels punts de la Costa Brava on l'havanera i també el cant de taverna tenen una tradició més arrelada.

L'origen de l'havanera és cubà; sobre això no hi ha dubte. Però aquest gènere, tal com el coneixem avui en dia, prové de derivacions musicals influïdes per ritmes europeus i americans. Musicòlegs i investigadors coincideixen majoritàriament a situar els orígens en la contradansa cubana, la contradansa criolla o l'anomenada dansa havanera. Comerciants i altres exploradors de la península Ibèrica van introduir a la colònia cubana la contradansa espanyola al segle XVIII, i el gènere es va barrejar amb la música autòctona i la procedent dels esclaus negres africans. Van sorgir llavors peces destinades a ser balls de saló, però més endavant va derivar també en cant.

Els nous ritmes de la colònia cubana van entrar a la Península per diferents punts, sobretot pel port de Cadis, però també pel llevant i la costa cantàbrica. A Catalunya, la nova melodia va arribar portada per soldats, mariners i comerciants que tornaven de Cuba. En part, es va expandir mitjançant la barreja amb la disciplina de la sarsuela i la veu popular, però també la música clàssica va adquirir els nous sons —Maurice Ravel, per exemple, va compondre una havanera per a la seva *Rapsodie espagnole*—. A finals del segle XVIII i principis del XIX, l'havanera, amb les seves derivacions, es va convertir en un gènere molt popular.

D'esquerra a dreta, en primer terme: Josep Bofill Pirroig 'Pepet Gilet', Mèlio Vigorós i Josep Esteva 'en Blau'; en segon terme: Joan Pericot (dret) i Joan Baca (amb ulleres). Anys 40.

J. ROIG FORRELLAD. ARXIU MUNICIPAL DE PALAFRUGELL. COL·LECCIÓ LOLA FIGUERAS ESTEVA

D'esquerra a dreta: Joan Pericot, Pere Ferrer 'Pere Nuts' i Sebastià Pareras 'Tianet Lladó' cantant a cala Estreta, el 14 d'agost de 1948.

JOAN BACA REIXACH. ARXIU MUNICIPAL DE PALAFRUGELL. COL·LECCIÓ JAN BACA PERICOT

Cantada espontània amb Mèlio Vicens i membres d'altres grups, a Calella.

COL·LECCIÓ PACO DALMAU

Els orígens

La sarsuela i la música clàssica van ser gèneres que van ajudar a popularitzar l'havanera, però el seu caràcter ha estat sempre marcat per l'ambient pescador de les tavernes. Les lletres de les havaneres són una expressió clarament lligada als moments de relaxació dels pescadors que van viure una època amb influències del que venia de les colònies i de les aventures que allà s'havien viscut. La primera havanera com a tal de la qual es té constància és *El abufar*, apareguda a l'Havana el 1829. Més tard, el 1855, el basc Sebastián Iradier va compondre *La Paloma* i el 1893 el compositor cubà Eduardo Sánchez de Fuentes va crear *Tú*, que es va convertir en un gran èxit. L'any 1870 es va editar a Nova York la primera havanera que es coneix escrita en català, *La flor de les criolles*, de Ranieri Vilanova.

Inicialment, les havaneres se les anomenava americanes o *tercetos*. Americanes, lògicament, pel seu origen, i *tercetos*, perquè la interpretació tradicional de les peces era a tres veus. Als voltants de Palafrugell, l'havanera es va començar a popularitzar com a cançó de taverna a finals del segle XIX, mitjançant el *terceto* format per Sebastià Morató, Mèlio Vigorós i Pacòmio —no se'n coneix el nom sencer—. Morató va tenir cura de transmetre als seus fills tot el que havia après sobre aquest cant, mentre que Mèlio Vigorós va traspasar els seus coneixements a altres dos cantaires: Josep Bofill, conegut com a *Pepet Gilet*, i Josep Puig, conegut com a *l'Hermós*. Aquests traspassos van culminar, a principis del segle XX, en la creació d'altres tercets: per una banda, Abelardo, Joan Deulofeu, anomenat es *Ninyo*, i *l'Hermós*, a la zona de Tamariu; per l'altra, Sebastià Pareras, conegut com a *Tianet Lladó*, Josep Esteba, anomenat es *Blau*, i Pepet Gilet, a la zona de Calella. Aquests van ser els grups més o menys oficials que van començar a cantar havaneres a Palafrugell.

Les tavernes

La tradició del cant de l'havanera es va iniciar a les tavernes, per passar les estones d'oci o aquells dies en què el mal temps no permetia que sortissin les barques a feinejar. Eren actuacions espontànies i improvisades, que reunien tant pescadors com altra gent humil de la zona —artesans, per exemple—. A les tavernes, cantava tot-hom que ho volia fer, però hi destacaven les veus més privilegiades, que tenien una musicalitat innata. Cantaven, ho teatralitzaven i així passaven les hores mortes. Algunes d'aquestes tavernes han perdurat, convenientment remodelades; d'altres, han desaparegut.

A Calella, l'antiga taverna de na Marieta Fonsa —àvia del cantaire Ernest Morató—, Can Batlle i Ca la Raquel —posteriorment Ca la Rita i més endavant, La Bella Lola— es poden considerar locals històrics pel que fa al cant i a la difusió de l'havanera. A Tamariu, aquesta funció la feia Can Patxei. De cafès i tavernes n'hi havia més, però aquestes van ser les que van concentrar el gros de cantaires durant els anys en què arrencava l'havanera. Persisteixen Can Batlle, La Bella Lola i Can Patxei, i s'hi continuen fent trobades de cantaires, sobretot en les dues primeres.

Can Batlle, situada en un racó de la platja del Port-bo, va ser fundada per Josep Ponsatí —que havia estat batlle de la Pera, d'aquí el nom del local— com a taverna i botiga de queviures. El local es trobava entre una casa particular i l'antiga taverna de Can Noi Menut. En Pepet Gilet i altres cantaires de l'època van fer de Can Batlle el seu cau per a les trobades musicals. Els anys en què l'havanera va anar de capa caiguda —els 50 i els 60, coincidint amb l'arribada massiva de turistes i l'entrada d'altres gèneres musicals que els esqueien més—, Can Batlle va resistir i quan el gènere es va revifar —el 1966, amb la cantada—, va tornar a acollir cantaires, que, des de llavors, hi actuen de manera espontània.

Mèlio Vicens, protagonista d'una altra cantada espontània, aquest cop, a les Voltes, de Calella. A l'esquerra, la Raquel, preparant un cremat.

COL·LECCIÓ PACO DALMAU

Ca la Raquel o Bar Raquel, local on actualment se situa la taverna La Bella Lola, va ser, conjuntament amb Can Batlle, un dels locals més emblemàtics de Calella en matèria de cantades. Raquel Gifre i Gelpi va obrir el bar el 1959 en un local on la seva família ja hi tenia una petita taverna —Ca la Rita— i una botiga de queviures. Va obrir quan ja feia uns anys que començaven a arribar turistes estiuençs a la població, i va ser el centre d'operacions musicals d'Alejandro Ungé, fuster de professió i casat amb la germana de la Raquel. Ungé —autor de l'havanera *Playas de Calella*, popularitzada més tard pel grup Port Bo— provenia de Gualta, però es va establir a Calella, i allà va formar part del Trio Pinilla, amb el qual havia actuat a Can Perico, l'antic bar Miramar.

Les trobades de cantaires de Ca la Raquel eren tota una festa. Les acompanyaven amb berenars, dinars o sopars, segons s'escaigués, i a poc a poc es van convertir en un pol d'atracció per a vilatans i visitants. Durant els mesos d'estiu, les cantades de Ca la Raquel s'ampliaven, de manera espontània, cap a l'adjacent placeta de la Font, i s'hi sumaven músics i cantaires locals i forans, com en l'ocasió en què el cantautor Joan Manuel Serrat s'hi va afegir, amb veu i guitarra. La Raquel va traspasar el local l'any 1981. Els nous propietaris van decidir recuperar l'esperit amable i acollidor de la Raquel, i el van remodelar per convertir-lo en restaurant típic i lloc de trobada d'artistes i cantaires que podien expressar les seves qualitats en aquest indret. Al nom de La Bella Lola —en homenatge a una de les havaneres més populars del panorama musical— s'hi va afegir el de Ca la Raquel, en record de la seva singular antiga propietària.

Imatge de la platea i l'escenari de la 50a Cantada d'Havaneres de Calella.

PACO DALMAU

La Cantada de Calella

Els orígens de la Cantada d'Havaneres de Calella de Palafrugell se situen el 1966. Aquell any s'havia publicat el llibre *Calella de Palafrugell i les havaneres*, un treball en el qual van participar Francesc Alsius, Frederic Martí, Frederic Sirés, Joan Pericot i Ernest Morató, entre d'altres. El llibre va servir per engrescar cantaires i residents a Calella amb vista a impulsar una cantada al poble. Durant el sopar de presentació del llibre es va acordar tirar endavant la iniciativa i s'hi va fer la primera cantada, a càrrec, entre d'altres, de l'antic grup Port Bo. L'èxit d'aquella primera cantada va ser tal que es va decidir instituir-la com a trobada anual, sota l'organització de l'Associació d'Amics i Veïns de Calella —molts anys després, les dimensions de l'esdeveniment van fer recomanable el traspàs de l'organització a l'Institut de Promoció Econòmica de Palafrugell—. Així, en la cantada de 1967, celebrada a la platja d'en Calau o de la Vela, ja hi van intervenir diferents grups: l'antic Port Bo, el Grup Alba de la Bisbal d'Empordà, i els begurençs Lluís Maneras, Alejandro Ferrer Tuixa, Esperança Balil, Salvador Balil i Ricard Balil.

En aquella edició, l'arquitecte gironí Joan Pericot, amant del món de l'havanera, va elaborar un text específic per a la cantada, al qual pertany el següent paràgraf: «Calella, que ens ha donat el seu meravellós paisatge, n'ha estat tan generosa que també ens ha volgut cedir una forma espiritual d'expressió humana, transmetent-nos la tradició del cant, que els seus homes varen sentir sempre com a pura expressió del sentiment. Vulgueu veure, amics, com això és un intent que apunta seriosament a la perduració de les velles cantades.» Inicialment, la cantada s'organitzava al setembre; posteriorment, a l'agost, i des de l'any 1979, el primer dissabte del mes de juliol.

Cantada d'Havaneres de Calella, a la plaça del Port-bo, el 7 d'agost de 1971.
JOAN REGÍ BOIX. ARXIU MUNICIPAL DE PALAFRUGELL. COL·LECCIÓ FAMÍLIA REGÍ AGUSTÍ.

L'any 1969, la cantada va ser traslladada a la platja del Port-bo, que es va convertir en l'escenari habitual de la trobada. En pocs anys, la selecta i petita cantada de Calella es va convertir en tot un espectacle que atreïa un nombrós públic. El seu èxit va fer perillar-ne la continuïtat, però finalment, la cantada va continuar i, sota l'organització de l'Associació d'Amics i Veïns de Calella, el 1973 va prendre un caire diferent, amb unes instal·lacions adequades a la ja llavors gran afluència de públic —unes 4.000 persones—. El trasllat al juliol es va fer amb motiu de la cantada de 1979, a causa de la creixent assistència d'espectadors, factor que feia recomanable un replantejament de dates, lluny de les aglomeracions de l'agost. L'escenari damunt de l'aigua i les roques es va muntar per primera vegada el 1981, i així es va deixar més espai a la platja per al públic.

Des de llavors, l'assistència a la cantada va augmentar any rere any, fins que les edicions de segle XXI ja han registrat milers d'espectadors, al voltant dels 40.000 —entre la platea muntada a la platja del Port-bo, les zones adjacents i les nombroses barques que s'hi apropen—. S'ha convertit en la més prestigiosa i concorreguda de les cantades que s'organitzen a Catalunya i en una de les més importants de l'Estat espanyol. El món de l'havanera ha fet sorgir tradicions al seu voltant, com és el cas de l'elaboració del cremat —fet amb rom, cafè en gra, sucre, pell de llimona i canyella—, que ja s'ha convertit en la beguda habitual per acompanyar les cantades d'havaneres. De fet, el rom cremat —es beu calent— era la beguda que els mariners solien prendre per fer-se passar el fred.

La cantada és seguida des de diferents indrets de Calella i des de mar. PACO DALMAU
Actuació final dels artistes que van participar en la 50a Cantada d'Havaneres de Calella. PACO DALMAU

Des de 1966, per la Cantada d'Havaneres de Calella de Palafrugell hi han passat molts grups d'arreu i amb el temps, els organitzadors hi han introduït millores i controls de qualitat de les peces interpretades, amb l'objectiu que el gènere de l'havanera no quedi desvirtuat per la invasió d'altres tipus de peces musicals. S'hi canten havaneres tradicionals i d'altres de nova composició, i, a poc a poc, s'han introduït les veus femenines en les actuacions —històricament, el cant de taverna era exclusiu de veus masculines—. Una de les primeres dones que van entrar en un grup d'havaneres va ser la palafrugellenca Paquita Serna, com a membre d'El Taper.

El 50è aniversari

Amb motiu del 50è aniversari de la cantada, el juliol del 2016 se'n va fer una edició especial, acompanyada d'una cinquantena d'activitats, repartides entre el 2016 i el 2017 arreu de Catalunya, fruit d'un acord entre l'Ajuntament de Palafrugell i el Departament de Cultura de la Generalitat. En la cantada, hi van participar Silvia Pérez Cruz i els grups Bergantí, Peix Fregit i Port Bo. La campanya *En-Cantada*, creada per a l'ocasió, va abastar àmbits tant diversos com el cultural i el popular, el documental, el musical, l'editorial, el turístic i el gastronòmic. Una de les activitats va ser l'exposició itinerant *Calella de Palafrugell i les havaneres*, amb inici al Palau Robert de Barcelona, que va mostrar l'evolució de la cantada, amb textos i fotografies. El xef gironí Joan Roca va crear la tapa *L'havanera* per a l'ocasió —un *cubano* de seitó amb anxova, all, julivert i tomata— i el gelater local Jordi Domingo va idear un gelat de cremat. L'artista Tano Pisano va il·lustrar el cartell de la cantada, amb un disseny al·legòric sobre el lligam sentimental entre Calella i Cuba mitjançant les havaneres.

Amb motiu de l'aniversari es va reeditar el llibre *Calella de Palafrugell i les havaneres*, d'Edicions Port Bo, i es van publicar altres reculls i monografies sobre el món de l'havanera al litoral palafrugellenc.

El Grup Port-Bo, durant la cantada del 1978, quan estava format per Ernest Morató, Josep Xicoira i Carles Mir.

ARXIU MUNICIPAL DE PALAFRUGELL. COL·LECCIÓ MARGARITA MIR RIBAS

El grup Port-Bo, amb la formació d'Irineu Ferrer 'Mineu', Fonso Carreras i Carles Casanovas.

PACO DALMAU

El grup va incorporar, el 2016, Josep Nadal, en substitució de Fonso Carreras.

PACO DALMAU

De cantaires, colles i grups

La formació de grups de cantaires d'havaneres a Palafrugell va tenir els seus inicis en les trobades espontànies d'amics a les tavernes. El tercet format per Sebastià Pareras *Tianet Lladó*, Josep Esteba *Es Blau* i Josep Bofill *Pepet Gilet* a principis del segle XX, va deixar pas a una nova formació, amb Ernest Morató, Josep Xicoira *Rompus* i Carles Mir, que ja van adoptar el nom de Grup Port Bo. Durant les primeres dècades d'aquell segle, van sorgir colles d'amics que es dedicaven a organitzar activitats diverses, entre elles cantades i àpats. Una d'aquestes colles era la dels Tretze, de la qual formava part en Mèlio Vicens, protagonista de nombroses cantades espontànies. El lloc principal de reunió de la colla era una barraca de la platja de Llafranc, anomenada El Tecarindo, en al·lusió al tec o tiberi que hi tenia lloc, però també feien trobades a Calella o, de vegades, a Tamariu. Allà s'hi entonaven, amb l'acompanyament d'un bon cremat, havaneres de l'època, com ara *Conchita hermosa* o *Vamos al campo*. Un altra de les colles que entonaven havaneres en les trobades que feien va sorgir als anys setanta, la Societat d'en Nyoca.

Durant la dècada dels 50, cantava també a Calella el tercet format per Pere Ferrer Castelló *Pere Nuts*, Josep Puig *l'Hermós* i Francisco Rovira. I a la taverna de Can Perico, ho feia la colla del gironí Joan Pujol Ras, Pere Ferrer, Francisco Rovira, Ernest Morató i l'Hermós, als quals s'hi podien afegir els veterans Pepet Gilet, es Blau i Tianet Lladó. Aquests cantaires —alguns o, de vegades, tots— també arrencaven a cantar a Can Batlle de Calella o a la taverna de Can Mases a Llafranc. D'aquelles trobades, van néixer grups —a banda del ja format Port Bo—. L'Estrop, per exemple, va ser fundat l'any 1980, fruit de les cantades espontànies de Can Batlle, trobades que també van influir en la creació posterior de grups com El Taper o el Peix Fregit.

La consolidació

Dels vells tercets i colles de cantaires van sorgir grups estables dedicats a fer actuacions de manera semiprofessional allà on se'ls demanés. El primer dels grups consolidats va ser el Port Bo. Ernest Morató, Josep Xicoira i Carles Mir, que van formar el grup l'any 1966, van decidir integrar, el 1972, noves veus, com la de Txiqui Ramon, nebot d'Ernest Morató, o la de Càstor Pérez, sovint acompanyats al piano pel mestre Frederic Sirés, autor de la popular havanera *La gavina*. El 1976, hi van entrar Enric Vigas i Fèlix Pérez; el 1979, Mineu Ferrer i Fonso Carreras, i el 1980, Pere Bahí. A mesura que evolucionava, el grup enregistrava discos amb les cançons que interpretava i es va especialitzar a recuperar, a poc a poc, velles peces tradicionals —havaneres, valsos mariners, balades o sardanes, per exemple—, amb arranjaments propis.

Des de llavors, els èxits del grup han estat constants i els seus components han variat. A data de 2016, any del seu cinquantè aniversari, els integrants del grups eren Josep Nadal (tenor), Irineo Ferrer *Mineu* (baríton) i Carles Casanovas (veu baixa, guitarra i direcció musical). A banda de les seves actuacions a Catalunya i a llocs de l'Estat espanyol amb tradició d'havaneres, Port Bo ha portat el seu estil arreu del món, en escenaris d'Europa, Amèrica Central (Cuba), els Balcans (Turquia), el Pròxim Orient (Israel), i l'Orient Mitjà (Líban). El 1995, el disc *Arrel de Tres* es va classificar en la vuitena posició dels discos més venuts en català.

El Peix Fregit del 2016, format per Jordi Tormo, Pere Molina i Norbert Torrecillas.
PACO DALMAU

De les primeres cantades d'havaneres deriva també la creació del grup Peix Fregit. Els seus cantaires van ser convidats a participar en la Cantada d'Havaneres de Calella de l'any 1972, i aquí van quedar oficialment constituïts com a grup, amb Maria Cervera, Josep Bastons (director) i Manel Iglesias com a integrants. El nom del grup està estretament lligat a la història de la vila de Palafrugell, concretament a la definició que li va donar un poema anònim del segle XVII: «Palafrugell, peix fregit i julioles —dites julivies al municipi— a la brasa...» En la cantada de 1972, el grup va interpretar havaneres clàssiques com ara *Allá en la Habana* o *Torrevieja*. Des d'aquell moment, ha participat en totes les edicions de la cantada.

Al llarg de la seva història, pel grup han passat també Pere Bahí, Pere Savalls, Josep Cruañas, Pep Nadal, Norbert Torrecillas, Pere Molina i Jordi Tormo. Josep Bastons, l'ànima del grup durant dècades, es va retirar el 2007. A data de 2016, el grup estava format per Jordi Tormo, Pere Molina i Norbert Torrecillas. El seu repertori, com en el cas del Port Bo, inclou havaneres, valsos mariners, sardanes, i cançó marinera i de taverna. El grup ha actuat arreu de Catalunya, Madrid, Valladolid, les Illes Canàries, el Japó i diverses ciutats europees, i ha enregistrat alguns treballs.

Les noves promocions

Nous grups han pres de manera progressiva el relleu dels vells cantaires, amb aires renovats, però també amb una atenció especial a la preservació dels ritmes i els estils tradicionals. El 1995 va començar a fer petites aparicions en públic un grup de joves sorgit de les files de la Coral Nit de Juny. L'estiu d'aquell any, des del Patronat de Turisme de Palafrugell es va proposar a la coral crear un grup d'havaneres de deu joves, preparats en matèria musical, per actuar durant les hores prèvies a la Cantada de Calella. Passat l'estiu, dos dels components, Jordi Grau i Jordi Rubau, van decidir crear el grup Arjau, que es va estrenar com a duet el 1997, a la taverna La Bella Lola, de Calella. Des de 1997 van dur a terme diverses actuacions, fins que el 2012 s'hi va incorporar en Xiqui Ramon —exmembre de Port Bo—. Actuacions a Catalunya, l'Estat espanyol i Europa, i enregistrament de discos —*Cants de Cuba*, *sons de Calella*, *Havana 12* i *Dosmesun*—, formen part de les activitats d'Arjau.

El grup Arjau, durant una cantada de Calella.
PACO DALMAU

El grup L'Empordanet, en plena actuació.
PACO DALMAU

Més o menys a la mateixa època en què els Arjau van iniciar les seves passes, es va crear a Palafrugell el grup Els Cremats. L'origen també va ser la petició del Patronat de Turisme de Palafrugell i des d'aquell moment, el grup va iniciar la seva carrera. El seu primer disc, *Havaneres Els Cremats*, el van enregistrar l'any 1998. A data del 2016, la formació estava formada per Narcís Ferrer, Koko, Enric Ferrer, Ramón Ponsatí, Xevi Juanals i Carles Pons.

L'Empordanet va néixer l'any 2003, fruit de la col·laboració entre cantaires veterans, com Càstor Pérez, i altres de més joves, iniciats al món de les havaneres el 1995, com a integrants d'altres grups. Amb Càstor, van iniciar l'aventura Pere Molina i Xavi Jonama, provinents del grup Àmfora, i més endavant Lluís Bofill, que també havia estat a Els Cremats i El Cafetó. La mort de Càstor Pérez el 2010 va fer que s'incorporés un nou membre al grup, David Menor. Com altres grups de Palafrugell, L'Empordanet ha enregistrat treballs discogràfics —*Indians*, *Heretatge*, *Lejos de ti*— i ha dut a terme actuacions a Catalunya, l'Estat espanyol, Europa i altres punts, com ara a Haití o Cuba.

L'aparició de nous grups i l'adaptació d'havaneres per part de cantants, com ara Neus Mar, i formacions diverses, permeten gairebé assegurar que la pervivència del gènere no està en perill i que el cant dels vells pescadors està definitivament integrat en el panorama musical català.

La força dels 'mestres'

De músics i cantants d'havaneres i cançó de taverna, la vila de Palafrugell n'ha donat molts, però per la seva condició de pioners de la nova etapa del gènere i de precursors de la recuperació de l'essència tradicional, en podem destacar alguns, com Càstor Pérez, i Josep Bastons.

Càstor Pérez Diz i Francesc Ramon Solés 'Xiqui', durant un homenatge a Frederic Sirés, al Centre Fraternal, el 13 de juny de 1975.

JORDI MASSONI ALEMANY. ARXIU MUNICIPAL DE PALAFRUGELL

Josep Bastons, dirigint cantaires, durant una cantada a Calella, als anys 80 del segle XX.

PACO DALMAU

Càstor Pérez (1955-2010) era compositor, cantant i estudiós del món de l'havanera. S'hi va vincular des de ben jove, als 17 anys, quan va entrar al grup Port Bo, com a baix i guitarra. El 1977, Càstor Pérez es va encarregar de la direcció musical del grup i hi va treballar fins al 1994, quan, juntament amb Fonso Carreras i Pere Bahí van formar el grup Caobana, que va derivar, el 1995, en Es Caliu —més endavant, Duet—. Vuit anys després, amb Pere Molina i Xavi Jonama van crear el grup L'Empordanet. Pérez també va coordinar estudis sobre l'havanera a la Península. Abans de morir, va iniciar el projecte de Cubacant, conjuntament amb la cantant Neus Mar i el percussionista Enric Canada —més endavant s'hi incorporaria Xiqui Ramon—, una iniciativa destinada a recuperar les havaneres tradicionals del segle XIX i part del XX fetes a Cuba per ser cantades amb veu de dona. El resultat va ser un espectacle i el seu posterior treball discogràfic, *L'essència de l'havanera*.

Josep Bastons (1927), veu i guitarra, i compositor d'algunes de les havaneres més conegudes i interpretades en català, com *Mariner de terra endins*, *Tamariu* i *El pensament* —totes tres derivades de lletres de la poetessa Narcisa Oliver—, va començar la seva carrera musical a l'Orquestra Meravella, per després anar a la Tropicana i a la Cobla Orquestra Costa Brava, fins que el 1973 va deixar aquesta activitat professional. Va ser llavors quan va entrar de ple en el món de l'havanera, amb l'objectiu de potenciar el repertori de peces cantades en català. Així, va musicar un vers de Jacint Verdaguer, *Lluny de ma terra*, que parlava de Cuba. El valset *Records* i el bolero *La Sirena* —Bastons era un gran intèrpret de boleros i tangos—, les havaneres *El Cremat* (lletra de Josep Martí Clarà Bepes), *El negro Abelardo*, *Calella de les havaneres* i *Joan Cuixart* (lletres de Jaume Pol Girbal), *El mar m'atrau* (lletra de Francesc Mas Abril) i *Cançó del verd mar* (lletra d'Alfred Almeda) són algunes de les composicions de Bastons. L'any 2005, el compositor va ser reconegut amb el premi Peix Fregit, atorgat per Edicions Baix Empordà i la *Revista de Palafrugell* als personatges que s'han distingit a la vila per una trajectòria exemplar, i el 2016 va rebre la Medalla d'Honor de la Vila, que concedeix l'Ajuntament, i la Creu de Sant Jordi de la Generalitat.

La Fundació Morató va organitzar a Palafrugell el Primer Congrés d'Havaneres de Catalunya.

PACO DALMAU

La Fundació Ernest Morató

Ernest Morató i Vigorós (1895-1990) va néixer a Calella de Palafrugell. De professió, va ser barber, però d'ofici, era cantaire i estudiós de l'havanera. Catalanista convençut, sempre va defensar els interessos del seu poble i del col·lectiu de pescadors. Després de la Guerra Civil, es va haver d'exiliar uns anys a França. Les circumstàncies adverses no li van fer oblidar, però, la seva afició pel cant, una aptitud que el seu pare, Sebastià Morató, gran cantant, li havia fomentat. L'any 1966 va participar en l'elaboració del llibre *Calella de Palafrugell i les havaneres*, juntament amb Frederic Sirés, Francesc Alsius, Frederic Martí, Lluís Esteba i Josep Rovira, entre d'altres. Amb Carles Mir i Josep Xicoira va fundar el grup d'havaneres Port Bo, conjunt que va iniciar la Cantada d'Havaneres de Calella Palafrugell. Morató va ser un dels personatges clau per a la recuperació del gènere de l'havanera a Catalunya durant la segona meitat del segle XX. L'any 1984 va publicar *Coses de Calella*, un llibre que recull els seus articles sobre fets, anècdotes i costums del poble mariner.

El 1994, quatre anys després de la seva mort, va ser constituïda la Fundació Ernest Morató, una institució de caràcter privat, destinada a impulsar la recerca i la difusió en el món de l'havanera. Investigar, recollir material i catalogar-lo, conservar la documentació manuscrita, sonora i audiovisual existent, i promoure la creació de museus —com el desitjat Museu de l'Havanera—, a més de l'organització d'exposicions i col·loquis, són les funcions assumides per la Fundació Ernest Morató. El 2014, coincidint amb els vint anys de funcionament, la fundació va organitzar a Palafrugell el I Congrés de l'Havanera. El congrés va aconseguir situar l'havanera com un element important del patrimoni cultural català.

Ball durant l'entrega dels premis 2x4 de la Fundació Morató, amb l'actuació de Laura Guillén 'La Bicha'.
PACO DALMAU

Actuació a la seu de la Fundació Morató.
PACO DALMAU

La feina duta a terme per la fundació des de la seva creació ha donat molts fruits. Més de 4.500 partitures i lletres d'havaneres, 400 fotografies d'actuacions de diferents grups, 800 articles de premsa, 650 cartells i programes, 250 publicacions sobre l'havanera i 5.850 peces musicals enregistrades són alguns dels tresors que ha recollit la fundació, la qual, el 1996, va dipositar el seu fons documental a l'Arxiu Municipal de Palafrugell —la fundació és al mateix edifici que l'arxiu, a Can Rosés—. Les partitures i lletres de cançons han estat digitalitzades, amb l'objectiu d'avançar en la difusió i coneixement de les havaneres i la cançó de taverna, utilitzant mitjans tecnològics que ampliïn el radi d'expansió. El fons de la fundació inclou dos subfons: el de José Luis Ortega Monasterio, reconegut compositor guipuscoà establert a Palamós, autor d'havaneres com la de sobres coneguda *El meu avi*; i el d'Antònia Vilàs, poetessa, rapsoda, compositora i cantant d'havaneres barcelonina, autora, per exemple, d'*El vell i la mar* i *El pescador i la sirena*, i membre del consell assessor de la Fundació Ernest Morató. L'any 2008, Vilàs va rebre, en reconeixement a la seva trajectòria, el guardó dels Premis 2X4, que la fundació atorga cada any, des del 2007.

Reconeixements a la dedicació

La fundació va instaurar, doncs, els Premis 2x4 —compàs habitual de l'havanera—, amb el propòsit de reconèixer la tasca realitzada per persones i entitats a favor de la recuperació i la preservació d'aquest gènere musical. Des de llavors i fins al 2016, han estat premiats Ràdio 4 i el seu periodista Joan Albert Argerich, la cantant Marina Rossell, la compositora Antònia Vilàs, la cantant Nina, Onda Rambla, Ramon Codina, Josep Vergonyós, la cantant Lucrecia, TV3, l'escriptor i periodista Xavier Febrés, el Grup Alba, el locutor Miquel Armengol Arnan, el cantant i compositor Càstor Pérez, Ràdio Hospitalet de l'Infant, el cantant i compositor Josep Bastons, l'exconseller de Cultura Ferran Mascarell, el programa *Sons de la Terra* de Ràdio Estel, els Manel, el programa *La Xefla* de Ràdio Palafrugell, el grup Els Pescadors de l'Escala, el pianista cubà Cecilio Tieles, l'expresident de la fundació Enric Vigas, Ràdio Begur, el compositor Josep Maria Roglan, Ramon Calabuch *Moncho*...

Portada de l'*Album de habaneras*, publicat l'any 1948.
CENTRE DE DOCUMENTACIÓ DE LA FUNDACIÓ ERNEST MORATÓ

Portada del llibre *Calella de Palafrugell i les havaneres*.
EDICIONS BAIX EMPORDÀ

Reculls i llibres

El primer llibre sobre havaneres a Catalunya del qual es té constància va ser publicat l'any 1948 a Barcelona. Es tracta d'*Àlbum de Habaneras*, que presentava partitures recollides sobre el terreny per Xavier Monsalvatge —compositor barceloní de música simfònica i crític musical (1912-2002)—, un pròleg explicatiu del periodista i escriptor Néstor Lujan (1922-1995) i les il·lustracions de Josep M. Prim, pintor i historiador barceloní (1907-1973).

L'any 1966 va aparèixer *Calella de Palafrugell i les havaneres*, publicat per Edicions Port Bo, amb un tiratge de 1.100 exemplars, document que va donar peu a la Cantada d'Havaneres de Calella i que va ser reeditat per Edicions Baix Empordà el 1991 i per la Fundació Ernest Morató el 2016, amb motiu del cinquantè aniversari de la mateixa cantada. El llibre, prologat per l'arquitecte i decorador Joan Pericot, amant de Calella i de les havaneres —autor també dels dibuixos del llibre—, presenta un recull notable de partitures i lletres de cançons, a càrrec del cantaire Ernest Morató i del músic i mestre Frederic Sirés. El llibre ofereix també, mitjançant el pròleg de Pericot, una visió sobre la Calella de l'època i la seva vida local. «En aquells moments, a Calella, encara s'hi vivia pobrament; però amb calma i amb alegria. I esborrar les coses, sense el fregall del neguit, sempre costa molt. Per això els qui conegueren l'època d'or del cant, i encara se sentien valents, mal haguesin d'anar a la xàvega o a l'artó cada dia, no renunciaren a cap peça del repertori que havien après dels pares», exposava Pericot, a manera de cloenda del pròleg.

Portada de *Les havaneres, el cant d'un mar*, de Xavier Febrés.
QUADERNS DE LA REVISTA DE GIRONA

Explicació de Febrés sobre els orígens de l'havanera.
QUADERNS DE LA REVISTA DE GIRONA

Plana del llibre de Febrés sobre l'amistat de Josep Pla i l'Hermós.
QUADERNS DE LA REVISTA DE GIRONA

Il·lustració sobre *La Bella Lola*, inclosa en l'*Album de habaneras*.
CENTRE DE DOCUMENTACIÓ DE LA FUNDACIÓ ERNEST MORATÓ

Partitura de *La bella Lola*, que acompanya el dibuix.
CENTRE DE DOCUMENTACIÓ DE LA FUNDACIÓ ERNEST MORATÓ

Després de les dues primeres publicacions sobre havaneres aparegudes a Catalunya en un moment en què la pervivència del gènere perillava, han estat diversos els llibres dedicats a aquest cant i el seu peculiar estil musical. D'entre aquestes publicacions, en destaquen algunes d'escrites per palafrugellencs o per autors vinculats a la zona.

Les havaneres, el cant d'un mar, del periodista i escriptor Xavier Febrés, va ser publicat el 1986, dins de la col·lecció Quaderns de la Revista de Girona, editada per la Diputació de Girona. En el llibre, Febrés descriu amb tot detall els orígens de l'havanera i la cançó de taverna, la seva evolució a Catalunya, i els personatges i indrets protagonistes de la revifalla del gènere, ja en la segona meitat del segle XX. Xavier Febrés va repetir temàtica, el 1995, amb *Això és l'havanera*, un llibre que mostra també l'origen del gènere, la relació amb altres estils, els escenaris, les cantades i els grups catalans, antics i del moment, entre altres aspectes.

També el 1995, el reconegut Càstor Pérez, juntament amb altres autors —Andreu Navarro, Maria Teresa Linares i Mirna Guerra—, va publicar *L'havanera, un cant popular*, un llibre ple de sentiment i enyorança, però alhora de confiança en el futur del gènere, amb explicacions detallades sobre l'evolució de l'havanera. Es va convertir en el llibre oficial del II Congrés de Cultura Popular i Tradicional Catalana, el 1996. El mateix 1995, la Fundació Ernest Morató va publicar el *Catàleg de grups d'havaneres*, una eina útil per conèixer el panorama musical català i forà existent per a aquesta disciplina musical, i un instrument més de difusió del gènere.

Havaneres a Pequín: Grup Port Bo Calella va ser publicat l'any 2003. Un any més tard, el mestre Josep Bastons, conjuntament amb el compositor i intèrpret Carles Casanovas i l'escriptor Xavier Febrés, va fer el llibre *L'havanera viscuda*, un repàs al passat de l'havanera i una visió sobre el seu futur. El llibre es basa en un diàleg entre els protagonistes, i aporta informació documental sobre la història i l'actualitat de les havaneres.

Cremat de rom: les cent millors havaneres, publicat el 2005, és un homenatge a les lletres de les havaneres més tradicionals, des de les que van néixer a Cuba fins a les que es van elaborar a Catalunya basant-se en els records i l'enyorança. L'autor n'és Xavier Deulonder, historiador i documentalista. Finalment, d'entre els llibres més destacats, hi ha *Havaneres: imatges, història i tradicions de la cançó marinera*, publicat el 2005 per Genís Sinca, escriptor i periodista, un treball que, a més de presentar imatges evocadores, fa un recull de les millors havaneres de Catalunya a judici de l'autor.

A la resta de l'Estat espanyol s'han editat també algunes publicacions, com ara *Castilla canta habaneras* (1991) i *La habanera sin puertos: Mayorga, X años de Trovada* (2003), treballs ambdós de Teresa Pérez Daniel, editats per la Diputació de Valladolid, sobre la importància d'aquest gènere en terres de Castella, o *Habaneras*, d'Ediciones del Prado de Madrid (1996).

Pere Ferrer "Pere Nuts" i Josep Puig, cantant a casa de Joan Gich a Llafranc, el 30 de maig de 1944.

JOAN BACA REIXACH. ARXIU MUNICIPAL DE PALAFRUGELL. COL·LECCIÓ JAN BACA PERICOT

Sebastià Puig Barceló *l'Hermós*, a Aigua Xelida, entre els anys 30 i 40 del segle XX.

ARXIU MUNICIPAL DE PALAFRUGELL. COL·LECCIÓ JOAN ISERN AMIR

Representació a Calella de l'espectacle *Amars*, presentat per l'organització de la beca *L'Hermós*, el juliol del 2015.

PACO DALMAU

La influència de l'Hermós

Josep Puig *l'Hermós* va ser un dels personatges clau per a la pervivència del cant de taverna a Palafrugell, integrant d'un dels primers tercets espontanis que van sorgir a les costes palafrugellenques, Abelardo, es Ninyo i *l'Hermós*, que solien cantar per Tamariu i Aigua Xelida. Pel que sembla, Josep Puig va heretar el motiu *l'Hermós* de Sebastià Puig (1868-1935), que va ser gran amic de l'escriptor Josep Pla, una condició que el va convertir en un dels personatges populars de la seva literatura, com a home pobre, però il·lustrat, des de la seva condició humil. «*L'Hermós* és un dels homes de més amenitat que he conegut en el curs de la vida. Era, és clar, una amenitat totalment popular, que de vegades embafava de tant popular que era. Sempre en tenia una per dir, sovint molt aguda. Era un home absolutament lliure sobre el qual s'havia produït el miracle de ser, al mateix temps, un criat perfecte. Aquesta combinació, que rarament es troba, és l'única forma de migrada felicitat que es pot trobar a la vida. L'ambivalència ben trobada... no es pot demanar més!», va deixar escrit Pla sobre Sebastià Puig.

Josep Puig va cantar amb les colles de vells pescadors de Calella i també en les trobades de Can Patxei, a Tamariu, entre altres localitats de la costa. *L'Hermós* va crear escola i va ser inspiració per als cantaires que

el van succeir. L'Institut de Promoció Econòmica de Palafrugell va posar el seu nom —de fet, el motiu—, *l'Hermós*, a un concurs de cant de taverna que va convocar el 2013 i el 2014, amb l'objectiu de promoure la creació de nous espectacles basats en el cant de taverna i en l'havanera, un intent d'avançar en el gènere, amb una mirada sempre dirigida, però, a la tradició que cal preservar.

El concurs, concebut com a beca, va néixer amb la voluntat de difondre nous espectacles que tinguessin el cant de taverna i la música en directe com a elements destacats, però també per donar cabuda a les arts escèniques. Així, el jurat del concurs, format per personatges destacats del món de la cultura, valorava positivament l'òptica innovadora i la creació interdisciplinària. La primera edició, la del 2013, va quedar deserta, ja que cap dels projectes presentats va assolir el nivell mínim de qualitat exigida. Així, la primera beca *L'Hermós* es va entregar el 2014 a la violoncel·lista Anais Falcó, pel projecte *Brindem Cançons*. Fruit de la beca, el 2015, per exemple, es va estrenar l'espectacle *Amars*, un muntatge multidisciplinari basat en l'obra *Llegendes de mar* de la Costa Brava, de l'escriptor begurenc Miquel Martín —recopila llegendes de la zona, entorn de les històries de pescadors, sirenes, dofins, pirates i altres personatges.

Imatge de Calella
des del camí de ronda.
PACO DALMAU.

Barques de vela llatina, a la platja del Port Bo.
PACO DALMAU

Aire mariner

Palafrugell sempre ha tingut un marcat aire mariner, òbviament en els nuclis de vora mar, però també a l'interior del municipi. Els aproximadament sis quilòmetres que separen el nucli de Palafrugell dels tres pobles de la costa que pertanyen al municipi, Calella, Llafranc i Tamariu, no han estat mai un impediment per a la interrelació de la gent d'un lloc amb la dels altres, i el turisme ha vinculat molt més els espais. Però la història humana d'aquests indrets comença molt abans, quan els ibers poblaven Sant Sebastià.

La història ens mostra una evolució marinera de primer ordre, amb tots els elements necessaris per a la creació d'uns nuclis que, malgrat les transformacions de la segona meitat del segle XX, han sabut mantenir un caràcter singular i obert a les riqueses materials, socials i culturals que el mar ofereix. Des dels primers habitants estables de la zona, els ibers, fins a la població actual, han estat diversos els períodes i els canvis que aquests nuclis mariners han experimentat. Per sort, hi ha vestigis de totes i cadascuna de les etapes que la zona va viure i es treballa per a la seva conservació. L'arribada dels romans a Llafranc, les invasions de pirates i corsaris, l'activitat pesquera intensa i, finalment, l'onada turística han definit, a poc a poc, el caràcter de la gent de mar del municipi. Les coses han canviat molt, però, d'una manera o d'una altra, Calella, Llafranc i Tamariu mantenen aquest esperit mariner tan apreciat per residents i visitants.

El dolmen de Can Mina dels Torrents.
PACO DALMAU

Els primers habitants

L'existència d'un sepulcre megalític del neolític mitjà i final —o calcolític, segons alguns experts—, a Llafranc, el de Can Mina dels Torrents, demostra que la zona era habitada ja a l'edat de pedra. El dolmen, envoltat d'un bosc de pins, està situat en el vessant nord del puig de Raigs, en els terrenys de la finca de Can Mina dels Torrents. Les primeres referències sobre l'existència del dolmen daten de 1954, però no va ser fins al 1964 quan s'hi va començar a excavar i s'hi van trobar alguns fragments de ceràmica de tipus dolmènic i altres de posteriors, probablement romans, a més d'una cassoleta semiesfèrica. Als voltants de l'estructura, es van trobar una peça de pissarra treballada i un fragment de destal lítica polida. Malauradament, el dolmen va ser enderrocat poc després per una família del voltant, perquè el considerava un perill per al seu fill, que hi jugava. Va ser reconstruït, però, a iniciativa de l'Ajuntament de Palafrugell, instat per l'historiador Joan Badia. Posteriorment, s'hi van fer altres excavacions.

Malgrat les proves que l'home de Cromanyó va passar per la zona, les primeres restes clares d'assentaments humans estables al municipi es troben al cim de la muntanya de Sant Sebastià, a uns 165 metres sobre el nivell del mar. Eren ibers i, com en altres indrets ocupats per aquesta cultura, van escollir un lloc enlairat per instal·lar-hi el seu poblat, de manera que tenien visibilitat tant cap al mar com cap a l'interior, factor important en matèria de defensa. Es calcula que els ibers van viure a Sant Sebastià entre el segle VI aC i finals del II o principis de l'I aC, moment en què les ciutats ibèriques de la Mediterrània van començar a ser abandonades, en consolidar-se la romanització.

Imatges generals del poblat ibèric de Sant Sebastià de la Guarda.
PACO DALMAU

El poblat ibèric

Les diferents excavacions que s'han fet en el poblat ibèric, que forma part del conjunt monumental de Sant Sebastià de la Guarda, han posat al descobert algunes estructures, com ara quatre cases ibèriques de dues habitacions cadascuna, disposades en diversos carrers, sobre una superfície d'uns 300 metres quadrats; quinze sitges o dipòsits excavats a la roca, i diversos forns.

L'historiador begurenc Josep Pella i Forgas (1852-1918) ja havia esmentat, en un escrit de 1883, la troballa de ceràmica antiga a Sant Sebastià, sense definir-ne, però, les probables dates d'origen. Va ser l'any 1960, quan el palafrugellenc Joan Badia i Homs (1941) va fer una troballa superficial de fragments de ceràmica a la zona i va posar fil a l'agulla per iniciar-hi les prospeccions. El 1966 va publicar el resultat d'aquests primers treballs, en què arribava a una conclusió: es tractava d'un poblat ibèric. Badia lamentava, en més d'una ocasió, que el jaciment no fos considerat important fins més endavant, malgrat els seus esforços i els de l'arqueòleg Miquel Oliva (1922-1974) —impulsor de les excavacions a la ciutat ibèrica d'Ullastret—. Tot i això, Oliva, en aquella època director del Museu Arqueològic de Girona i cap del Servei d'Excavacions de la Diputació, va projectar diverses campanyes d'excavació a Sant Sebastià, en col·laboració amb el Museu de Palafrugell.

Les primeres excavacions en ferm, però, es van fer el 1984 i des de llavors s'hi han dut a terme algunes campanyes, part d'elles d'urgència, a causa de les obres de l'hostatgeria i l'ermita del santuari. Les troballes en l'indret han estat nombroses, sobretot pel que fa a ceràmica àtica de figures roges, peces decorades amb pintura blanca, àmfores púniques i de boca plana, fíbules, fusaioles, pondus i un *scalptorium* —espècie d'agulla per gratar— de bronze. Una de les troballes més singulars ha estat la de dues esteles amb representació de nombroses llances esculpides i arrencades, un disseny relacionat amb el caràcter bèl·lic dels ibers, que podria fer referència al nombre de victòries o d'enemics morts. També, s'hi ha trobat esculpit un cap de la deessa d'origen grec Medusa.

A dal, treballs d'excavacions al poblat de Sant Sebastià.

ANTONI ROJAS. INSTITUT CATALÀ DE RECERCA EN PATRIMONI CULTURAL

A baix, peces de ceràmica trobades al poblat ibèric.

ANTONI ROJAS. INSTITUT CATALÀ DE RECERCA EN PATRIMONI CULTURAL

Per les troballes fetes a Sant Sebastià, els experts consideren que s'hi realitzaven activitats pesqueres i agrícoles, que es complementaven amb la cacera i la ramaderia, treballs de filatura i teixit, i metal·lúrgia del ferro i del bronze. Però, sobretot, es tractava d'un punt significatiu pel que fa al comerç. La presència de restes de ceràmica d'importació, tant grega com púnica o itàlica, denota que el poblat rebia terrisseria de luxe i àmfores, peces destinades probablement al comerç i al bescanvi, activitats gestionades directament o mitjançant el centre distribuïdor d'Ullastret, capital del territori indiget o indiketa —tribu ibèrica que va poblar el Baix Empordà, les Alberes, la Selva marítima, el Gironès i el Pla de l'Estany—. A Sant Sebastià, entre les diferents troballes, s'han recuperat fragments de ceràmiques àtiques de vernís negre —entre ells, un fragment de kylix, ceràmica de l'antiga Grècia, amb decoració de quadrigues, datat a l'entorn del 535 aC—, una vora d'àmfora grega i un fragment de ceràmica ibèrica de pintura vinosa. En aquella època, el poblat devia comerciar també amb cereals, atesa l'existència de nombroses sitges en l'indret.

La presència de gran quantitat de ceràmica i d'àmfores provinents de Marsella, Eivissa i del sud d'Itàlia fan deduir que el període de major esplendor comercial del poblat se situaria entre els segles V i III a C. Peces a les quals cal afegir d'altres fabricades per indigets —pintura blanca típica d'aquell moment— i també algunes de gregues àtiques. Va ser en el segle III aC quan van arribar a Sant Sebastià gran quantitat de productes provinents d'Itàlia, en un moment en què Roma s'havia estès per la Mediterrània. Aquesta va ser l'avançada, perquè després arribarien directament els romans i s'establirien a Llafranc fins a la caiguda de l'Imperi, a finals del segle V. És probable que el poblat ibèric de Sant Sebastià coincidís alguns anys amb els primers romans assentats vora mar a Llafranc o al rerepaís, però, en tot cas, l'espai va ser abandonat definitivament a principis del segle I aC.

Dues imatges de les restes de la premsa de vi romana que es conserven a Llafranc.

AJUNTAMENT DE PALAFRUGELL

El Llafranc romà

Historiadors i arqueòlegs han datat, basant-se en diverses troballes, l'assentament romà de Llafranc a partir dels segles II i I aC, en època republicana, i fins als darrers temps de la tardoantiguitat, entre els segles VII i VIII dC. Als voltants d'aquest nucli, s'han trobat vestigis de petites vil·les romanes, en termes de Calella —el Golfet, ses Artigues o el Prat Xirlo—, Palafrugell —el Puig d'en Peia, el Puig Rodó, la Vilarnau o Santa Margarida, els Torrents, Ermedàs, Vila-seca o la Farena— i Mont-ras —el Crit, la Roqueta i Torrentbó—. Tots ells connectats, mitjançant camins, amb el nucli principal de Llafranc.

Al segle XVIII, es van datar les primers troballes arqueològiques romanes a Llafranc, concretament, un petit bust de bronze, acompanyat de catorze monedes, i un altre lot de disset monedes més. A finals del segle XIX i principis del XX, van aparèixer a Llafranc més objectes arqueològics i vestigis de construccions, com ara disset enterraments a la necròpolis situada en el promontori on posteriorment es construiria l'església dedicada a santa Rosa, al centre de la badia. Quan es va excavar per construir els fonaments de l'església, el 1897, s'hi van trobar 18 tombes d'inhumació. Les nombroses troballes no van alertar, però, sobre la riquesa patrimonial que existia a Llafranc i amb el pas dels anys i l'arribada d'estiuejants el poble es va expandir urbanísticament i això va comportar la destrucció de bona part del jaciment. És habitual que, en fer obres de gran calat en algun dels solaris del poble sorgeixin restes antigues, que han de ser excavades i catalogades abans de continuar amb la nova construcció.

Visita a la premsa de vi romana de Llafranc.
AJUNTAMENT DE PALAFRUGELL

Malgrat tot, la tasca i l'esforç d'arqueòlegs i historiadors, entre ells Joan Badia i Homs, han permès la recuperació de material molt valuós per determinar el passat de Llafranc. Així, s'ha pogut establir que en el jaciment hi ha dos sectors dividits pel curs de la riera de Llafranc. En una banda hi ha el pujol de l'església, on hi havia la necròpolis, i en l'altra s'estenia el poblat. Les tasques de recuperació iniciades als anys cinquanta ha permès salvaguardar nombrosos materials, com ara restes d'estucs del carrer Santa Rosa, un grup de pesos de teler, una gran mola de pedra volcànica i fragments ceràmics diversos datats a finals de l'època romana republicana.

L'activitat terrissaire a Llafranc en època romana queda sobradament demostrada amb troballes de notable importància, com ara la d'un lot de quaranta-cinc àmfores, dels segles I i II dC, que inclouen una marca de terrisser inèdita. També, s'hi ha trobat un fragment d'un vas de ceràmica *lucente* —un tipus de ceràmica fina produïda a la Gàl·lia narbonesa entre finals del segle II i principis del V—, amb tonalitats negres i marrons, decorat amb petites roses. De les diverses troballes, es dedueix que a Llafranc es feien imitacions de ceràmiques estampades d'importació, d'origen nord-africà, probablement dels segles II-III dC, que es considera el moment de més activitat en el poblat. Malgrat que es pressuposa que els romans van abandonar el poblat amb la caiguda de l'imperi —oficialment, el 476 dC, tot i que la decadència s'havia iniciat feia dècades—, és probable que la majoria de pobladors sobrevisquessin i, passats els anys, s'adaptessin als invasors bàrbars i als canvis que portaria l'alta edat mitjana.

Torres de guaita als afores del nucli de Palafrugell.
PACO DALMAU

Les torres de guaita

Entre els segles XII i XVII, les costes catalanes patien sovint atacs de pirates i corsaris, la majoria turcs i barbarescos, que atacaven els pobles i provocaven autèntiques carnisseries. Els pirates actuaven pel seu compte, mentre que els corsaris eren autoritzats per governs i reis a atacar països enemics, mitjançant l'anomenada patent de cors. Pagesos i pescadors que vivien a la costa o a prop van patir les conseqüències d'aquests atacs, encaminats a aconseguir tresors o diners, mitjançant el rapt de dels tranquils habitants de la zona —en van sorgir llegendes, com la de la cala del Crit, a Mont-ras, que segons la memòria popular, porta aquest nom pel crit d'una jove que va ser raptada pels pirates.

Uns segles abans, en acabar l'època romana i iniciar-se l'alta edat mitjana, la inseguretat ja era un greu problema per als habitants de pobles de costa i de cases aïllades, amb el pillatge i les invasions normandes. Aquest clima d'intranquil·litat continuada va propiciar la creació de mecanismes de defensa per salvaguardar les vides i les pertinences. Així, grups de població de la costa es van traslladar més a l'interior —aquest va ser el cas del nucli de Palafrugell, que va rebre habitants de la costa— i en molts dels llocs afectats es van construir muralles, i torres de guaita i de defensa, anomenades popularment torres de moros.

En territori de Palafrugell, la majoria de torres van ser construïdes entre els segles XV, XVI i XVII. Moltes d'elles es localitzen en llocs enlairats o indrets amb un camp de visió ampli per poder vigilar i donar avís a la resta de la població en cas de perill d'atacs. No totes les torres compaginaven les tasques de guaita i defensa, però la majoria d'elles ja van ser construïdes amb aquesta doble funció.

La torre de guaita de Sant Sebastià de la Guarda.

PACO DALMAU

Interior de la torre de guaita de Sant Sebastià.

AJUNTAMENT DE PALAFRUGELL

Torre de guaita del mas Vilà, a Santa Margarida.

PACO DALMAU

Torre del mas Petit d'en Caixa, a Ermedàs.

PACO DALMAU

A Palafrugell es conserven dotze torres, unes en més bon estat que altres, les quals, unides a les quatre que hi ha en el municipi veí de Mont-ras —va pertànyer a Palafrugell fins al 1858—, formaven una important xarxa de vigilància i defensa. Es troben dalt de turons o cims enlairats, i també al costat d'antigues masies de pagès, aquestes últimes construïdes probablement pels mateixos propietaris de les cases amenaçades.

La torre de la muntanya de Sant Sebastià, situada al cim del penya-segat de Romaboira, és segurament la més emblemàtica de totes, tant per la forma de construcció com pel seu emplaçament enlairat com per la proximitat al mar, factors que feien de la instal·lació un punt cabdal per a la defensa de la zona. La planta de la torre és rectangular absidal, una construcció no gaire habitual en aquest tipus d'equipaments, perquè, en aquest cas, la instal·lació incloïa una petita capella. En la façana de ponent hi ha adossada l'ermita barroca del santuari, una construcció posterior. Restaurada entre els anys 1994 i 1995, encara s'hi conserven els merlets que coronaven la torre, amb una espitllera al mig, emmarcada amb rajols, i a la façana de ponent hi ha un campanar de cadireta.

La torre de Sant Sebastià de la Guarda va ser construïda a partir de l'any 1445 i, a partir de 1597, formava un important conjunt de defensa amb la torre de Calella, des d'on es passava la informació sobre possibles atacs a la població de l'interior. La torre de Calella, actualment adossada a un habitatge particular, està situada a l'anomenat promontori dels Canyissos, a 19 metres sobre el nivell del mar. Aquesta poca distància amb el mar va fer recomanable artillar la torre en un primer moment, fins que va passar el perill d'atacs. Durant la Guerra Civil, la torre va ser confiscada pels milicians i convertida en presó. Ha estat restaurada per ser habitada i en el terrat s'hi conserven merlets i espitlleres.

En direcció a Palafrugell, la següent torre que es pot trobar és la del mas Borrull (o can Vehí), al veïnat de Santa Margarida. És una torre de planta quadrada, que formava part de la fortificació d'aquest mas, data al segle XVI. La torre va ser restaurada l'any 1840, conserva els merlets i actualment forma part de les dependències de l'habitatge. També al veïnat de Santa Margarida hi ha la torre del mas Espanyol, una de les més ben conservades del Baix Empordà. El mas data del segle XVII i va ser restaurat l'any 1980; es va mantenir el pont de pedra original que els propietaris van construir per comunicar-lo amb la torre. S'hi conserven els merlets, la ceràmica original i les gàrgoles. Santa Margarida conserva una tercera torre, la del mas Vilà (can Llorà o can Ferrer), construïda a finals del segle XVI. Com en el cas del mas Espanyol, la torre està separada de l'habitatge per un pont de pedra descobert. S'hi conserven tots els elements de defensa, com ara merlets, espitlleres i matacans.

La torre Roja, construïda al segle XVI, amb forma circular, està situada al paratge dels Lladres, prop del camí d'Ermedàs. Un segle més tard, s'hi va construir, fortificat, el mas que ara hi està adossat. A la façana principal del mas, s'hi pot distingir la creu del priorat de Santa Anna —canònica que tenia el domini sobre la vila de Palafrugell—. La torre conserva les finestres i les espitlleres, i una escala de cargol interior, construïda en granit.

Al veïnat d'Ermedàs, a uns dos quilòmetres del nucli de Palafrugell, s'alça la torre del mas Petit d'en Caixa, una construcció rectangular que data dels segles XIV i XV. El mas s'hi va construir molt després, entre els segles XVII i XVIII, edificació que també llueix la creu del priorat. És una de les torres més antigues de la zona i va ser restaurada entre els anys 1983 i 1984. Al veïnat d'Ermedàs hi ha dues torres més: la del mas Sureda (can Tupí o del Marquès de Camps), dels segles XVI i XVII, de quatre plantes i adossada a un mas, que ha estat reformada seguint criteris moderns, i la del mas Fina, vora l'ermita de Sant Ramon, rectangular, dels segles XV i XVI, també adossada a un mas dels segles XVII i XVIII, i que conserva les finestres i el matacà originals.

Dues imatges de la Torre Roja,
al paratge dels Lladres.
PACO DALMAU

A tocar de nucli urbà de Palafrugell, hi ha el barri de Vila-seca. Allà s'hi troba una torre de defensa cilíndrica, construïda entre els segles XVI i XVII, i que fins a principis dels anys 60 va tenir adossat un habitatge, conegut com el mas Nou. La torre, que es calcula que era col·lectiva, va quedar aïllada quan el mas va desaparèixer —encara en queden vestigis—, i conserva alguns dels elements originals. Des de dalt, s'observa una bona panoràmica de Palafrugell, Santa Margarida i Sant Sebastià, factor clau per a la seva funció de defensa.

Al puig de les Torretes, ja en l'entramat urbà de Palafrugell, hi ha la coneguda com a Torre dels Moros, cilíndrica i construïda entre els segles XVI i XVII. Posteriorment, s'hi va adossar una casa. La torre va ser de vigilància i el pas del temps es va endur gairebé tots els elements originals. També al nucli urbà, es conserva la torre de Can Boera, al carrer de la Font, que data de l'any 1500 i que inicialment estava aïllada —va ser aixecada pel municipi—. Vora el 1700 va ser comprada per la família Boera i s'hi va construir una casa adossada. Conserva les obertures i la corsera.

Pel que fa a les torres de Mont-ras que completaven el conjunt de defensa a la zona, es conserven la torre Simona —la més antiga, dels segles XIV i XV, i la més ben conservada—, la de can Juanola (o can Prim) —només en queden restes, incorporades a un mas—, la del mas Gorgoll (o can Niell) —dels segles XVI i XVII, restaurada i adossada a l'habitatge— i la torre Ferrera (o de can Colom) —enderrocada a principis del segle XVIII, només en queden restes.

Interior de l'ermita de Sant Sebastià de la Guarda.
PACO DALMAU

Façana de l'ermita i l'hostatgeria
de Sant Sebastià.
PACO DALMAU

El conjunt de Sant Sebastià

El conjunt monumental de Sant Sebastià de la Guarda està format pel jaciment ibèric, la torre de guaita, l'ermita, l'hostatgeria i el far, elements tots ells catalogats com a béns culturals d'interès local. La gestió de l'indret correspon a l'Ajuntament de Palafrugell i l'organització dels elements patrimonials, al Museu del Suro.

L'ermita i l'hostatgeria

L'ermita de Sant Sebastià, adossada a la façana de ponent de la torre de guaita, data del segle XV, bastida en honor del sant protector contra les epidèmies. És un edifici d'una sola nau, amb dues capelles laterals i una façana senzilla, amb una porta rectangular. Inicialment, l'ermita, feta construir pel prior de Santa Anna de Barcelona, ocupava la planta baixa de la torre de guaita. El primer esment a un ermità en el lloc data del 28 de gener de 1444, en una carta que la reina Maria de Castella, esposa d'Alfons el Magnànim, va fer per autoritzar Jaume Corbera per al càrrec. En la mateixa carta, la reina autoritzava a demanar almoïna per acabar la torre de guaita.

L'epidèmia de pesta dels anys 1650 i 1651 va portar les autoritats del territori a construir una nova església, en un moment de creixement de la població de Palafrugell. Les obres van començar el 1707 i l'estil seguit va ser el barroc. Aprofitant el nou projecte, es va construir una hostatgeria annexa a l'ermita, destinada actualment a restaurant i allotjament. Com molts llocs religiosos, durant la Guerra Civil va patir efectes devastadors. Va ser cremada, i el foc va destruir el retaule major, obra de l'escultor català Josep Pol —autor també del retaule de Sant Fruitós de Llofriu—, i la resta del mobiliari. L'ermita va ser reconstruïda l'any 1960 i s'hi va col·locar una nova figura de sant Sebastià, realitzada per l'escultor gironí Domènec Fita.

Terrassa de l'hostatgeria, arran del penya-segat.
PACO DALMAU

Ballada de sardanes a Sant Sebastià, el 1956.
Foto Josep Granès Hostench.
ARXIU MUNICIPAL DE PALAFRUGELL

La creu situada a la plaça del costat del far.
PACO DALMAU

Entre les diferents obres pictòriques que es poden trobar a l'ermita, hi ha les imatges sobre la vida de sant Sebastià màrtir —davant els cristians empresonats, refusant les insinuacions de l'emperador, l'assetjament i el màrtir bastonejat—, obra de Carles Grassot, metge i geòleg barceloní, pintor aficionat. En el temple s'hi troba també una pintura de la Sagrada Família amb sant Joaquim i santa Anna, donada pel priorat de Santa Anna, obra del pintor barroc Francesc Tramulles. Les festes tradicionals del santuari són per Sant Sebastià, Santa Llúcia i el dilluns de Pasqua.

L'hostatgeria és una gran edificació rectangular, de dues plantes, amb una gran terrassa sobre el penya-segat i el mar. Entre l'ermita i l'hostatgeria hi ha un pati interior, en el quals es poden trobar alguns elements interessants, com ara rajoles de ceràmica valenciana del segle XVIII amb la imatge de sant Sebastià, l'àmplia volta de maó a l'entrada i la doble escala de pedra d'accés a nivells superiors. Antigament, els pelegrins que pujaven a Sant Sebastià utilitzaven una estança pública que hi havia a l'hostatgeria per cuinar, amb fogons i una llar. Des de l'ermita es llogaven les olles, els coberts, les taules i la llosa. Així, almenys un cop l'any, el santuari era visitat per la població de la zona, que tenia el costum de “pujar a Sant Sebastià” a peu o en carro. Amb els anys, l'hostatgeria es va convertir en un hotel de luxe, amb el restaurant annex.

A la plaça de la hostatgeria hi ha una creu de terme forjada pels tallers Gich i documentada al segle XVIII. Sota la terrassa de l'hostatgeria hi ha la Cova de la Divina Pastora, una cripta rupestre dedicada a la devoció propagada pels caputxins durant el segle XVIII; la imatge actual que es pot veure a la cova data de l'any 1951. Abans d'arribar a la capelleta hi ha una imatge del cavaller sant Jordi, i al sector septentrional de l'ermita, entre el penya-segat de Romaboira i les restes del poblat ibèric hi ha un oratori amb una imatge de sant Baldiri de Nîmes, datada del segle XIX. És tradició demanar desitjos a sant Baldiri i pagar la intervenció del sant tirant una moneda dins l'oratori.

El far de Sant Sebastià, a finals del segle XIX.
ARXIU MUNICIPAL DE PALAFRUGELL.
FONS ESTANC RODRÍGUEZ JOANOLA

El far, a principis del segle XXI.
PACO DALMAU

Vista aèria de l'edifici del far, dalt del penya-segat.
PACO DALMAU

El far

El far de Sant Sebastià va ser inaugurat l'1 d'octubre de 1857, dins del programa *Plan general de alumbrado marítimo de España e islas adyacentes*, del Ministeri de Foment. Va ser dissenyat per l'enginyer Josep Maria Faquinetto amb l'objectiu que la seva llum arribés fins a 32 milles nàutiques i es convertís així en el far més potent de Catalunya. La maquinària va funcionar amb petroli fins al 1940, moment en què el far va ser electrificat. El 1966 s'hi va instal·lar una llanterna aeromarítima i el 1970 s'hi va col·locar un radiofar per fer arribar les coordenades sobre la situació als vaixells que navegaven fora de l'àmbit visual del far o en dies de poca visibilitat. En el conjunt, hi ha la torre i dependències complementàries, com l'habitatge dels faroners, deshabitat des de finals del segle XX i convertit, el 2015, en establiment de restauració. El far va ser automatitzat l'agost de 1999.

El far depèn de l'Autoritat Portuària de Barcelona, organisme que l'any 2000 va signar un acord de col·laboració amb l'Ajuntament de Palafrugell per obrir al públic part de les instal·lacions i destinar-les a usos vinculats al mar, la natura i el patrimoni local. Així, s'hi va projectar un centre d'interpretació del patrimoni faroner, el medi natural i les comunicacions. El fons relatiu als senyals marítims i registres meteorològics del far entre 1853 i 1999 està dipositat a l'Arxiu Municipal de Palafrugell. El maig del 2014, representants d'una trentena de patronals catalanes van signar a Sant Sebastià el *Manifest del Far*, un document en el qual els empresaris donaven suport al dret a decidir del poble de Catalunya.

Vista panoràmica de Calella, a finals del segle XIX o principis del segle XX.
JAUME FERRER MASSANET.
ARXIU MUNICIPAL DE PALAFRUGELL.

Vista de Calella, a principis del segle XXI.
PACO DALMAU

Calella

Calella és un centre de turisme familiar de primer ordre a la Costa Brava. Els seus prop de 800 habitants censats es converteixen a l'estiu en milers, entre els visitants que s'allotgen en hotels, apartaments i càmpings, i els estiuejants amb segona residència. Les primeres notícies de poblament estable i creixent del nucli són del segle XVIII. Fins llavors hi havia algunes barraques que utilitzaven els pescadors. A poc a poc, però, es va convertir en el port de cabotatge de Palafrugell, a través del qual s'embarcaven productes com ara el suro provinent de les fàbriques de la vila, sobretot des de mitjan segle XIX i fins a les primeres dècades del XX. També s'hi embarcaven rajoles i ceràmiques de la Bisbal d'Empordà, entre altres productes, com ara blat, farina, faves i fesols, corall i vi. L'activitat comercial del port es combinava, llavors, amb la pesquera i, a partir de finals del segle XIX i principis del XX, amb la d'estiueig de la burgesia de Palafrugell. El gran volum de productes que sortien des del port de Calella va fer recomanable l'establiment d'una duana, que hi va funcionar fins a principis del segle XX, quan l'activitat comercial va començar a decaure, aproximadament al llarg de la segona dècada. La introducció de vaixells de vapor de majors dimensions va relegar Calella en favor de ports més grans i de més calat, com el de Palamós o el de Sant Feliu de Guíxols.

El nucli primitiu de Calella es troba davant les platges d'en Calau, el Port-bo i la Malaspina, espais que encara mantenen elements d'arquitectura popular com les Voltes, un carrer porticat i algunes cases antigues de pescadors —tot, com és obvi, convenientment remodelat—. Des de l'estiu de 2016, a la platja del Canadell s'hi pot veure un mural relacionat amb la temàtica pesquera i de les havaneres, realitzat per l'artista Pere Amilibia. El mural s'ha fet amb la tècnica anomenada d'enganyatalls, és a dir, pintar imatges de manera tan realista que s'enganya la vista de les persones que l'observen.

Vista del nucli de Calella, amb l'església al fons.
PACO DALMAU

Les Voltes noves de Calella, davant de la platja.
PACO DALMAU

L'últim quart del segle XIX es va començar a construir el barri d'estiueig del Canadell, format per cases bastides sobretot per la burgesia de Palafrugell. Més endavant, ja a començaments del segle XX, es va crear el barri de Sant Roc o els Canyers, i a partir de llavors, l'expansió es va produir a banda i banda del nucli primitiu, en direcció a Llafranc per un costat i al cap Roig per l'altre. Una de les primers edificacions que hi va haver a Calella va ser, de fet, la torre de guaita i de defensa bastida a partir de 1597, a tocar de Llafranc, que encara es conserva. La zona del Port-bo, antic centre d'activitat comercial i pesquera, és la més emblemàtica de la població marinera. Darrere la platja s'hi conserva el traçat original dels carrers i davant de mar, els edificis porxats, construïts en diferents etapes. Les voltes més antigues estan situades a la dreta del Port-bo i les més modernes, són al carrer Miramar, a l'esquerra de la platja.

L'església de Sant Pere

L'església de Sant Pere és un edifici modern, iniciat el 1884. Va ser construït en la mateixa època que el de Santa Rosa de Llafranc i consta d'una nau amb tres capelles laterals, absis poligonal i coberta de teula a dues vessants, amb l'interior emblanquinat. En el temple hi ha pintures murals realitzades pel pintor Ramon Roca i que representen Crist triomfant, amb àngels i sants; una escena de pesca i la donació de claus a Pere, en el marc del paisatge de Calella. L'església té un petit campanar de paret, amb un sol arc de mig punt. A les capelles laterals s'hi poden veure dues grans teles d'oli, realitzades pel pintor barceloní Antoni Utrillo, l'any 1944, que representen sant Jaume, com a pelegrí, i sant Jordi, com a vencedor en la lluita contra el drac —amb un fons de la muntanya de Montserrat—. L'església va ser ampliada el 1958 i posteriorment s'hi han fet reformes puntuals.

Ballada de sardanes de la festa major a Calella, al final del Carrer de Chopitea, l'any 1914.

ARXIU MUNICIPAL DE PALAFRUGELL.
COL·LECCIÓ RAQUEL GIFRE GELPÍ

Tomàs Pareras Riera, fent una nansa al carrer de Miramar, a Calella, a finals del segle XIX.

ARXIU MUNICIPAL DE PALAFRUGELL.
COL·LECCIÓ JOSEP PARERAS PEÑA

Imatge general de la platja de Llafranc, presa des de la Marineda.

PACO DALMAU

La platja del Canadell de Calella.

PACO DALMAU

El passeig modern de Calella, davant la platja de la Vela.

PACO DALMAU

Llafranc

L'evolució urbanística de Llafranc, des que va ser abandonat pels romans i fins als nostres dies, ha estat intensa. L'antic assentament va quedar del tot cobert per les edificacions que, sobretot a partir del segle XX, van proliferar en aquest nucli. Inicialment, van ser pescadors els que s'hi van instal·lar i més endavant, ja a finals del segle XIX, s'hi van començar a construir cases d'estiuejants de Palafrugell, a primera línia de mar. La majoria d'aquestes cases han perdurat en el temps, convenientment remodelades i adequades, de manera que la visió del front de mar de Llafranc, al llarg del passeig Cypsela i de Francesc de Blanes, permet evocar aquella època en què hi van arribar els primers estiuejants. Amb els anys i l'arribada de cada vegada més visitants, concentrats majoritàriament a l'estiu, Llafranc es va transformar. Les construccions modernes a partir de la segona línia de mar i muntanya de Sant Sebastià amunt es van multiplicar, tot i que no es van dur a terme edificacions de gran altura. Apartaments i xalets van cobrir els descampats on encara hi havia restes de l'antiga població romana i van configurar, a poc a poc, el Llafranc actual, presidit per la que s'ha arribat a considerar una de les millors platges de la Costa Brava. El nucli manté una població estable d'uns 300 habitants.

L'església de Santa Rosa de Lima, bastida el 1896 i remodelada el 1958, presideix el centre de Llafranc, en un punt on antigament hi havia l'acròpolis —punt més alt de les ciutats antigues— i el cementiri del poblat romà. La seva estructura, com en el cas de l'església de Sant Pere de Calella, és senzilla: una nau, amb tres capelles laterals a cada costat i una porta d'accés rectangular. El campanar, situat a la banda dreta de l'edificació, és de base quadrada.

Interior de l'església de Santa Rosa, durant un concert de la Coral Nit de Juny.
PACO DALMAU

L'espigó del port de Llafranc, amb la platja al fons.
PACO DALMAU

El presbiteri està decorat amb pintures al fresc sobre la vida de santa Rosa de Lima, com ara la visita de l'infant Jesús a la santa abans d'esdevenir religiosa, el moment en què li entrega les eines de treball, la imatge de la santa tallant-se la cabellera i el canvi d'una corona d'espines per una altra de roses. Les pintures són obra de Guillem Soler i Gatvillaró, autor dels frescos de l'altar major i tres capelles laterals de l'església de Sant Martí de Palafrugell.

El port

Les obres de construcció del port de Llafranc es van iniciar el febrer de 1969; l'estiu d'aquell any, l'escullera estava enllestida fins al colze i s'hi va amarrar algun vaixell, de manera provisional. A finals de 1970, el port ja estava operatiu. El port té 140 amarradors per a embarcacions des de 6 fins a 14 metres d'eslora. Anys abans, el 1963, s'havia creat el Club Nàutic Llafranc, amb base a la platja. Tan bon punt el port va quedar acabat, el club s'hi va traslladar i, des de llavors, en porta la gestió i hi ha organitzat nombroses activitats, regates nacionals i internacionals, competicions diverses... Les regates de Santa Rosa, que es fan a finals d'agost, són de les més antigues que se celebren a la Costa Brava.

Els Ullastres

Els Ullastres són un grup de tres petites muntanyes submarines, situades a quasi dos milles del port de Llafranc. Són formacions rocalloses —entre els 32 i els 55 metres de profunditat— que presenten una gran riquesa marina, com ara gorgònies vermelles, i que són visitades sovint pels practicants de submarinisme. Escórpores, neris, congres, morenes, esponges, nudibrànquis, pops, sèpies i totes les varietats de peixos de roca, com ara salpes, dorades i en ocasions, raies i peixos lluna, formen l'hàbitat particular dels Ullastres, entre coves i passadissos estrets. Un conjunt que Josep Pla, en el prefaci a les *Notes del capvesprol*, definia com «uns rocs que hi ha sobre el cap (de Sant Sebastià) i que tenen fama de ser molt peixaters».

Detall de l'interior del port de Llafranc.
PACO DALMAU

Vista de la platja i el passeig de Llafranc.
PACO DALMAU

El Mercat Boig, que se celebra cada setembre al passeig de Llafranc.
PACO DALMAU

Vista panoràmica de Tamariu, l'any 1927.
MOISÈS DALMAU. ARXIU MUNICIPAL DE PALAFRUGELL. COL·LECCIÓ XAVIER COLL ROVIRA

Vista general de Tamariu, amb la platja dels Liris en primer terme.
PACO DALMAU

Tamariu

Malgrat que el lloc de Tamariu ja és citat en documents del segle XI, com a lloc amb alguna propietat de terrenys, no va ser fins ben bé el segle XIX quan, gràcies a la pesca, es va començar a establir una població fixa en aquest nucli. Va ser l'última cala del municipi de Palafrugell a ser habitada i la majoria de famílies que s'hi van instal·lar per treballar a la pesca provenien de Palafrugell i de punts costaners com Begur, l'Estartit, Torroella de Montgrí, Roses o Sant Feliu de Guíxols. Consta que, a mitjan segle XIX, ja vivia a Tamariu la família Rocas, de can Català, i més endavant, a principis del XX, s'hi va instal·lar la família Esteva, de cal Patxei.

Tamariu està situat a banda i banda de la riera que desemboca a mar i està flanquejat pel puig de les Trones al nord i el de Gruí, al sud. Conté tres platges: la d'Aigua Dolça, la de Tamariu i la des Portió, coneguda popularment com la dels Liris, per la presència d'una barraca amb aquest nom. La denominació de Tamariu s'atribueix a l'antiga existència de nombrosos arbres de l'espècie *Tamarix gallica* al llarg de la riera, exemplars resistents a la salinitat del mar.

Els primers habitatges que hi va haver a Tamariu van ser arran de mar i en els dos marges de la riera. Les primeres cases van ser edificades lògicament arran de mar. La riera i el carrer anomenat ara des Foraió també disposaven ja d'alguns habitatges construïts. Als anys vint van arribar els primers estrangers a la cala i hi van construir les primeres grans cases. No va ser fins a principis dels anys quaranta que hi va arribar l'electricitat. Als anys cinquanta del XX, Tamariu ja s'havia fet un lloc en el conjunt de petites destinacions turístiques de la Costa Brava i havia triplicat el nombre d'habitants estables de la primera dècada del segle, quan es registraven 52 persones. A finals de 2015, el padró contenia prop de 300 habitants.

El racó d'Aigua Dolça, a Tamariu.
PACO DALMAU

Anne Baxter asseguda al passeig de Tamariu, durant el rodatge de *Sombras acusadoras*, el 1957.
JOSEP GRANÉS HOSTENCH. ARXIU MUNICIPAL DE PALAFRUGELL

Servei de la Biblioteca de Palafrugell a la platja de Tamariu.
PACO DALMAU

La carretera de Palafrugell a Tamariu va ser ampliada el 1967 i la veïna urbanització d'Aigua Xelida va propiciar que es milloressin les comunicacions d'aquest punt i d'altres com ara Aiguablava (Begur) amb el nucli. A mesura que avançava el segle XX, es van fer millores a la zona, com la urbanització del passeig, la construcció de l'embarcador, el cobriment de la riera i la instal·lació de l'enllumenat públic. L'any 1975 va néixer el Club Nàutic Tamariu i en aquella dècada ja quedava més o menys configurat el que seria el Tamariu de finals del segle XX i principis del XXI. Tamariu no ha tingut mai església; hi ha un altar, situat en una pineda que fa també les funcions de parc i anomenat Espai de Teresa de Calcuta, on s'hi celebren misses.

Pescadors desemballant els sardinals a la platja de Port-bo, a principis del segle XX.

ARXIU MUNICIPAL DE PALAFRUGELL. COL·LECCIÓ MONTSERRAT NIELL

La pesca

Tant Calella com Llafranc i Tamariu van ser centres pesquers importants durant el segle XIX i part del XX. En aquests nuclis, gairebé tots els habitants es dedicaven a la pesca —tot i que també conreaven la terra, com a complement per subsistir— i era una activitat que passava de pares a fills. La pesca de peix blau —sardina, verat, sorell i anxova— va ser especialment significativa a les costes de Palafrugell durant el segle XIX i fins a mitjans del XX. També s'hi pescaven, però, gats, escrites, raigs, déntols, congres, llobarros... i la pesca de la llagosta amb nansa va donar força beneficis.

Les barques anaven a rem o a vela. De nits, pescaven amb les teranyines i de dia, era el torn de sortir amb el tremall o el palangre, entre altres especialitats. De fet, hi havia diverses modalitats de pesca: les que es portaven a terme amb embarcacions grosses, com el bou, el sardinal i la teranyina, i les que es feien amb vaixells més petits, com el palangre, l'artó, el tremall, la xàvega o les nanses. Els pescadors solien viure en cases de murs paredats, amb dues plantes. La construcció d'alguns habitatges va animar més famílies de pescadors a establir-se arran de mar. A Calella, per exemple, es calcula que la població estable de pescadors es va començar a consolidar ja al segle XVIII. A principis del segle XX, hi havia gran quantitat de pesca i això va portar cada vegada més famílies a treballar i viure vora la mar, tant a Calella com a Llafranc i Tamariu. S'explica que, en algunes temporades, els pescadors havien de sortir en dies alterns per donar cabuda a tota la flota.

En les famílies de pescadors d'aquelles èpoques, la distribució de tasques estava ben organitzada: els homes eren els que sortien a pescar, arreglaven les barques, preparaven i tenyien les xarxes, i mantenien els estris en bon estat. Les dones s'encarregaven de dur el peix a Palafrugell per vendre'l —sovint a peu—, d'arreglar les xarxes i fer-ne de noves, a més d'encarregar-se de les cases. També ajudaven a tirar les xarxes i recollir-les, i feien les tasques de conservació del peix amb sal.

Dones arreglant les xarxes a la platja del Port Bo, durant el primer quart del segle XX.

ARXIU MUNICIPAL DE PALAFRUGELL. COL·LECCIÓ MIQUEL ESTEBA ZURBRÜGG

El salaó era una activitat important, com ho demostra la presència, per exemple, de quatre salins a Tamariu, amb 40 treballadores, a principis del segle XX, i quatre o cinc més a Calella, els edificis d'alguns dels quals encara es conserven, tot i que, lògicament, remodelats i destinats a altres usos. L'activitat del salaó ja es va iniciar a finals del segle XIX. Les salaons es feien principalment de sardina i anxova, quan hi havia més pesca, sobretot a l'estiu. A l'hivern, el peix salat es col·locava en barrils, caixes i pots.

Els pescadors eren pobres i la feina era molt dura, però sobrevivia com podien amb les captures que realitzaven. A finals dels anys quaranta i principis dels cinquanta, van començar a arribar turistes de manera continuada. Eren pocs, al principi, però, de manera progressiva, la presència d'aquests visitants, i la consegüent demanda creixent de serveis com ara hotels i restaurants va entrar en contraposició amb el manteniment de la tradició pesquera. Molts fills de pescadors van optar per no seguir l'ofici dels seus pares i dedicar-se al turisme o bé anar a treballar a Palafrugell, a les fàbriques taperes. Les teranyines van començar a desaparèixer a principis dels anys cinquanta, perquè no eren rendibles —no es trobava jovent per treballar-hi i l'activitat turística dificultava les tasques— i poc després la lucrativa pesca tradicional de la llagosta també va desaparèixer. Les societats de pescadors, com el Gremi de Sant Pere de Calella, van començar el seu declivi i els seus serveis —vetllar per l'organització dels pescadors i per la projecció comercial del producte, i proporcionar serveis, com ara la sala de tenyit de les xarxes— ja no eren necessaris. La pesca no va desaparèixer, però a partir de llavors són pocs els pescadors de la zona que s'hi dediquen.

Xarxes esteses a la platja del Canadell, a Calella, en una imatge datada entre 1950 i 1955. D'esquerra a dreta, Lucita Esteva Soler, Lola Figueras Esteva i Guillermo Figueras Pascual.

ARXIU MUNICIPAL DE PALAFRUGELL.
COL·LECCIÓ LOLA FIGUERAS ESTEVA

Interior del Centre d'Interpretació de Sa Perola, a Calella.

PACO DALMAU

Sa Perola

Sa Perola és un edifici del carrer de les Voltes de Calella on antigament es tenyien les xarxes, sota la gestió del Gremi de Sant Pere. Des de l'any 2010, l'edifici acull el Centre d'Interpretació de Sa Perola, un espai on es pot conèixer el passat mariner de Calella, les activitats del Gremi de Pescadors de Sant Pere i, sobretot, el procés de tenyit de xarxes de cotó, una activitat important a la població durant els segles XVIII, XIX i la primera meitat del XX.

Fins als anys seixanta del segle XX, les xarxes dels pescadors eren fetes primer de lli o de cànem i després de cotó, materials que se solien fer malbé amb rapidesa. Per evitar aquest deteriorament, els pescadors tenyien les xarxes en llocs com sa Perola, un espai preparat amb pous i altres instal·lacions necessàries per a aquesta tasca. Era un procés llarg i complicat, que s'iniciava amb la portada de les xarxes a sa Perola, i la recollida de llenya per al foc i escorça de pi per tenyir. S'encenia el foc, i la perola s'omplia d'aigua del pou i s'hi afegia l'escorça de pi triturada. Quan el tint estava preparat, es tirava per una canal i anava a parar a uns pouets, on s'impregnaven les xarxes. Un cop tenyides, es tapaven amb tendals i es deixaven tota la nit perquè fermentessin. Posteriorment, les xarxes eren esteses a la platja perquè s'eixuguessin. Mentre estaven esteses, les dones arreglaven els possibles desperfectes que tinguessin. Finalment, es col·locaven a les barques, per tornar-les a fer servir. Habitualment, les xarxes es tenyien un cop al mes i, amb aquest procés, podien durar tres anys o més.

Dues imatges de pescadors a Calella, llançant les xarxes i recollint-les.

PACO DALMAU

Amb la introducció de les xarxes de niló, que ja no necessitaven ser tenyides, sa Perola va deixar de funcionar a mitjans dels anys 60, tot i que continuava servint de lloc de trobada de pescadors. L'any 1986, el Gremi de Sant Pere —format per descendents dels pescadors que van comprar sa Perola l'any 1868— la va cedir a l'Ajuntament de Palafrugell perquè en fes un ús públic. El 1987 s'hi va instal·lar l'Oficina de Turisme de Calella i, durant un temps, també hi va haver l'oficina de correus, el magatzem de l'Associació de Veïns i Amics de Calella i un lloc de primers auxilis de la Creu Roja per a la temporada d'estiu.

Així es van distribuir les dues plantes de l'edifici fins a l'any 2010, quan l'Ajuntament hi va habilitar el Centre d'Interpretació. El centre ofereix imatges i informació que permeten interpretar el passat pesquer de Calella i la vida de la societat de cadascuna de les èpoques. A la planta baixa, hi ha panells explicatius sobre el procés de tenyit de les xarxes i s'hi projecta un documental sobre la utilització de xarxes a Calella antigament, realitzat pel fotògraf i cineasta català Arcadi Gili (1915-1991). A la planta superior, s'informa sobre la creació dels gremis de pescadors i les seves funcions, i es projecta un audiovisual amb imatges antigues i modernes sobre Calella. A sa Perola s'hi poden trobar encara instal·lacions i estris relacionats amb el tenyit de xarxes —és una de les instal·lacions de tint de xarxes més ben conservades que hi ha a la costa catalana—, i indicacions sobre la situació d'elements que encara es conserven al poble en relació amb l'activitat pesquera, com ara barques, cases, torres de guaita...

La Coral La Taponera i amics seus, a la platja dels Liris, a Tamariu, l'any 1948.
ARXIU MUNICIPAL DE PALAFRUGELL. COL·LECCIÓ FRANCESC CAMA RIVAS

La barraca de la cala del Cau, a Tamariu.
PACO DALMAU

Una de les trobades de *Converses de barraca*, als Liris de Tamariu.
PACO DALMAU

Les barraques

Amb l'activitat pesquera, es van construir les primeres barraques de pescadors al llarg del litoral palafrugellenc. Inicialment, eren llocs per guardar les barques i els estris de pesca, però a mesura que la gent de Palafrugell va començar a anar a les cales per passar-hi els dies festius —diumenges i dilluns—, aquestes barraques es van convertir en llocs de trobada i de xefles. Algunes d'elles van esdevenir tavernes, però d'altres van continuar amb l'esperit inicial de trobada no lucrativa i lloc d'esbarjo comú. Era habitual en aquella època veure baixar les famílies de Palafrugell a les cales de Calella i Llafranc —la majoria eren famílies de les més benestants—, i Tamariu —per a les famílies més humils—, carregades d'estrís per cuinar i de menjar; així, s'instal·laven en una de les barraques o en algun racó arrezerat i preparaven el dinar festiu.

A les barraques de Tamariu, per exemple, els dilluns s'hi reunien els treballadors de les fàbriques de suro de la vila, i una de les més significatives, que encara perdura, és la dels Liris —*Lliris* o *l'Iris*, segons les fonts que es consultin—, que va ser construïda l'any 1872, després que dos surers, Janover Pannon i Josep Lloset, van comprar a Josep Barceló un terreny arran de platja, al paratge de la Perica. Un cop aixecada la barraca, divuit persones van crear una societat que va adoptar, el 1884, un reglament de funcionament. Els socis van acordar compartir una barca de pesca i una gossada per anar a cacera, mitjans pels quals obtenien les matèries primeres per elaborar àpats comuns que, amb els anys, tindrien molta anomenada. També, la barraca era lloc de cantades espontànies d'havaneres i cançó tradicional, i tot plegat, configurava unes xefles que van donar molt de renom a l'indret.

L'any 1963, la Prefectura de Costes de Catalunya volia enderrocar la barraca, perquè es trobava dins de la franja marítima i de costa. Però la pressió popular i la intervenció de les autoritats locals van aconseguir solucionar el problema. La barraca va perdurar, passant els drets de generació en generació, i el 2006 es va crear l'Associació Gastronòmica i Cultural Els Liris, que va acabar agrupant una trentena de propietaris.

Des del 2011, dins de les activitats de la Biblioteca de Palafrugell a Tamariu, s'organitzen periòdicament les anomenades *Converses de barraca*, als Liris, les quals tracten de temàtiques diverses relacionades amb el municipi, l'ambient mariner, la gastronomia, la literatura i la cultura en general.

A Tamariu també, s'hi reunien colles, com la de La Xerinola, a la barraca de la Perica, situada a la platja, a la desembocadura d'un caminet que baixava del puig de les Trones. Posteriorment, la barraca va ser convertida en casa d'estiueig. Prop d'allà, hi havia també la barraca dels Malvinguts i també la de la Quinta Punyeta, denominacions que mostraven el bon humor del moment. A la cala Pedrosa, es conserven encara dues barraques, una a la cala del Cau i tres a Aigua Xelida, una de les quals va ser remodelada l'any 2014. L'edifici d'Aigua Xelida reformat, de propietat municipal, pertanyia al llegendari Sebastià Puig Barceló, *l'Hermós* —gran amic de Josep Pla i cantaire espontani d'havaneres—, el qual compartia cala amb Emili Gotes Curet, cadascun en la seva pròpia barraca. S'hi poden observar dues plaques en record de l'Hermós i del seu amic Pla, instal·lades per l'Ajuntament i la Fundació Josep Pla: una amb una imatge de tots dos en aquest indret i l'altra, amb una citació extreta del llibre de l'escriptor *Un viatge frustrat*, en el qual narrava experiències viscudes pel vell pescador. També, l'Agrupació Excursionista de Palafrugell va col·locar una placa de granit al costat d'una font que l'entitat va restaurar el 1997. A la placa, es pot llegir l'epitafi que Josep Pla va fer en morir l'Hermós. Totes les barraques de pescadors que hi ha en el municipi estan incloses en el pla especial de protecció i d'intervenció del patrimoni històric, de l'Ajuntament de Palafrugell.

La Colla de la barraca dels Liris de Tamariu, durant la segona dècada del segle XX.
ARXIU MUNICIPAL DE PALAFRUGELL. COL·LECCIÓ ALFRED ALMEDA

La barraca dels Liris, ja reformada.
PACO DALMAU

La barraca del Cau de Tamariu.
PACO DALMAU

Barraca a la cala d'Aigua Xelida.
PACO DALMAU

Ernestina Morató i una turista a Calella, el setembre de 1953.
ARXIU MUNICIPAL DE PALAFRUGELL. COL·LECCIÓ CARME MORATÓ ALBERT

El turisme

El municipi de Palafrugell té una infraestructura d'hostaleria plenament consolidada, amb una clara modalitat de turisme familiar i cultural. La segona línia de mar, inevitablement, ha estat urbanitzada seguint les exigències de la demanda, sobretot a partir dels anys setanta, però, per regla general, no s'hi han construït edificis d'excessives dimensions i els diferents nuclis no han sucumbit al turisme de masses. Calella, Llafranc i Tamariu constitueixen un conjunt d'oferta per a un turisme tranquil, amb una bona dosi de segones residències.

Els primers estiuejants que es van acostar a Llafranc, ja a finals del segle XIX, van ser famílies benestants de Palafrugell, la majoria de les quals eren d'industrial del suro de la vila. Es tractava d'un indret d'esbarjo per a una certa classe social, que hi va començar a construir cases per passar-hi els estius. Als anys vint, els habitants dels diferents nuclis van començar a veure les potencialitats econòmiques que tenia l'arribada de visitants i van néixer els primers serveis (menjars per encàrrec, petites botigues, passejades en barca...). El 1931, es va crear a Palafrugell l'associació Fomento del Turismo, amb l'objectiu de «fomentar el moviment turístic a la zona del litoral coneguda amb el nom de Costa Brava que està situada en el terme municipal de Palafrugell». El terme *Costa Brava* havia estat *inventat* pel poeta i polític gironí Ferran Agulló el 1908 —el va utilitzar per primera vegada en un article publicat a *La Veu de Catalunya*— per batejar el tram de costa entre Portbou i Blanes.

Va ser als anys vint quan a Tamariu es va començar a treballar per embellir la cala i atraure així més visitants —arbres al passeig de mar, ombrel·les, etc.— i van néixer els primers restaurants, inicialment, és clar, molt rudimentaris. I des de l'any 1931, hi arribava, els dies festius i vigílies, un servei d'autobús. Va ser l'època en què van començar a allotjar-s'hi algunes famílies de Barcelona, les quals, unides als habitants de Palafrugell que s'hi acostaven a passar dies d'esbarjo, donaven un aire molt animat a la cala. El matrimoni Woevodsky, propietari de Cap Roig a Calella, va dissenyar una de les primeres cases senyoriales de la zona de Tamariu, La Musclera, el 1929, i quatre anys després, van fer La Perica, per a l'aristòcrata britànica Elizabeth Bessie Walker. Eren els primers estrangers que arribaven a Tamariu i a partir de llavors es va iniciar un llarg procés de construcció de segones residències a la zona.

La platja del Port Pelegrí, de Calella, plena a vessar.
PACO DALMAU

Terrasses de bars plenes, a Calella.
PACO DALMAU

L'arribada de turistes a Tamariu i Llafranc va quedar interrompuda amb la Guerra Civil; el juny de 1937, les autoritats militars van incloure les dues platges en el llistat de les designades com a utilitzables per motius d'estratègia bèl·lica. Passada la guerra, però, els visitants van tornar. Els primers van ser veïns de Palafrugell i d'altres poblacions de Girona, i després van arribar famílies de Barcelona. A finals dels anys quaranta, ja hi havia establiments hotelers tant a Calella, com a Llafranc i Tamariu. Va ser a partir dels anys cinquanta quan van començar a arribar fluxos de turisme constants. Les cales de Palafrugell van rebre visitants d'arreu, tot i que es mantenien, en primer lloc, els estiuejants provinents del municipi, dels pobles de Girona i dels de Barcelona. Les infraestructures i la configuració urbana dels pobles costaners va començar a canviar per adequar-se a les necessitats dels visitants. Així, els tres nuclis van iniciar una època d'expansió urbanística i de canvi de model econòmic. Durant uns anys, van conivir l'activitat de la pesca i la de serveis destinats al turisme, fins que, al final, la balança es va decantar cap a aquests últims. El remolí especulador immobiliari que va envair altres punts de la Costa Brava durant els anys seixanta i setanta no va arribar del tot, per sort, a les cales de Palafrugell. Tampoc hi va triomfar el turisme de *tour operator* i així, Calella, Llafranc i Tamariu van aconseguir mantenir el toc d'oci familiar i selecte que els caracteritzen. Les cales, però, han viscut també els seus moments de xerinola, amb locals de diversió històrics, com Chez Tomàs, l'Hotel Llafranc, el Saint Tropez, la discoteca Tamari..., sobretot als anys seixanta i setanta, quan reunien artistes de moda del moment. A la zona hi han fet estada nombrosos personatges. Alguns noms destacats de visitants i estiuejants han estat el diplomàtic, escriptor i director de cinema d'origen britànic Edgar Neville, futbolistes com Alfredo Di Stefano, Ladislao Kubala i Ramón Villaverde, l'actor anglès David Niven, l'actor espanyol Paco Martínez Soria, Sara Montiel, el ballarí Antonio Gades, Carmen Amaya, La Chunga o Peret, i Joan Manuel Serrat, que va passar, a principis dels setanta, un mes a Can Batlle de Calella, escrivint les cançons del seu disc *Mediterráneo*.

A data de 2016, el municipi de Palafrugell en conjunt disposava d'una oferta d'una trentena d'hoteles, càmpings i allotjaments rurals, uns 7.000 habitatges de segona residència, i un centenar de restaurants, la majoria d'ells situats a Calella, Llafranc i Tamariu.

Visitants al passeig del Canadell, en plena temporada turística.
PACO DALMAU

Excursionistes arribant a Calella.
PACO DALMAU

Malgrat la gran afluència de turistes, sempre hi ha racons per descansar en plena temporada.
PACO DALMAU

Les aigües del litoral palafrugellenc estan sovint tranquil·les i són ideals per a la navegació.
PACO DALMAU

Boscos d'alzines sureres
de les Gavarres.

PACO DALMAU

Vista general de Calella de Palafrugell en ple estiu,
amb la muntanya de Sant Sebastià al fons.

PACO DALMAU

L'exploració del paisatge

El municipi de Palafrugell es troba situat en un espai privilegiat, entre la part de litoral considerada la més singular de la Costa Brava, els contraforts de les Gavarres i el massís de Begur. Està enclavat al bell mig de la zona coneguda com l'Empordà Petit —espai entre el Montgrí i la vall d'Aro, i entre les Gavarres i la costa, batejat amb aquest nom per Josep Pla— o l'Empordanet. La transformació al llarg dels temps ha estat constant, però Palafrugell i els seus voltants mantenen una important riquesa natural i patrimonial.

Els límits de Palafrugell es troben al nord amb els termes de Begur, Regencós i Torrent, a l'oest amb el de Vulpellac, al sud amb el de Mont-ras i a l'est, amb el mar. El municipi està inclòs en el Pla Especial d'Interès Natural (PEIN) Muntanyes de Begur, una figura de protecció mitjana —ofereix molta menys protecció que la de Parc Natural, per exemple—, que inclou un territori comprès entre la falda de les Gavarres i la prolongació del massís fins a mar, amb una petita fossa tectònica al mig, l'anomenat corredor de Palafrugell. El pla té registrats petits turons de baixa altura que cauen sobre mar, en diferents punts d'una costa abrupta. Entre la vegetació del paisatge costaner, hi ha sobretot suredes, pins i espècies de sotabosc, que arriben fins arran de mar. L'espai comprès en aquest PEIN presenta una clara singularitat geològica, biològica i paisatgística, qualitat que ha inspirat abundant literatura sobre la bellesa de la costa de l'Empordanet. El PEIN Muntanyes de Begur abasta un espai de 1.292 hectàrees, 592 de les quals corresponen al municipi de Palafrugell.

Camí de ronda entre Calella, Llafranc i Tamariu.
LUPAGRAFICS

Xarxa Pirinexus i rutes de senderisme dins el terme municipal de Palafrugell.
LUPAGRAFICS

Vista general del nucli de Palafrugell, amb les Gavarres al fons, en primer terme, i més enllà, els Pirineus.

PACO DALMAU

Riquesa natural

El nucli urbà de Palafrugell està envoltat d'espais d'interès natural, els quals, salvant alguns obstacles, com ara les carreteres que travessen la zona, configuren un patrimoni de rellevància, farcit de camps, turons, camins, fonts, penya-segats, roques singulars modelades per les inclemències i el temps, i rieres i rierols. Molts dels camins traçats dins del municipi han estat utilitzats durant segles com a vies de connexió de Palafrugell amb els pobles veïns, amb les Gavarres i amb el front de mar. Així, des de diferents punts del centre de la vila es pot accedir a camins que condueixen cap a la costa, a banda, és clar, de les carreteres principals. De Palafrugell, per exemple, es pot arribar a Tamariu passant per la Bòbila Pla i la font d'en Cruanyes, seguint el camí vell, un sender que té 2,5 quilòmetres de recorregut. A mig camí de la carretera entre Palafrugell i Tamariu, la GIV-6542, hi trobem l'accés nord al conjunt de Sant Sebastià i Llafranc. El camí de la Font dels Ermitans també arriba a Sant Sebastià (976 metres) i correspon a un tram del GR-92, un dels grans senders de Catalunya, que travessa el país de nord a sud pel vessant mediterrani, tan a prop del mar com és possible. L'accés al santuari es pot fer, doncs, des d'aquests camins i des d'altres, com el que passa per la font de Can Mina, amb 1,4 quilòmetres; el que ve de Llafranc pel paratge dels Torrents, travessant l'anomenada vall de la riera de la Pastora, d'1,6 quilòmetres, o el que s'enfila pel puig de les Pasteres, d'1 quilòmetre, antic camí de Llafranc a Sant Sebastià.

Petits camins i corriols també menen cap a Calella, des de Palafrugell. El camí de Santa Maria comença a Ermedàs, passa per Santa Maria, travessa la partida de Rapinya i acaba al Prat Xirlo de Calella, després d'haver recorregut 1,5 quilòmetres. Cap a Calella també, concretament al cap Roig, es dirigeix un camí de 2,7 quilòmetres que surt de Santa Margarida i travessa la partida de Rapinya, per arribar al Jardí Botànic. A la zona, hi ha altres senders que connecten Ermedàs i Santa Margarida amb el punt del cap Roig i Calella. El camí de Cal Bisbe, enllaça Ermedàs amb Calella mitjançant el camí de Rapinya i a través del puig Pelegrí (720 metres), mentre que el camí de Llavern porta d'Ermedàs al cap Roig, passant pel puig Pelegrí i el puig del Rodonell (1,3 quilòmetres).

Els camins de ronda

Els camins de ronda permeten seguir tot el litoral palafrugellenc i descobrir racons que, des de les platges, no poden ser observats. Les vistes són espectaculars, ja que bona part dels camins transcorren dalt de penya-segats. Aquests accessos deuen la seva denominació a les rondes o guàrdies que antigament feien les patrulles policials resseguint la costa, de manera que poguessin detectar, sobretot, els moviments de contraban — en les planes següents també farem referència a aquesta activitat—. Bona part dels diferents trams es troben inclosos en el recorregut del GR-92.

Seguint un itinerari habilitat que comença a la zona del cap Roig i el jardí botànic dels Woevodsky, es pot arribar fins al barri de Sant Roc. Des de cap Roig, seguint les marques del GR-92, s'arriba a la platja del Golfet, amb una visió propera de les formacions rocoses de l'Agulla, la punta dels Forcats i el Castellet d'en Niell. Un cop arribats a Sant Roc, es pot baixar a la platja mitjançant unes escales. Amb tot plegat, el recorregut fa 1,4 quilòmetres. Un altre tram (1,35 quilòmetres), el que va des del camí de ronda de Sant Roc als Tres Pins, voreja la façana de Calella i passa pels Banys d'en Caixa, el Port Pelegrí, la punta dels Burricaires, la Platgeta, la platja d'en Calau, la del Port-bo, es Còdol i el port de Malaespina, després del qual es puja a la terrassa de l'anomenada Casa Rosa, i s'arriba al passeig i a la platja del Canadell. Des del Canadell, es pot pujar, mitjançant un tram d'escales, a la zona dels Tres Pins, on hi ha la torre de guaita.

A dalt a l'esquerra, l'Agulla del Golfet, popularment coneguda com el Castellet d'en Sais.

A baix, tram urbanitzat de camí de ronda, a Llafranc.

A la dreta, caminants, en un tram del camí de ronda entre Calella i Llafranc.

PACO DALMAU

Des dels Tres Pins, el camí segueix cap a Llafranc, passant per la Marineda, el passeig de Xavier Miserachs, la plaça de la Marinada, el passeig Francesc de Blanes i el passeig de Cypsela, a la badia. Resseguint la platja, s'arriba al port de Llafranc i un tram d'escales porta a enllaçar amb la carretera que puja fins al cim de la muntanya de Sant Sebastià, després d'haver fet 2,5 quilòmetres. La vista des de la terrassa de l'hostatgeria és molt apreciada i, si ens decanem cap al nord, veurem que, seguint un altre cop el GR-92, pel costat de l'oratori de Sant Baldiri, es pot continuar el trajecte, en un tram de 2,2 quilòmetres que arriba fins a cala Pedrosa. Es passa pel penya-segat de Romaboira —conegut a Palafrugell com a salt de Romaboira, situat a 187 metres d'altura—, i el sender es desvia després un xic cap a l'interior, per salvar un tram rocallós intransitable. La desviació passa pel mig de boscos mediterranis i, en un punt indicat, torna cap a mar per arribar a cala Pedrosa.

Precisament, a cala Pedrosa s'inicia l'últim tram de camins de ronda del litoral palafrugellenc, abans de connectar amb el límit de Begur: arriba fins a Aigua Xelida, passant per Tamariu, amb un recorregut de 4 quilòmetres. Des de cala Pedrosa, seguint el GR-92, s'arriba a la Musclera i a la Perica, per continuar fins a Tamariu. En aquest punt, no es pot continuar cap al nord pel camí de ronda per la costa, de manera que cal seguir travessant per Tamariu, pel carrer dels Pescadors, el de l'Illa Negra i el de l'Illa Blanca, i arribar així al camí que porta fins a Aigua Xelida.

La platja del Golfet, amb més formacions rocoses al fons.

PACO DALMAU

Al llarg del litoral palafrugellenc, comprès entre la cala Marquesa al nord i la cala d'en Massoni —o Banyera de la Russa— al sud, la llarga acció de les onades ha compost formes capritxoses que, amb el temps, han estat batejades pels habitants de la zona i han despertat gran interès entre els geòlegs. Per exemple, a la costa d'Aigua Xelida —al límit amb el terme de Begur—, al nord de la punta des Banc, hi ha sa Roncadora i la cova de la Gavina. Sa Roncadora té una entrada oberta a terra ferma i l'altra a mar, i s'explica que el nom deriva del soroll que emeten les onades quan hi entren. La cova de la Gavina es troba sota els espadats del mirador d'Aigua Xelida, al costat del rec dels Arbres. La seva profunditat és d'uns cinquanta metres i en el sostre s'han format petites estalactites. També a Aigua Xelida, hi podem trobar, al costat nord de la cala Ventosa, l'anomenada Agulla, un pilar que sobresurt uns set metres de les roques del voltant, i les formacions anomenades tafonis, que són finestres esculpides per l'erosió, la més coneguda de les quals va ser batejada amb el nom d'Ocellot.

A Calella hi trobem una altra Agulla, arran de mar, entre la cala del Golfet i la font d'en Fina. Té forma triangular, amb un vèrtex punxegut que s'enlaira fins a uns dotze metres d'altura. Entre les escletxes de la roca, hi creixen uns pins. Popularment, l'agulla és coneguda com el Castellet d'en Sais, en record d'un veí d'Ermedàs que hi solia pujar. A l'espai del Golfet hi ha altres agulles, com les anomenades Castellets des Falcó, al sud de la cala, o la dels Forcats, sota els pins d'en Pau, al sud.

Formacions rocoses que es poden veure al llarg dels camins de ronda.
PACO DALMAU

Les Voltes noves de Calella formen part del camí de ronda.
PACO DALMAU

Llafranc i Calella, des del camí del far.
PACO DALMAU

Tram de camí de ronda de Tamariu a Cala Pedrosa.
PACO DALMAU

Camins enrevessats, que servien de lloc de vigilància dels moviments de contraban.
PACO DALMAU

Retalls de premsa sobre l'arrest del vaixell *Annie Braza* Llafranc, el 1953.
ARXIU MUNICIPAL DE PALAFRUGELL

Els camins i el contraban

Els camins de ronda van ser creats, en un principi, com a defensa de possibles atacs de pirates i corsaris, i com a via de pas i transport de pescadors, pagesos i traguers, però posteriorment es van convertir en talaies de vigilància dels moviments de contraban. Durant el segle XIX i la primera meitat del XX, els carrabiners i més endavant els guàrdies civils solien fer la ronda per aquests camins, en espera d'enxampar contrabandistes que navegaven i descarregaven els productes d'estraperlo a la costa, productes que anaven des de cafè, sucre, xocolata, pebre o penicil·lina, però sobretot, tabac ros —l'Estat només proporcionava tabac negre—, provinents principalment de Mallorca i França. La mercaderia arribava a la costa en grans vaixells i es descarregava de nit, amb les petites barques dels pescadors. Els preus dels productes objecte de contraban eren alts a Catalunya i molts d'ells ja ni es trobaven aquí. Un dels moments de més activitat d'estraperlo va ser durant els primers anys de la postguerra, els quaranta i els cinquanta del segle XX.

S'explica que, a Palafrugell, hi havia dos grups organitzats de contrabandistes. Els grans vaixells descarregaven els *fardos* en llocs concrets i acordats, com podien ser embarcadors o forats a les roques, on eren recollits pels contrabandistes locals. Els havien de pujar a pes per camins i dipositar-los en un camió, que repartia el gènere en estancs i a particulars, sempre d'amagatotis, és clar. De vegades, la recollida es feia en dues etapes, per despistar els vigilants, com ara en el cas d'una de les rutes que tenien establertes: de Llafranc a l'embarcador d'en Vilà, fins a Tamariu, al xalet de ca la Perica, on el camió recollia els paquets.

El penya-segat del far de Sant Sebastià era un lloc ideal per al contraban.
PACO DALMAU

Els camins i racons amagats, com aquest a la muntanya de Sant Sebastià, servien per transportar els 'fardos' de contraban.
PACO DALMAU

La falda de la muntanya de Sant Sebastià, tocant a mar i plena de racons difícilment accessibles per terra, també era una zona sovintejada pels contrabandistes, sobretot la cala dels Frares. Com ho era l'anomenada cova del Tabac, entre el Pinell i el cap Roig, o l'indret batejat de manera apropiada com el Cau. El transport del contraban era complicat i els contrabandistes no sempre se'n sortien. Més d'un va anar a la presó, enxampat *in fraganti*, però en general, els productes solien arribar a lloc. De fet, en ocasions, no era estrany que hi hagués un acord entre contrabandistes i policies per fer la vista grossa, a canvi de remuneració o pagament en espècies. Es van produir, però, alguns incidents importants, com ara l'arrest, després d'un enfrontament amb armes, del vaixell *Annie Braz* a la platja de Llafranc, el 1953. El vaixell anava carregat amb paquets de tabac, sucre i cafè destinats a l'estraperlo, valorats en més d'un milió de pessetes.

Josep Pla fa referència a l'activitat de l'estraperlo en la seva narració *Contraban*, setena sèrie de l'obra *Coses vistes* (Selecta, 1953). Pla hi descriu un viatge que va fer, a bord del vaixell *Mistral*, amb els mariners empordanesos Baldiri Cremat i Pau Saldet, des de Cadaqués a Salses (Rosselló), per recollir-hi «coses de preu i de poc volum» i portar-les a Catalunya, és a dir, per fer contraban. Al llarg del viatge, Pla, que n'és narrador en primera persona, descriu els pobles, la vida marinera, la gent i la gastronomia dels diferents indrets que visiten. La narració no està dedicada en si a descriure el contraban, però demostra la importància que en aquell moment tenia aquest tema.

Carretera fins a Santa Margarida, una de les rutes de senderisme i ciclisme de Palafrugell.
PACO DALMAU

Excursionistes per un dels camins d'interior del municipi.
PACO DALMAU

Terra endins

El territori interior del municipi de Palafrugell, entre la segona línia de mar i les Gavarres, està ple de camins i corriols que eren utilitzats antigament pels habitants de la zona. Hi ha diversos camins que porten, per exemple, al nucli d'Ermedàs: el que surt del carrer de la Creu Roquinyola (un quilòmetre) o el que ve de Mont-ras i hi arriba, enllaçant amb l'anterior, travessant la partida de les Carreres i la Torre Roja.

Algunes de les comunicacions que es poden resseguir utilitzant senders són els anomenats camins rals, un nom que antigament es donava als camins públics principals. El traçat de moltes carreteres es va fer coincidir posteriorment amb aquests camins rals, tot i que, en la majoria de trams, el camí antic transcorre paral·lel a la nova via. L'antic camí ral de Palamós a Pals té 2,7 quilòmetres de recorregut. Ve de Mont-ras, passa per la Fanga, travessa la C-31, continua cap als paratges del Pont d'en Guillem i el Falguerar, i enllaça amb el camí vell de Palafrugell a la Bisbal d'Empordà. El mateix camí segueix cap a Regencós i cap a la Bisbal. Existeix el camí ral de Llofriu a Regencós i Pals: des de la carretera C-66, el camí porta al cementiri de Llofriu i travessa la partida del Corn de l'Aigua fins que surt del terme, amb un recorregut d'1,9 quilòmetres. La plana de l'Aubi correspon al traçat de la riera del mateix nom, entre els termes de Mont-ras i Palafrugell. No es tracta d'un camí ral, però era una via de comunicació important de Mont-ras amb Ermedàs i Santa Margarida.

Des de l'est del municipi, a l'altura del carrer de les Gavarres i en direcció a Tamariu, hi ha el puig d'en Ponç, una muntanya de 79 metres d'altura, que connecta amb el camí del Cap de Gall i el puig Boet, per arribar al puig Rumí. El camí té una longitud d'1,8 quilòmetres. És una altra de les vies que pot arribar fins al litoral, per corriols i enmig de camps i boscos.

Alguns dels camins han estat englobats en l'anomenada Via Verda del Tren Petit, que segueix el marge dret de la riera de l'Aubi. La secció central de la via verda concentra tres camins (camí de la Creu Roquinyola, camí de Mont-ras a Ermedàs i camí de l'Aubi), amb un recorregut d'1,6 quilòmetres. La via verda té dos punts d'inici: un des del terme municipal de Mont-ras (concretament, des del carrer de la Granota) i l'altre, des del camí de la Torre Roja, terme de Palafrugell. El 2016, l'Ajuntament de Palafrugell va condicionar un camí, proper a l'avinguda d'Espanya, per millorar l'accés des de l'entramat urbà fins a la Via Verda, apte per a senderistes i ciclistes.

Cap a la muntanya

Diverses vies porten des de Palafrugell fins a l'interior de les Gavarres, sobretot per la zona que correspon a Llofriu. El camí de Llofriu a Fitor travessa el torrent de les Murtes, passa per Can Po, creua la riera Grossa i segueix pel marge dret fins que surt del terme municipal, amb un recorregut d'1,2 quilòmetres. El camí de les Poques uneix també les Gavarres amb Llofriu, i arriba fins a Fonteta; és l'antic camí que unia Llofriu amb Peralta (1,6 quilòmetres). Altres connexions del poble amb el massís són el camí vell de Sobirà (un quilòmetre); el camí de Roma, que uneix la C-66 i el carrer de Puig Monturiol, límit entre Llofriu i les Gavarres (1,9 quilòmetres); el camí del Camp de Tir, que travessa el paratge de Molló (600 metres); o els de Can Catalanet i el coll de la Morena, que arriben fins a la font de la Teula (880 metres i 1,7 quilòmetres, respectivament). La majoria d'aquests vies servien antigament per comunicar Llofriu amb la resta de pobles de l'est de les Gavarres, com Mont-ras, Fonteta o Peralta, i s'han convertit, amb els anys, en atractius senders per al turisme de natura.

Dues imatges de la font de la Teula, a Llofriu.

PACO DALMAU

Situació de la font d'en Cruanyes, prop del nucli urbà de Palafrugell, al camí vell de Tamariu.

PACO DALMAU

Les fonts

Existeixen, en el terme municipal, diverses fonts que antigament eren molt freqüentades per la població, que hi anava a buscar aigua o a fer-hi berenades. Entre les més populars, hi ha la font d'en Cruanyes (o d'en Camós), al marge dret de la riera de Tamariu, i la de la Teula, a la capçalera de la riera de Llofriu.

La font d'en Cruanyes encara és freqüentada per excursionistes. Tenia fama de rajar aigua molt pura, sense gaires elements minerals, i ha estat sempre un pol d'atracció pels palafrugellencs. Hi ha qui recorda que els tapers de Can Barris feien, per torns, viatges a la font cada dia, carregats amb cànirs. L'aigua va ser comercialitzada durant uns anys pel seu propietari, envasada en garrafes de vidre i etiquetada. A la font, s'hi arriba seguint el camí vell de Tamariu que s'inicia al final del carrer de la Tarongeta. Aigües amunt de la font d'en Cruanyes, hi ha la font de l'Orgue, al mig d'una riera que baixa del puig d'en Galdric, però només raja quan plou molt.

La font de la Teula està situada sota el puig de Pedra Blanca, a Llofriu. A l'espai, una petita esplanada, hi ha uns bancs i una taula de pedra. L'aigua de la font, ferruginosa, prové d'un dipòsit soterrat i sempre raja. Ha via estat propietat de la família Vergés i va ser restaurada l'any 1991. Per arribar-hi, des del cementiri de Llofriu s'hi pot anar a peu o en bicicleta, pel sender que porta al dolmen de la Vinya Gran i al puig d'en Torroella. És també una de les més freqüentades pels vilatans. A poca distància, antigament hi havia una altra font d'aigua ferruginosa, però ja no existeix. A Llofriu, també hi ha la font del Mas Jofre o d'en Catalanet, que es troba en el sector central de la vall de Sobirà, regada per la riera de les Molleres. Data de 1906 i va ser restaurada per l'Agrupació Excursionista de Palafrugell el 1992, però anys després va quedar abandonada. Una làpida que hi ha a la paret de la font recorda l'antiga propietat, corresponent al mas Jofre, tot i que, entre els palafrugellencs, és més coneguda com la font d'en Catalanet.

A la font d'en Mascort s'hi arriba pel camí dels Plans des de Palafrugell i més enllà, hi ha el dolmen de Can Mina dels Torrents; si se segueix el camí, s'arriba a Llafranc. La font està al marge esquerre de la riera que circula pel paratge dels Torrents i conserva una façana de pedra que conté algunes rajoles amb imatges, la més gran de les quals és la representació del martiri de Sant Sebastià. També hi ha rajoles amb imatges d'oficis antics. Més avall, a la mateixa riera, hi ha la font d'en Plaja, al costat del pi Gris dels Torrents, un arbre monumental. Les dues fonts, la d'en Mascort i la d'en Plaja, encara ragen.

Entre el paratge de Farena i el puig de Rais, terra endins des de Llafranc, hi ha les restes de la font d'en Xeco. Antigament, es deia que l'aigua d'aquesta font era bona per al ronyó i era portada en cantines cap a la vila. «Font de vida», en deia Josep Pla. Estava situada dins d'una petita cova, en terrenys de l'antic mas d'en Xeco, espai que, amb els anys, va quedar integrat en les instal·lacions d'un càmping. La font va ser tapada quan es va construir la carretera de Palafrugell a Tamariu, però, més avall, en va sortir una deu secundària.

Hi ha moltes altres fonts d'interior en el terme de Palafrugell, però la majoria d'elles estan abandonades o han desaparegut per processos d'urbanització o reordenació d'espais rurals. En podem citar, per exemple, la d'en Puntís (o Moixa), al sud de la font de la Teula; la d'en Busqueta i la de Morena, a Llofriu; la d'en Vergés, al paratge de la Fanga; la d'en Fina, a la riera del mas Batllia; la des Moreu o de l'Olla i la d'en Pinet, al vessant nord del puig Rumi; la de Vilarnau, al nord de Santa Margarida; la del Congre, al paratge dels Torrents; la de la Boga, al paratge de Santa Maria, o la de l'Esparter, al paratge dels Favars.

Font i barraques a la cala Pedrosa, de Tamariu.
PACO DALMAU

Entre l'aigua dolça i la salada

Els torrents i rierols arriben fins al litoral palafrugellenc i possibiliten que hi apareguin dolls d'aigua dolça, en alguns casos, ben bé arran de mar. La font dels Ermitans és una de les més significatives i espectaculars, perquè es troba al mig dels espadats de la muntanya de Sant Sebastià, entre el salt de Romaboira i la cala de Gents. S'hi arriba per un camí que s'inicia a la capella de Sant Baldiri i descendeix cap a les roques, a uns 500 metres al nord de l'ermita. La font raja força aigua.

A Calella hi ha la font del mig del poble, que raja aigua provinent de la xarxa municipal. Antigament, aquesta font funcionava amb una roda. Al barri calellenc de Sant Roc o dels Canyers, hi ha una altra font, situada en el tram d'escales que baixa cap a la platja. I al sud de la punta dels Forcats, hi havia la font d'en Roques, ara inexistent.

A Tamariu hi havia hagut nombroses fonts: la d'en Gifreu, més amunt de cala Pedrosa; la d'Aigua Dolça, a la platja del mateix nom, a llevant de Tamariu; la font de Tamariu, al marge dret de la riera, dins del nucli urbà; la de cala Pedrosa, que desemboca a la cala del mateix nom i que ara només raja quan plou molt; la del Cau, situada en un racó de la cala del mateix nom o cala de Gens, i la d'Aigua Xelida, significativa perquè va ser construïda per Sebastià Puig *l'Hermós*, aprofitant que ja hi sortia un doll d'aigua de la roca. A la zona hi havia hagut una altra font, ja il·localitzable, entre la platja Gran i la de la Font.

Un dels molins aiguaders que encara es conserven a Palafrugell.
PACO DALMAU

Obres de reparació de l'aqüeducte de l'horta d'en Caixa.
PACO DALMAU

El patrimoni dels molins d'aigua

Hi ha un extens patrimoni relacionat amb la història de l'abastament d'aigua a Palafrugell, que inclou un bon nombre de molins aiguaders, situats en diferents barris del municipi, rescloses i un aqüeducte. Els molins aiguaders regaven antigament els horts, i solien estar formats per una torre i unes aspes amb veles que accionaven una bomba per pouar l'aigua, la qual, posteriorment, anava a un safareig annex.

Encara s'observen restes, més o menys conservades, d'alguns dels molins, entre els quals hi ha el del mas Barris o d'en Trill, a la zona del Sobirà, de Llofriú; el d'en Busqueta o de la Fanga, situat sobre la riera de Llofriú, que es troba en ruïnes —era un dels més significatius, amb un habitatge a la planta superior, amb l'emblema de la casa Pouplana de Palafrugell—; el de Roda, situat a l'antiga Horta d'en Carles; el del mas Nou, al barri de les Rajolerias d'Esclanyà, a tocar el terme de Palafrugell; el de can Mató del Piverd; el del mas Buví, del Bruguero, adossat a l'estructura del mas; el del camí dels Plans, ben conservat; el de can Joanals, de Santa Margarida, que només conserva la torre; el de l'horta d'en Frigola, a Santa Margarida; el de l'horta del Mig, al Sorrell, que encara funciona, però amb electricitat; el de l'horta del cap d'Avall, també al Sorrell, i el molí de l'aqüeducte d'en Caixa, del qual es conserva una torre circular.

Precisament, aquest aqüeducte, l'estructura del qual encara es conserva, servia per conduir l'aigua cap als camps de la zona, un cop observat que amb pous, cisternes i fonts no es feia prou per regar els horts. Mitjançant l'aqüeducte, es recollia l'aigua i se la conduïa, per un pendent suau, fins a la bassa de la qual s'abastien als camps. Les restes del de l'horta d'en Caixa estan situades a l'avinguda d'Espanya, entre el carrer Daró i el de la Creu. Havia existit un altre aqüeducte, darrere de l'antic camp de futbol del Casal Popular, que portava aigua a les hortes de la zona.

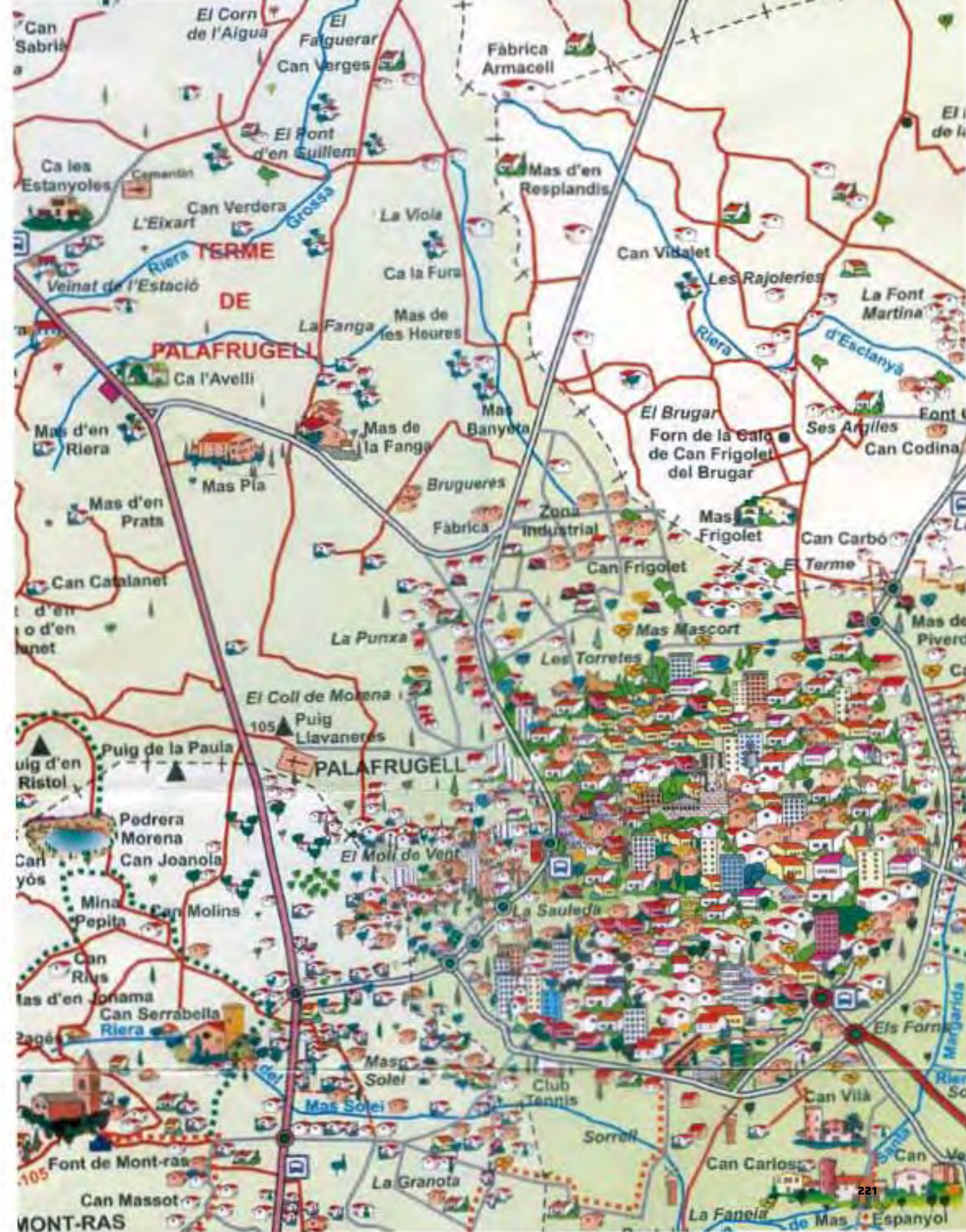

Palafrugell està situat entre les muntanyes de Begur i les Gavarres.
PACO DALMAU

L'alzina surera dona un alt valor natural al massís de les Gavarres.
PACO DALMAU

Mapa de les Gavarres
EDICIONS BAIX EMPORDÀ

El valor del massís

El massís de les Gavarres està inclòs en el Pla d'Espais d'Interès Natural (PEIN) des de 1992, amb una extensió de 28.547 hectàrees. A més, l'agost del 2011, la Generalitat va incloure elements del patrimoni cultural del massís en una Zona d'Interès Etnològic pròpia —inclou estructures i construccions de valor històric.

El terme de Palafrugell té molt poca extensió en el PEIN de les Gavarres, 251,58 hectàrees del total de 16.719 que hi ocupa el Baix Empordà —la resta, 11.828, corresponen al Gironès—. Però les Gavarres han estat sempre presents en l'esperit palafrugellenc, sobretot, per la seva vinculació directa amb Llofriu i amb el món del suro. L'espai protegit per la banda de Llofriu, al límit amb les muntanyes Piques, s'estén en direcció al sud cap al puig de l'Estela, el puig Monturiol, el paratge de d'Oliua, el de Sobirà, i les fonts de la Teula i la Morena, fins a can Catalanet i l'encreuament amb la carretera C-31.

Els principals valors naturals protegits són les comunitats d'alzinars i suredes, considerades d'interès comunitari per la directiva Hàbitats de la Unió Europea —s'ocupa de la creació d'una xarxa ecològica de zones especials de conservació, amb el nom de Natura 2000—, i font de riquesa durant quasi dos segles per a la rendible indústria surera de Palafrugell. El patrimoni històric del massís, farcit de megàlits, masies i masos, pous de glaç, forns de calç i de vidre, mines i fonts, es considera també inclòs en les normes de protecció. No sempre ha estat així. La lluita per la protecció de les Gavarres va començar l'any 1975, quan es va presentar el *Manifest de les Gavarres*, un document impulsat per moviments populars, que va recollir cinc mil signatures en contra del procés de degradació del massís, a causa de la proliferació d'urbanitzacions i la plantació d'espècies no autòctones. Dos anys després, es va crear l'Associació Amics de les Gavarres i el 1998, el Consorci de les Gavarres, entitat formada per ajuntaments, consells comarcals, la Diputació de Girona i la Generalitat, destinada a protegir, restaurar i millorar el patrimoni natural i cultural de l'espai —Palafrugell en forma part—. La lluita va aconseguir la declaració de PEIN per a les Gavarres, però no la de Parc Natural, tal com demanaven els moviments populars. A data de 2016, la declaració de Parc Natural continua encallada en el govern de Catalunya.

Els boscos de les Gavarres han inspirat nombroses llegendes sobre éssers diabòlics i fantàstics.

PACO DALMAU

Llegendes al voltant de les Gavarres

Els boscos de les Gavarres han inspirat nombroses llegendes, la majoria d'elles amb Llofriu com a protagonista. S'explica, per exemple, que antigament, cada 25 d'abril, a Llofriu hi havia una processó de pagesos que picaven a terra amb bastons, tràmeccs i càvecs, per fer fugir el dimoni. Fer fora el maligne també era l'objectiu d'una processó que es feia en el poble cada tercer dia de maig, en la qual es beneïa la creu del terme i les dones portaven vint pedres petites a les mans, que anaven llançant a mesura que passaven els grans del rosari, dient el nom de Jesús. A Llofriu es feia una altra processó el dia de la Mare de Déu d'agost i s'assegurava que les nenes que naixien durant la cerimònia, tenien marcada la lletra *m* en el paladar, fet que els permetia tenir dots d'endevinació, cada vegada que sentien un esternut (soteres), veien córrer l'aigua (aigüeres) o es fixaven com ballaven les flames (fogaleres). Diuen que la Mare de Déu se'n va cansar i un any va fer que tots els nadons que van néixer aquell dia fossin nens.

El puig Major, darrere de Llofriu, se l'ha anomenat popularment de les Marietes, perquè s'explica que una vegada hi va haver una plaga d'aquests insectes. Diuen que una bruixa va fer marxar les marietes cap a la muntanya. A la riera de Llofriu —neix a cal Gall, travessa Llofriu i abans d'arribar a Pals, es troba amb la riera de Regencós—, prop del gorg de Cabretes, hi ha qui diu que abans l'aigua era blava i que hi existia un cau, en un marge, que servia per amagar lladres. En deien la Casa Falsa i era de molt difícil accés.

Les gavines formen part del paisatge mariner, però també s'endinsen terra endins, sobretot durant els temporals.

PACO DALMAU

Un corb marí, nedant en aigües de Calella.

PACO DALMAU

Fauna i flora

Tant la part litoral de Palafrugell com la d'interior presenten una sèrie d'espècies habituals en climes mediterranis. Algunes d'elles s'hi troben en abundància, mentre que altres són més difícils de veure. El fons marí és especialment ric en espècies de fauna, sobretot en els racons menys visitats i en conjunts de roques com ara els Ullastres o les illes Formigues. No és objectiu d'aquest llibre analitzar a fons les diferents espècies de flora i fauna existents en el municipi, però en citarem algunes, a manera d'exemple.

Els fons marins presenten gorgònies grogues i vermelles, i, de vegades, coral vermell, es poden trobar a les costes palafrugellenques, al llarg de les quals hi ha prop d'una quarantena d'espècies de peixos, entre ells, castanyoles, tords, sards, molles, rascasses, pops, llagostes, gambes, escamarlans, congres, espets, bogues, rajades, julivies, serrans, sèpies, calamars... i alguns nudibrànquis, com ara la vaqueta suïssa.

Fora de l'aigua, alguns exemplars de fauna interessant que encara es poden veure pel municipi de Palafrugell —a banda de les espècies més comunes, com ara gavines— són els ducs —rapinyaires nocturns—, els corbs marins i els falcons pelegrins, tot i que en aquest cas, el seu albirament no és habitual. També s'han vist merles blaves i, pel que fa als mamífers, turons. Altres espècies d'animals que solien ser vistos pel municipi antigament però que ja han desaparegut són, per exemple, el llop —sobretot a les Gavarres— i la foca monjo o llop de mar —als anys setanta del segle XX encara se n'havien vist algunes.

Els arbres monumentals, com els Tres Pins de Calella, formen part del patrimoni natural del municipi.

PACO DALMAU

Vegetació de rocalla, a la muntanya de Sant Sebastià.

PACO DALMAU

En matèria de flora, la viola arborescent —pètals petits de color violeta— és present a la costa de Palafrugell, tot i que en poca quantitat. També hi ha la saladina o ensopegall, planta pròpia de penya-segats litorals; la lleterassa arborescent, un arbust de quasi tres metres d'altura; l'orval, amb flor groga i fruits vermells, i la ginesta, una espècie protegida en el PEIN de les Gavarres.

Arbres monumentals

Al municipi, hi ha alguns arbres que, per la seva envergadura, bellesa i antiguitat, són considerats monumentals, molts d'ells inclosos en el Catàleg d'arbres monumentals de Catalunya, com ara els següents: al paratge de les Brugueres, l'alzina del mas Salgues, prop del barri del mas Mascort; una altra alzina, la de cal Català, per damunt de la font del mas Mascort; la noguera de Can Caixa, al carrer de la Creu Roquinyola; els famosos Tres Pins de Calella, al costat de la torre de guaita: el tamariu del camí dels Plans, prop de la riera de Vilarnau, considerat un dels exemplars d'aquesta espècie més gruixuts que hi ha a Catalunya; el plàtan de Santa Margarida, situat prop de la carretera vella de Palafrugell a Calella i Llafranc, o el pi de Can Mascort, pi gros dels Torrents, situat en el punt en què la riera d'en Mascort s'uneix amb la de Tossa, prop de la font d'en Playa.

Circulació marítima, al voltant de les illes Formigues.

PACO DALMAU

El petit far situat a les illes Formigues.

PACO DALMAU

Les Formigues

Les Formigues, situades a 800 metres del cap de Planes —entre Mont-ras i Palamós— i a 1.300 de la punta d'en Canet —entre Palafrugell i Mont-ras—, són un grup de setze illots, la situació dels quals està repartida oficialment entre els termes municipals de Palafrugell i Palamós. Les roques, sense vegetació, són d'origen igni —materials provinents d'activitat volcànica— i estan senyalitzades per un petit far situat a l'illot de la Formiga Gran. Els illots, que solen quedar gairebé coberts per l'aigua quan hi ha temporals, són un refugi per a ocells com gavines, mascarells, baldrigues, xatracs i corbs marins, i les espècies marines que habiten els seus fons són nombroses, com en el cas dels Ullastres. La memòria popular recorda que en aquests illots s'hi pescaven llisses, sards, llobarros, nerros, rascasses, pagres, mabres, saupes, corballs, déntols, oblades, julivies, ser-rans, burrets, rogers, llagostes...

En el conjunt, hi ha l'illa Grossa —també anomenada sa Trona o Formiga Gran—, l'illa Plana —o sa Plana—, els illots de sa Corba; s'Escuit Llagoster, es Foraió —o Furió de Fora, perquè es troba allunyat del conjunt—, protagonista de diversos embarrancaments de vaixells, sa Roca Nerera, sa Llosa del Vapor, sa Creu de l'illa, sa Roca de la Sardana, es Concagats, i ses Lloses de Llevant i de Ponent. La zona des Corral de l'illa designa un pla d'aigua en un cercle d'esculls negats i es Freu de l'illa, el pas entre ells.

Els illots van passar a la història quan el 1285 a prop d'allà hi va tenir lloc un enfrontament entre les tropes catalanes i aragoneses comandades per l'almirall Roger de Llúria i les franceses de Felip III l'Ardit. La victòria en l'anomenada batalla de les Formigues, doncs, va ser cabdal per consolidar el paper de la corona catalanoaragonesa en l'escenari europeu del moment.

Els illots pertanyen, per la llei marítima, a l'Estat, però la definició dels límits municipals en els quals es troben situats va ser motiu de polèmica i enfrontaments entre els ajuntaments de Palamós i Palafrugell a principis del segle XXI. El 2006, els Ajuntaments de Palamós i Mont-ras van pactar que les illes pertanyien tan sols a Palamós. L'Ajuntament de Palafrugell va demanar la revisió d'aquest acord i finalment, el 2009, la Generalitat va dictar que els illots havien de quedar repartits entre Palamós i Palafrugell. Palamós hi va recórrer, però el Tribunal Superior de Justícia de Catalunya va ratificar, en dues sentències (2011 i 2015), que el dictamen de la Generalitat era correcte.

Les garoines
són un dels menjars
més emblemàtics de Palafrugell
PACO DALMAU

Excursió de botiguers de Palafrugell
a Aiguafreda (Begur), el juny de 1950.

ARXIU MUNICIPAL DE PALAFRUGELL. COL·LECCIÓ FRANCESC CAMA RIVAS

La gastronomia

El bon menjar, entès no com a expressió de luxe sinó com a gaudi dels productes autòctons de mar i de terra, ha estat sempre una activitat que ha acompanyat trobades de colles i xefles dels palafrugellencs. En reunions d'amics i gresques populars, no ha faltat mai un bon àpat —exceptuant els temps de crisi, és clar—. Tot plegat ha creat una tradició gastronòmica en el municipi, que conjuga els elements més tradicionals amb un toc de modernitat aportat per les noves generacions de cuiners.

La tradició culinària palafrugellenca es basa tant en els productes del mar com en els de l'horta i la cace-
ra. La combinació d'ingredients i de saviesa popular ha donat com a resultat un llarg receptari de plats sabo-
sos i agraïts per al paladar. La majoria de plats i *platillos* han estat adaptats a cada època, segons les tendèn-
cies del moment, i al condicionant d'existència de matèria primera, però s'han mantingut els estils d'elaboració
basats en composicions com el sofregit, la picada, la samfaina i l'allioli, i elements com el peix, la carn i els pro-
ductes de la terra. Són plats que, en alguns casos, tenen un origen ancestral —les primeres civilitzacions es-
tablertes a la zona van influir en la gastronomia, amb la implantació d'uns cultius determinats, que han subsistit
al llarg dels temps, com l'olivera o la vinya—, i en altres han estat compostos segons les necessitats del mo-
ment i l'entrada progressiva de nous productes, com la tomata i la patata. La riquesa culinària és important a
la vila, i ho demostren els diferents receptaris que han estat publicats i l'organització de campanyes gastronò-
miques al voltant de productes autòctons.

Àpat de La Taponera a Aigua Xelida, a principis dels anys 50 del segle XX.

EUSTORGI PADRÓS.
ARXIU MUNICIPAL DE PALAFRUGELL.
COL·LECCIÓ PONS RESPLANDIS

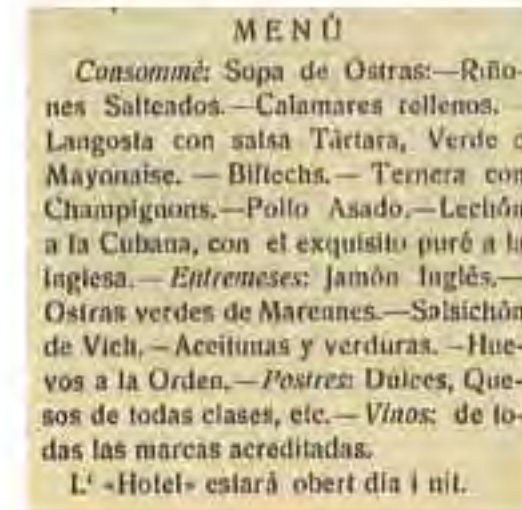
Famílies Padrós i Plaja, menjant arròs en una casa de Calella, aproximadament als anys 40 del segle XX.

EUSTORGI PADRÓS.
ARXIU MUNICIPAL DE PALAFRUGELL

Els àpats i les xefles

Ja al segle XIX i a principis del XX, a Palafrugell es van crear colles d'amics que tenien com a objectius principals divertir-se i fer grans àpats, privats o extensibles a la resta de la població en dates assenyalades. «És incomptable el nombre de persones de Palafrugell —però potser a tot arreu és igual— que només pensen a fer àpats. Fer un esmorzar, un dinar, un berenar, un sopar —de vegades un berenar-sopar: aquest és l'ideal. Gairebé es pot afirmar que aquest és l'únic ideal», deia Josep Pla, a *El quadern gris* (1966). Grups d'amics com ara la Colla de l'Arròs —nom clarament indicatiu del gaudi gastronòmic—, Els 400 —aficionats als àpats mariners—, la Colla 3x4 i picu —dinamitzadora social i cultural— o la colla Els Tretze —que anomenava la barriada de Tamariu El Tecarindo, en relació amb els tecs que hi feien—, van institucionalitzar trobades gastronòmiques a finals del segle XIX i principis del XX. La gent de Palafrugell estava avesada a trobar-se, en els moments d'esbarjo, per compartir un dinar, un berenar o un sopar, en diferents punts del municipi —les fonts, les barraques o els locals socials—. Els àpats sempre han estat importants i les receptes tradicionals que els feien possibles han perdurat en el temps.

Llagosta amb pollastre o amb cargols, suquets de tot tipus de peixos, sopa de peix, es Niu —plat popular de mar i terra—, sarsueles, sardines salmorrades, arròs negre —negre no pas per la tinta del calamar, com en altres indrets, sinó per la llarga cocció del sofregit de ceba, que li dona un color ben fosc—, *platillos* amb carns i hortalisses, rostits, brnyols... El compendi de plats existents a Palafrugell, heretats dels vells pescadors o hortolans, de les àvies que hi van experimentar o de cuiners que els van recollir i popularitzar, és gairebé infinit. Plats tradicionals que han perdurat al costat de l'entrada de gastronomia influenciada per les modes del moment. En definitiva, ingredients de l'anomenada i famosa dieta mediterrània, que el 2010 va ser inclosa per la Unesco en la llista del patrimoni cultural immaterial de la humanitat.

Menú de l'Hotel Oriente de Palafrugell, el 1914.

ARXIU MUNICIPAL DE PALAFRUGELL

Menú de l'Hotel Restaurant de Sant Sebastià, el 1925.

ARXIU MUNICIPAL DE PALAFRUGELL

La memòria gastronòmica

La Xarxa d'Arxius del Baix Empordà té en marxa el projecte *Amb gust empordanès. Tastets de gastronomia als arxius del Baix Empordà*, una iniciativa destinada a col·laborar en la promoció i difusió del coneixement sobre la gastronomia de la comarca. Els arxius han seleccionat una sèrie de documents antics relacionats amb la gastronomia, com ara menús de diari i de festa, receptes, establiments, productes i testimonis gràfics.

En el cas de Palafrugell, la selecció de documents inclou menús de ressopons de carnaval a l'antic Hotel Oriente de Plaça Nova, del febrer de 1914; menús de tardor-hivern de l'hotel restaurant de Sant Sebastià, corresponents al setembre de 1925; llista de preus de begudes i menjars de la societat recreativa Club 3x4 i picu, de principis del segle XIX, menús de festa major de Can Batlle de Calella, de l'any 1935; i menús de la Fonda La Estrella, de l'any 1948.

Els menús variaven segons la classe social que freqüentava l'establiment. A finals del segle XIX i principis del XX, van començar a aparèixer influències culinàries franceses i d'altres països en els restaurants més refinats. Així, per exemple, a l'Hotel Oriente, freqüentat per clients de la burgesia, els comensals podien triar entre plats com ara llagosta, bistecs, garri «a la cubana, con exquisito puré a la inglesa», pernil anglès, ostres verdes de Marennes (França) o fuet de Vic. Mentrestant, al restaurant de Sant Sebastià, més obert a totes les classes socials, la cosa anava de plats cuinats a la manera tradicional, com ara entremesos, pollastre rostit, sopa de rap, canelons i llagosta, això sí, aquesta última «a la americana». Tot depenia del moment i del lloc.

Àpat a la barraca dels Liris, a Tamariu, al voltant dels anys 40 del segle XX.
ARXIU MUNICIPAL DE PALAFRUGELL. COL·LECCIÓ FAMÍLIA SOLÉS PLAJA

El tradicional plat d'es Niu.
CENTRE D'INTERPRETACIÓ DE LA GASTRONOMIA

Cuiners de la campanya d'es Niu, el 2014.
PACO DALMAU

Les campanyes

Un plat tradicional, es Niu, i un producte, la garoina, són protagonistes de les dues campanyes gastronòmiques que es duen a terme des de l'Institut de Promoció Econòmica de Palafrugell, amb la col·laboració dels establiments de restauració de la zona. L'objectiu és promoure els valors de la cuina tradicional, en combinació amb noves creacions dels cuiners locals. Així, s'elaboren menús que inclouen els ingredients a promoure i altres plats, com a complement, a l'estil de cada restaurant.

Es Niu, de plat de peix a mar i muntanya

Es Niu és un plat d'origen palafrugellenc, que, primer els pescadors i després les colles de tapers de Palafrugell solien preparar en dinars que feien a les barraques de les diferents cales. Inicialment, no s'hi posava carn —tripa de bacallà, peixopalo, ou dur i patata, com a ingredients principals—, perquè era un plat de Quaresma, però a poc a poc, els pescadors hi van introduir la sèpia i els tapers, l'aviram de cacera i salsitxes.

La seva preparació és molt llarga i per això, no és habitual trobar es Niu en les cartes dels restaurants, si no és que s'encarrega. Per fer més accessible aquest plat als autòctons i visitants que el volen degustar, i donar-lo a conèixer als que encara no l'han descobert, l'Ajuntament de Palafrugell organitza, des de 1998, les Jornades gastronòmiques d'es Niu.

Les jornades, que se celebren a mitjan tardor —és un plat més aviat d'èpoques de fred— compten amb la participació de diferents restaurants del municipi, els quals ofereixen menús amb es Niu com a plat principal. Els menús d'acompanyament varien cada any.

Trobada de La Cuina de l'Empordanet per menjar arròs a la cassola, en una barraca.
PACO DALMAU

Menjada de garoines a Tamariu.
PACO DALMAU

Pere Bahí,
a la cuina del restaurant
que regentava.

PACO DALMAU

De receptes d'es Niu —i de petits secrets per elaborar-lo—, tots els cuiners en tenen les seves pròpies, però hem escollit la que el cuiner palafrugellenc Pere Bahí (1938-2015) va incloure en el seu llibre *El que menja-va Josep Pla. Les millors receptes de l'Empordà Petit*, publicat per Columna Cuina el 1997:

Ingredients per a 4 persones:

Un colomí tendre tallat a quarts, o dos tords, o dues guatlles partides pel mig

4 talls de morro de bacallà remullat

200 g de sèpia (en 4 talls)

8 salsitxes

200 g de peixopalo (en 4 talls)

150 g de tripa de bacallà (en 4 talls)

8 patates pelades i esqueixades

4 cullerades de sofregit

1 got de vi negre bo

2 cullerades de farina

2 cullerades d'allioli

2 ous durs tallats pel mig

Oli, aigua, sal i pebre

Preparació:

Cinc dies abans de posar la cassola al foc —sí, és correcte, cinc dies— posarem en remull, en atuells separats, el peixopalo i la tripa de bacallà i els anirem canviant l'aigua cada dia. Arribat el moment, posarem l'oli a la cassola i anirem sofregint, per separat, el colomí o els ocells, les salsitxes, el bacallà —que haurem enfarinat prèviament— i, per últim, la sèpia. Un cop sofregit, ho reservarem tot. En el mateix oli, hi posarem el sofregit i el got de vi, i ho anirem remenant fins que el vi es redueixi i quedi integrat amb la ceba. Llavors hi afegirem la farina i, quan sigui rossa, hi posarem l'aigua justa per als ingredients que hem de tirar-hi.

Quan bulli, hi posarem el colomí, la sèpia, el peixopalo i la tripa de bacallà i ho farem coure mitja hora (si fem servir tords o guatlles, els haurem de posar més tard, ja que triguen menys a coure's). Passat aquest temps, hi tirarem les patates i les salsitxes, la sal i el pebre. Un quartet més tard, hi posarem el bacallà i, deu minuts després, quan tot sigui cuit, l'allioli desfet en una mica de salsa. Ho remenarem bé, i ja tenim el plat llest. Això sí, hi afegirem uns ous durs, que no serveixen per modificar res, però sempre adornen, com diu un dels personatges d'aquest país: «En els nius, no hi ha ous?»

Els cuiners participants en la primera campanya de La Garoinada.

PACO DALMAU

Tallant i obrint garoines, a Calella.

PACO DALMAU

Les garoines

Des de l'any 1992, l'Ajuntament de Palafrugell organitza la campanya La Garoinada, amb les garoines —garotes o eriçons de mar, com s'anomenen en altres pobles— com a producte principal. La campanya, una de les primeres que es va organitzar a les comarques gironines, s'inicia al gener —durant les minves, el mar sol estar tranquil i les garoines estan en el moment òptim per ser menjades— i s'allarga fins al març. Hi participen restaurants del municipi, amb menús que sempre tenen les garoines com a primer plat i que varien cada any pel que fa a la resta de components —són plats típics de la zona, com ara arròs negre, suquet de peix, botifarra dolça...

Les menjades de garoines no són una cosa nova. Els pescadors ja n'havien descobert l'exquisidesa en temps antics —se solien menjar de postres, després de dinar, o per berenar— i el gust per aquest equinoderm va passar de generació en generació. Era habitual veure persones pescant garoines a les roques i després menjar-les, acompanyades de pa, botifarra negra i vi. El descobriment general d'aquesta menja va fer que, en un moment culminant de consum, l'espècie es trobés en perill d'extinció, de manera que l'administració en va regular la pesca, el 1995, tres anys després d'haver-se posat en marxa la campanya La Garoinada. Lluny queden aquells dies en què qualsevol podia anar a mar, nedar cap a les roques, fer immersió amb apnea i obtenir les garoines que volia. La normativa estableix que per pescar garoines per a consum propi es necessita una llicència de pesca recreativa i que com a màxim, se'n poden agafar 150 per llicència i dia. La seva comercialització, només la poden fer mariscadors professionals amb autorització específica. Les garoines es poden trobar a les roques i al fons marí —no es pot baixar a collir-les a més de 10 metres de fondària.

Àpat de garoines,
a la platja del Port Bo.
PACO DALMAU

Una imatge de garoines
ben plenes,
a punt de ser menjades.
PACO DALMAU

Les garoines s'alimenten principalment d'algues, i la seva carn té un sabor marí molt accentuat i és tova. El seu nom científic és *Paracentrotus lividus* i n'hi ha tot l'any, però la temporada de reproducció és durant l'hivern i principis de primavera. La millor manera de menjar la garoïna és crua. Se'n mengen les cinc gònades que es troben a l'interior de la closca i que presenten tons vermellors.

El principal component de la garoïna és l'aigua i no conté quasi greixos. És molt rica en proteïnes de valor biològic alt i de fàcil digestió. Conté vitamines A i B12, ferro, fòsfor, sodi i zinc. La garoïna es pot considerar un cultiu ecològic i de proximitat, ja que, en menjar-se crua, s'ha de consumir poques hores després d'haver estat extreta del mar. Es tracta d'un producte típic de la costa rocosa mediterrània. Als Països Catalans, és especialment abundant a l'Empordà i a l'Alguer.

A la garoïna, se li atribueixen, atesa la seva composició, beneficis diversos per a la salut, com ara la millora de problemes gàstrics —reduïx l'acidesa i combat la gastritis—, i és una ajuda per al bon funcionament del ronyó —segons la medicina xinesa, que defensa el consum de productes marins per a aquest efecte—. D'altra banda, popularment, s'atribueix a la garoïna i als crustacis en general un poder afrodisíac. Siguin quins siguin els seus beneficis, segons la medicina o la inventiva popular, està clar que la garoïna ha passat de ser un menjar del qual només en gaudien els pescadors i les seves famílies, relativament abastable, a convertir-se en una exquisidesa culinària molt apreciada.

Sardinada popular, a la platja de Llafranc.
PACO DALMAU

Membres de La Cuina de l'Empordanet i amics, durant una trobada a Tamariu, davant la barraca dels Liris.
PACO DALMAU

Diverses imatges de la campanya dels Enfilalls de Palafrugell.
PACO DALMAU

Els Enfilalls

Des de l'any 2001, l'Agrupació de Comerciants de Palafrugell organitza la mostra gastronòmica Enfilalls, una trobada que vol promoure la cuina tradicional del municipi i la capacitat d'innovació, mitjançant la preparació de tastets a càrrec dels establiments de restauració del poble. Pels voltants de les Festes de Primavera, els establiments participants ofereixen, situats en parades al llarg del carrer Pi i Margall i altres parts de la Muralla, una gran varietat de tastets i enfilalls (broquetes, pinxos...) a un preu assequible. La trobada, que reuneix habitualment més de 2.000 persones, sol anar acompanyada d'alguna actuació musical.

Àpat de barraca a Can Mascort. Paratge de Ros (Palafrugell), any 1960. Alfons Mascort, Josep Pla, Josep Martinell, Francesc Alsius, Frederic Martí, Francesc Gallart i Frederic Tapiola.

AUTOR DESCONEGUT. FUNDACIÓ JOSEP PLA, COL. M. LLUÏSA MASCORT

Literatura i receptaris

La gastronomia de Palafrugell i de l'Empordanet ha inspirat literatura —Josep Pla, en parlava sovint— i han sorgit llibres i receptaris que inclouen descripcions detallades sobre els plats tradicionals. Alguns dels autors aprofiten els seus llibres per analitzar la situació de la cuina, segons els seus gustos. Altres, es limiten a la noble tasca de donar a conèixer receptes que es troben en perill de ser oblidades.

El menjar, vist per Pla

«El meu ideal culinari és la simplicitat, sempre compatible amb un determinat grau de substància. Demano una cuina simple i lleugera, sense cap element pesat en la digestió, sense taquicàrdia», explicava Josep Pla, en el llibre *El que hem menjat* (22è volum de l'*Obra completa*, 1972). És aquest un llibre de cuina catalana, però no de simples receptes, sinó de reflexió sobre el passat, el present —el del moment en què el va escriure— i un cert pronòstic de futur sobre la gastronomia de Catalunya, amb una atenció especial al seu Empordà Petit o Empordanet. Pla va escriure el llibre quan la modernitat semblava desplaçar la cuina tradicional en molts dels establiments de restauració i ell ho lamentava: «En aquest país on generalment visc —a l'Empordà— hi ha una certa cuina familiar que, per cert, s'està en aquests dies acabant d'una manera segura i inevitable.»

L'escriptor repassa, en una vuitantena de capítols, els principals elements i plats de la cuina tradicional catalana —aperitius, primers, segons i postres— tant de mar com de terra endins, acabant amb la revisió de l'habitual *café*, *copa i puro*. Des del principi, Pla deixa clar que no té ni idea de posar a la pràctica les receptes, que no és cuiner ni gourmet, però que en valora els resultats. I en això es basa per jutjar, lloar o criticar, aquest plat o l'altre. La gastronomia és un tema que sorgeix sovint en les narracions de Pla, com a part de la definició d'un indret i la seva gent. Cuina i paisatge són dos elements que Pla combinava per relatar el que veia. *Aigua de mar* (2n volum de l'*Obra completa*, 1966), *Escrits empordanesos* (38è volum de l'*Obra completa*, 1980) o *El meu país* (7è volum de l'*Obra completa*, 1968) són alguns dels llibres en els quals Pla introdueix la gastronomia com a part del paisatge humà.

Portada del llibre de Pere Bahí, editat l'any 1997.

Portada de *Coses de Calella de Palafrugell*, d'Ernest Morató.

EDICIÓ DE L'AUTOR, ERNEST MORATÓ VIGORÓS. 1984.
ARXIU MUNICIPAL DE PALAFRUGELL

Seguint els criteris de Pla

El llibre *El que menjava Josep Pla. Les millors receptes de l'Empordà Petit* (1997) és un extens compendi de receptes escollides pel cuiner Pere Bahí durant anys. Prop de 150 receptes de salses, sopes, arròs, pasta, *plati-llo*, carns diverses, hortalisses, peixos i dolços, basades en la cuina tradicional —algunes d'elles, reproduïdes exactament segons les receptes antigues—, donen una visió clara de la riquesa culinària de l'Empordanet. Bahí centra el fil del llibre en l'obra de Pla *El que hem menjat*. «Em va inquietar, tal com diu ell (Pla) fent referència a la cuina de les nostres contrades, és a dir, l'Empordanet, que és molt difícil avui dia trobar plats que abans eren habituals i que o bé han desaparegut o bé, pel que sigui, han sofert tantes modificacions que pràcticament no es poden reconèixer», deia Bahí, en el prefaci del llibre.

Una preocupació, la de perdre els plats tradicionals, que també compartia el calellenc Ernest Morató (1895-1990), quan va escriure el llibre *Coses de Calella de Palafrugell* (1984) —en realitat, és un recull d'articles que l'autor va escriure des de 1914, que es troba en el fons de l'Arxiu Municipal—. Allà, entre molts altres temes relatius al poble, Morató destaca algunes receptes que considerava que havien de perdurar, com ara lla-gosta i pollastre, bastina o escrita i gats amb allioli, sopa de peix, es Niu, sarsuela, sardines bullides, suquet de peix, arròs blanc, arròs negre, sèpia ofegada i popets ofegats.

La cuina dels “americanos”

Era habitual que, antigament, a les cases hi hagués llibretes plenes de receptes que havien passat de generació en generació, però poques d'elles han estat divulgades. Aquest és el cas de dos treballs donats a l'Arxiu Muni-ci-

Portada del receptari d'Elvira Ferrer.

EDICIÓ A CURA DE CARME BONAL.
AJUNTAMENT DE PALAFRUGELL, 2000

Plana de receptes inclosa en les llibretes d'Elvira Ferrer.

ARXIU MUNICIPAL DE PALAFRUGELL, FONS FAMÍLIA ROIG FERRER

pal de Palafrugell: els receptaris de les palafrugellenques Júlia Frigola Girbal i Elvira Ferrer Casadevall, ambdues relacionades amb *americanos*, que inclouen un conjunt de plats farcits d'ingredients vinguts de les Amèriques.

La palafrugellenca Júlia Frigola Girbal (1867?-1941) va recollir receptes de cuina catalana, espanyola i internacional en les seves llibretes. Júlia Frigola era filla de l'*americano* Joan Frigola Sagrera i es va casar —el seu primer matrimoni— amb un altre *americano*, Antoni Roger i Rabassa, de Palamós. Així, no és d'estranyar que el receptari inclogui plats amb productes d'origen americà. El recull i l'adaptació del receptari l'ha fet Pep Vila, amb el títol de *Receptari de cuina familiar de Júlia Frigola Girbal (segles XIX i XX)*, un treball inclòs en el volum 26 de les publicacions de l'Institut Estudis del Baix Empordà. El llibre *De Palafrugell a Amèrica —Quaderns de Palafrugell*, número 20, editat per l'Ajuntament de Palafrugell i la Diputació de Girona, 2011—, de Jordi Turró i Eva Casals, també inclou algunes receptes amb influència dels *americanos*.

Un total de 183 receptes de cuina recollides en tres llibretes d'Elvira Ferrer Casadevall, matriarca de la família d'industrials surers Roig Ferrer, han estat traduïdes i adaptades per Carme Bonal i compilades en el llibre *El receptari de l'Elvira “Correu”*. *La cuina d'una família del 1900 a Palafrugell* —editat per l'Ajuntament de Palafrugell, l'any 2000—, consultable en línia mitjançant el web de l'Arxiu Municipal. En aquest receptari hi apareixen sovint productes d'origen americà, com la tomata, les patates —ja havien estat introduïdes al segle XV—, els xurros de patates, les gemmes de coco i la xocolata. Hi figuren plats amb noms referents al seu origen, com ara els ous a l'americana, l'arròs blanc a la cubana i els *mantecados*.

Els pebrots, les mongetes, el sucre de canya, el cafè, la vainilla, el gall dindi, la pinya o el blat de moro són altres productes provinents d'Amèrica, introduïts a poc a poc en les receptes del país.

Membres del col·lectiu de La Cuina de l'Empordanet, en un àpat de grup.

COL·LECTIU LA CUINA DE L'EMPORDANET

Dues imatges de preparació d'àpats de La Cuina de l'Empordanet.

COL·LECTIU LA CUINA DE L'EMPORDANET

Un mossèn gastrònom

Frederic Tapiola Gironella (1910-1981) va ser un capellà de Palafrugell —era nascut a Figueres—, considerat un personatge peculiar a la vila. Segons el descrivia el periodista Santi Massaguer (1950-2013), en un article a la *Revista de Palafrugell*, l'any 2012, Tapiola era un «*bon vivant*». «No es perdia ocasió per participar en àpats i inauguracions lúdiques. Era el primer d'explicar acudits de tots colors i, quan l'Església ho va permetre, el primer de vestir de seglar. Escrivia sovint sobre gastronomia i n'era un entès, especialment de la cuina autòctona», afirmava Massaguer. L'afició a la gastronomia, va portar Tapiola —que també va dirigir la *Revista de Palafrugell* durant setze anys— a adquirir uns coneixements valuosos en aquest camp. L'any 2000, el primer número de la col·lecció *Galeria de personatges* —col·lecció editada per l'Ajuntament de Palafrugell i la *Revista de Palafrugell*—, va ser dedicat al capellà i als seus coneixements culinaris, amb el títol *Mossèn Tapiola i la cuina de Palafrugell*, l'autor del qual és Pep Vila.

Receptes de La Cuina de l'Empordanet

El col·lectiu gastronòmic de La Cuina de l'Empordanet —del qual formen part restaurants de Palafrugell—, la Unió d'Associacions d'Hostaleria i Turisme de la Costa Brava Centre i Edicions Baix Empordà van editar, entre 1990 i el 2002, una col·lecció de llibres de receptes basades en productes provinents de la comarca. La col·lecció, sota el títol genèric de *La cuina de l'Empordanet*, presenta receptes basades en fórmules de mar i mun-

tanya, la picada, el sofregit, el peix i les postres. El 1984 i el 1985, ja s'havien editat reculls de receptes corresponents a dues edicions de la Mostra gastronòmica Costa Brava Centre.

El col·lectiu també va editar, el 2008, *La cuina de l'Empordanet a taula*, i el 2009, *La cuina de l'Empordanet. Cuiners i producte*. El 2010, es va publicar *Cuina de l'Empordanet + Cuiners amb estrella*, un recull de 36 receptes dels cuiners del col·lectiu, acompanyades d'altres dels professionals de les comarques gironines distingits amb estrelles Michelin. El llibre inclou el CD *Cançons del menjar i del beure*, interpretades pel grup Els que canten —amb el cuiner i cantant d'havaneres Pere Bahí entre els seus components.

La Cuina de l'Empordanet és un col·lectiu creat el 1995 i promogut per l'Associació d'Empresaris de Restaurants de la Costa Brava Centre, impulsora de bona part de les campanyes gastronòmiques que es porten a terme a la comarca, com ara la de la garoina (Palafrugell), les gambes (Palamós) o l'arròs (Pals). L'objectiu dels restaurants és promoure la qualitat culinària del territori entre el públic consumidor, el sector periodístic i també entre els majoristes de viatges internacionals, situant L'Empordanet com una destinació gastronòmica ineludible, mitjançant la participació en fòrums, mostres, campanyes, jornades i fires, i la publicació de treballs que inclouen receptes i detalls sobre la cuina tradicional de la comarca. Des del col·lectiu, s'aposta també per l'educació en matèria de cuina i nutrició, amb accions com ara la campanya de sensibilització entre els clients dels restaurants i els escolars sobre l'alimentació mediterrània, en aquest cas, amb el suport de la Generalitat.

L'aula de l'IES Baix Empordà destinada a fer classes de cuina.

PACO DALMAU

La formació culinària

La importància de la gastronomia en el municipi i a la comarca ha impulsat la creació d'espais de formació per a joves que es volen introduir en el sector i per a professionals que volen perfeccionar les seves arts. No es tracta tan sols d'aprendre a cuinar, sinó que cal tenir coneixements sobre origen i conservació dels aliments, gestió, noves tecnologies i tendències de mercat, entre altres temàtiques.

Els cicles de l'IES Baix Empordà

L'IES Baix Empordà ofereix graus mitjans i superiors sobre gastronomia i gestió de cuines: en grau mitjà, té els cicles formatius de cuina i gastronomia, i forneria, pastisseria i confiteria, i en grau superior, direcció de cuina. Els objectius van des de la formació a l'hora de manipular, preparar, conservar i presentar els aliments fins a confeccionar ofertes gastronòmiques, i ajudar en les activitats de servei per tal d'aconseguir una qualitat i una rendibilitat econòmica adequades.

Els alumnes aprenen totes les qüestions sobre aliments i els processos de conservació i preparació, però també temes que hi estan relacionats, com ara sistemes de proveïment, gestió d'empreses de restauració, promoció de l'oferta gastronòmica, història de les diferents cuines —sobretot catalana—, disseny d'instal·lacions, sistemes de comercialització... El centre ofereix una formació dual, és a dir, combinada amb pràctiques en empreses, activitat per a la qual té el suport de la Unió d'Associacions d'Hostaleria i Turisme de la Costa Brava Centre. També, obre un servei de menú diari, per als qui volen anar-hi a dinar. Els empresaris tenen clara la importància de formar bons professionals per a les seves empreses, en un sector que ha aguantat, en més o menys mesura, els embats de diferents crisis.

Curs de cuina a l'Aula Gastronòmica de l'Empordà.

COL·LECTIU LA CUINA DE L'EMPORDANET

Classes a mainada, dins l'Aula Gastronòmica.

COL·LECTIU LA CUINA DE L'EMPORDANET

L'Aula gastronòmica

L'Aula gastronòmica de l'Empordà es troba en funcionament des de l'any 2001, després de l'acord al qual van arribar la Unió d'Associacions d'Hostaleria i Turisme de la Costa Brava Centre i el col·lectiu de La Cuina de l'Empordanet per a la seva creació. Amb suport dels governs de Catalunya, de l'Estat i del Consell Comarcal del Baix Empordà, l'aula va començar a treballar, sota la gestió de l'associació d'empresaris —l'aula està ubicada a Vall-llobrega, seu de la Unió d'Associacions—, centrant la seva activitat en la investigació i la millora de la formació dels professionals de la gastronomia.

L'aula es va marcar un pla de treball destinat a crear un espai de trobada i d'estudi per als professionals, incentivar el debat entre restauradors, i entre productors i elaboradors, potenciar la utilització de productes autòctons, donar assessorament en matèria de gastronomia i participar en accions de promoció de la cuina de la comarca.

Així, des de la seva creació, han estat milers els alumnes que han assistit als cursos, per a professionals o particulars, jornades tècniques sobre diverses qüestions relacionades amb el sector i sessions de demostració que organitza l'aula, animats a millorar la qualitat global de les cuines. L'aula és també un punt de trobada per a empreses i per a les accions que hi vulguin dur a terme, com ara reunions, i programa activitats adreçades a escolars, consistents en tallers temàtics —cuina de Nadal, d'estiu, de Pasqua...

Imatges de la sala principal del Centre d'Interpretació de la Gastronomia.

CENTRE D'INTERPRETACIÓ DE LA GASTRONOMIA.

Interpretació de la gastronomia

Palafrugell és la seu d'un Centre d'Interpretació de la Gastronomia catalana, amb especial incidència en la de l'Empordà, que es troba ubicat a les dependències de l'Oficina de Turisme. El centre, organitzat a manera d'exposició, fa un repàs dels orígens de la gastronomia catalana i empordanesa, des dels primers pobladors fins a l'actualitat; informa dels diferents col·lectius professionals i de les campanyes gastronòmiques existents, i dona indicacions sobre els diversos productes alimentaris autòctons.

Així, el repàs s'inicia amb l'antiguitat, quan ibers, fenicis, grecs i romans van aportar elements que han estat incorporats, al llarg dels segles, per la gastronomia catalana. S'explica, per exemple, que la relació amb algunes d'aquestes civilitzacions va millorar les tècniques de conreu del blat i de l'ordi, i va introduir el sistema de salaó de peix. Va ser durant l'edat mitjana que la cuina catalana va prendre un caràcter propi, format per elements autòctons i per les aportacions de les diverses civilitzacions que van passar per aquestes terres. Arribats ja a l'època moderna, la gastronomia del país s'havia enriquit no tan sols en productes, sinó en elaboració de plats, plasmat en diferents receptaris.

En el Centre d'Interpretació de la Gastronomia hi estan representats tots els productes i plats que han estat reivindicats com a típics de les diferents àrees de Catalunya, com poden ser les garroines, es Niu, l'arròs de Pals, les gambes de Palamós o el peix blau.

Llista de preus del Club 3x4 i picu, als anys 30.

ARXIU MUNICIPAL DE PALAFRUGELL. COL·LECCIÓ ENRIC BRUGUERA

Promoció de la Fonda La Estrella, publicada en el programa de la Festa Major de Palafrugell, 1948.

ARXIU MUNICIPAL DE PALAFRUGELL

Promoció de l'hotel restaurant Casa Batlle, de Calella, publicada en el programa de la Festa Major de Palafrugell, 1935.

ARXIU MUNICIPAL DE PALAFRUGELL

Va ser al segle XVIII quan van aparèixer els primers cafès i tavernes, hostals i fondes, que convidaven a fer àpats fora de casa, i van arribar també les primeres influències de la cuina francesa, un estil que seria ben acceptat per l'aristocràcia i la burgesia del país. Paral·lelament, en el mateix segle es va començar a projectar una cuina casolana, recollida en vells receptaris, que ja no tindria aturador i que ompliria les cartes dels restaurants més populars.

Les primeres dècades del segle XX, les dues tendències, la innovadora i la casolana, competien en els restaurants. A Palafrugell, com hem vist en planes anteriors, els plats refinats i amb influències internacionals es barrejaven amb els més tradicionals. Va ser una moda que va prendre nou impuls cap als anys setanta, amb la forta entrada de l'anomenada *nouvelle cuisine*, promoguda pels francesos en l'àmbit internacional.

Les modes, però, passen, i durant les últimes dècades del segle XX i les primeres del XXI han estat nombrosos els restaurants i els cuiners que s'han dedicat a recuperar l'essència de la cuina tradicional catalana, combinant-la amb una innovació basada en els productes del país. L'aparició de nous moviments gastronòmics, com l'anomenat *slow food* —fundat pel cuiner italià Carlo Petrini, com a contrapartida al *fast food*, i destinat a preservar la cuina cultural de cada zona i els productes que hi estan relacionats— o *Km 0* —per la utilització de productes de proximitat—, han enriquit l'escenari gastronòmic català. Cuiners de renom internacional, com Joan Roca, Ferran Adrià, Santi Santamaria, Carme Ruscalleda o el palafrugellenc Quim Casellas, tots ells distingits amb estrelles Michelin, s'han encarregat de portar la gastronomia catalana, en les seves diferents vessants, arreu del món.

Hemeroteca i fonts d'informació

Hemeroteca

- Baix Empordà
- Clamor
- Crònica d'un Any
- El Palafrugellense
- El Punt Avui
- La Crònica
- Revista de Palafrugell

Centres d'informació

- Arxiu Municipal de Palafrugell
- Centre d'Interpretació de la Gastronomia
- Centre d'Interpretació de Sa Perola
- Centre Social i Cultural Bassa Rocas
- Fundació Cuixart
- Fundació Ernest Morató
- Fundació Josep Pallach
- Fundació Josep Pla
- Museu del Suro de Palafrugell
- Unió d'Associacions d'Hostaleria de la Costa Brava Centre

Col·lecció

Quaderns de Palafrugell

1.
Busquets, Joan; Molero, Josep
L'ensenyament a Palafrugell.
1993.
2.
Febrés, Xavier
Grans hores de la Costa Brava.
Les finques d'Aiguablava, Cap Roig i Mas Juny.
1994.
3.
Bagué, Enric
El Palafrugell popular. Tavernes, cafès, fondes, hostals, casinos, colles i cinemes.
1995.
4.
Unland, Annie
Llafranc entre la tradició i la modernitat.
1996.
5.
Grau, Dolors
Els artesans de la imatge.
Fotografia i cinema amateur a Palafrugell (1860-1985).
1997.
6.
Noguer, Jaume; Alcoberro, Agustí
Pirates, corsaris i torres de moros. Passat i present de les torres de Palafrugell i de Mont-ras.
1998.
7.
Xargay, Xavier
Escriptors a Palafrugell o ruta planera per les seves vides, obres i miracles, de 1880 a 1936.
1999.
8.
Massaguer, Santi
20 anys de democràcia a can Bech.
Crònica política de Palafrugell (1979-1999).
1999.
9.
Busquets, Joan
L'Escola Torres Jonama i el seu temps.
75 anys d'escola pública.
2000.
10.
Esteba, Miquel
Calella de la pesca al turisme.
2001.
11.
Hernández, Santiago
Palafrugell i el suro.
Feina i gent dels inicis de la indústria a la postguerra.
2002.
12.
Solana, Miguel
La gent de Palafrugell.
Població i migració del segle XV al segle XX.
2003.
13.
Barti, Amèrica; Plana, Rosa; Tremoleda, Joaquim
Llafranc romà.
2004.
14.
Lledó, Diana; Roqué, Carles
El medi natural de Palafrugell.
2005.
15.
Seguranyes, Mariona
Una visió artística de l'Empordanet.
La pintura a Palafrugell entre els segles XIX i XX.
2006.
16.
Pérez, Aurora
L'art religiós a Palafrugell.
2007.
17.
Sala, Blanca
Sa Perola i la pesca a Calella.
2008.
18.
Cama, Jordi; Turró, Jordi
Dins la vila i fora muralles.
Del 1300 al 1800.
2009.
19.
Oller, Oriol
Música i festa a Palafrugell.
2010.
20.
Turró, Jordi; Casals, Eva
De Palafrugell a Amèrica.
2011.
21.
Pous i Massot, Bibiana
Tamariu.
2012.
22.
Badia-Homs, Joan; Bisbe, Sandra; Curbet, Jordi; Piferrer, Maria
Llofriú.
2013.
23.
Vilardell i Caixàs, Joan
Els noms dels carrers de Palafrugell.
2014.
24.
Arbat i Robles, Núria; Granés i Cortey, Josep Oriol
Palafrugell i l'aigua.
2015.

QUADERNS DE PALAFRUGELL

Un passeig per Palafrugell

Aquest llibre té com a objectiu fer un recorregut físic i històric pel municipi, des dels seus orígens fins al segle XXI, parant atenció en cadascun dels aspectes que el defineixen i en els seus valors socials, culturals i patrimonials. L'autora no pretén fer una anàlisi exhaustiva de cap dels àmbits tractats —la resta de llibres de la col·lecció ja han aprofundit de llarg en totes les temàtiques—, sinó oferir una visió general sobre el passat del poble i sobre el que s'hi pot trobar, segles després, des del patrimoni al paisatge, la música, la gastronomia i el batec popular. En cada capítol, el llibre fa anades al passat sobre els diferents temes, en segueix l'evolució i aterra en el present. És un passeig per l'esperit palafrugellenc més genuí.